

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇ GELİŞİMİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Benazir DURSUN

Sivas
Haziran 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Ana Bilim Dalı

**TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇ GELİŞİMİ VE EKONOMİK
ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Benazir DURSUN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Uğur ADIGÜZEL

Sivas

Haziran 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : İktisat
Bilim Dalı : İktisat Politikası
Tezin Başlığı : **TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇ GELİŞİMİ VE EKONOMİK ETKİLERİ**
Savunma Tarihi : 24/05/2019
Danışmanı : Doç. Dr. Uğur ADIGÜZEL

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Tayfur BAYAT

Üye : Prof. Dr. Adem DOĞAN

Üye : Doç. Dr. Uğur ADIGÜZEL

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Benazir DURSUN tarafından hazırlanan Türkiye'de Dış Borç Gelişimi Ve Ekonomik Etkileri başlıklı tez, kabul edilmiştir. .../.../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi söz- cüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

1.4/06/2019

Benazir DURSUN

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, hoşgörüsü ve değerli katkılarıyla bana yol gösteren, yüksek lisans dönemim boyunca desteğe ihtiyacım olduğu dönemlerde benden manevi desteğini ve çalışmamın uygulama kısmında değerli zamanını, emeğini ve bilgilerini esirgemeyen saygıdeğer Doç. Dr. Uğur Adıgüzel'e, yüksek lisansa başlamamda beni yüreklendiren saygıdeğer Prof.Dr. Faik Bilgili'ye sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Yaşamımın her alanında, hiçbir zaman haklarını ödeyemeyeceğim sevgili annem Kader Dursun'a ve değerli babam Mehmet Dursun'a, özverinin ve cömertliğin timsali kardeşlerim Muhammed ve Melih Dursun'a sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLolar LİSTESİ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
DİŞ BORÇ: KAVRAMSAL ve TEORİK ÇERÇEVE	3
1.1. Dış Borçlarla İlgili Temel Kavramlar	3
1.1.1. Dış Borç Kavramı	3
1.2. Dış Borçlara İlişkin Görüşler ve Modeller.....	6
1.2.1. Klasiklerin Dış Borçlara İlişkin Görüşleri	6
1.2.2. Neo-Klasik Model.....	7
1.2.3. Ricardocu Yaklaşım.....	7
1.2.4. Keynesyen Görüş	8
1.2.5. Monetarist (Parasalıcı) Görüş	9
1.2.6. Post-Keynesyen Model	10
1.2.7. İkiz Açıklar Hipotezi.....	10
1.2.8. Dış Borç Yönetimi	11
1.3. Dış Borç Türleri	12
1.3.1. Vadelerine Göre Dış Borçlar.....	12
1.3.2. Alındığı Kaynağa Göre Dış Borçlar.....	13
1.3.3. Kullanılış Biçimlerine Göre Dış Borçlar.....	14
1.3.4. Geri Ödeme Şekline Göre Dış Borçlar.....	16
1.3.5. Borçlulara Göre Dış Borçlar	16
1.4. Dış Borç Sorununa Çözüm Arayışları	17

1.4.1. Baker Planı	17
1.4.2. Brady Planı	18
1.4.3. Paris Kulübü ve Resmi Borç Ertelemeleri	19
1.4.4. Londra Kulübü ve Ticari Borç Ertelemeleri	20
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
DIŞ BORÇ İHTİYACININ NEDENLERİ, DIŞ BORÇ İHTİYACINI BELİRLEME YÖNTEMLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ.....	21
2.1. Dış Borç İhtiyacının Nedenleri	21
2.1.1. Tasarruf Yetersizliği.....	23
2.1.2. Dış Ticaret (Ödemeler Bilançosu) Açığı.....	24
2.1.3. Bütçe Açıkları	25
2.1.4. Diğer Nedenler	25
2.1.4.1. Savunma Harcamalarının Finansmanı	26
2.1.4.2. Ekonomik İstikrarın Sağlanması	26
2.1.4.3. Büyük Ölçekli Yatırımların Finansmanı	27
2.1.4.4. Dış Borçların Re-finansmanı.....	27
2.1.4.5. Olağanüstü Harcamaların Finansmanı	27
2.2. Dış Borç İhtiyacını Belirleme Yöntemleri	28
2.2.1. Tasarruf –Yatırım Açığı (Harrod-Domar Modeli) Yöntemi	28
2.2.2. Ödemeler Dengesi Açığı Yöntemi	28
2.2.3. İkili Açık Yöntemi (Hakim Model Açığı Yöntemi).....	29
2.2.4. Massetme Kapasitesi Yöntemi	30
2.3. Dış Borç Kullanımının Ekonomik Etkileri.....	30
2.3.1. Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyümeye Etkisi	31
2.3.2. Dış Borçlanmanın Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi.....	34
2.3.3. Dış Borçlanmanın İstihdam Üzerine Etkisi.....	36

2.3.4. Dış Borçlanmanın Enflasyon Üzerine Etkisi	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	37
TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞ BORÇ SORUNUN GELİŞİMİ	37
3.1. Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunun Tarihsel Gelişimi	37
3.1.1. 1980 Öncesi Dönemde Dış Borç Sorunu	37
3.1.2. 1980-1990 Dönemi Dış Borç Sorunu.....	45
3.1.3. 1990-2000 Dönemi Dış Borç Sorunu.....	53
3.1.4. 2000 Sonrası Dönemde Dış Borç Sorunu	59
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	71
DIŞ BORCU ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN TESPİTİ.....	71
4.1. Literatür Taraması.....	71
4.2. Metodoloji.....	75
4.2.1. Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller (1981, ADF) Birim Kök Testi..	75
4.2.2. Bai-Perron (2003) Yapısal Kırılmaları Dikkate Alan Eşbütünleşme Testi..	76
4.3. Kullanılan Veri.....	78
KAYNAKÇA	91
ÖZ GEÇMİŞ	99

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Osmanlı Devleti'nin Dış Borç Yapısı.....	38
Tablo 2. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Konsorsiyum Kredileri (Milyon Dolar).....	42
Tablo 3. 1970'li Yıllarda Türkiye Ekonomisinde Dış Borçların Gelişimi (Milyon Dolar)	43
Tablo 4. Türkiye'de 1980-1989 Yılları İtibariyle Dış Borç Göstergeleri (Milyon Dolar)	50
Tablo 5. Türkiye'nin Makro Ekonomik Büyüklükleri (1980-1990).....	51
Tablo 6. Toplam Dış Borçlar (1980-1990).....	51
Tablo 7. Türkiye'nin Makro Ekonomik Büyüklükleri 1990-2000	57
Tablo 8. Türkiye'nin Makro Ekonomik Büyüklükleri 1990-2000	58
Tablo 9. Türkiye Brüt Dış Borç Stoku 1990-1998	58
Tablo 10. Büyüme, Cari Açık,Dış Borçlar (% Oranları).....	59
Tablo 11. Türkiye'nin 2001-2017 Dönemi Dış Borç Değerleri	62
Tablo 12. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Çerçevesi.....	63
Tablo 13. Türkiye Makro Ekonomik Büyüklükler (2000-2019p.).....	65
Tablo 14. Kamu Net Borç Stoku (Milyon Dolar)	68
Tablo 15. Ampirik Analizlerde Kullanılan Değişkenlere Yönelik Tanımlar	79
Tablo 16. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar	80
Tablo 17. ADF(1981) Birim Kök testi Sonuçları	81
Tablo 18. Eşbütünleşme İlişkisinin Belirlenmesine Yönelik Test Sonuçları	83
Tablo 19. Kırılma Tarihleri Doğrultusunda Elde Edilen Eşbütünleşme İlişkileri.....	84

ÖZET

Dış borç, Türkiye gibi yükselen piyasalar ve az gelişmiş ülkeler için en önemli sorunlardan birisidir. Borçların artması hem borç yükünü ,hem de dış borç anapara ve faiz ödemelerini arttırmıştır. Bu da borç ile finanse edilen yeni yatırımların üretim hacminde yol açtığı artışların giderek düşmesine ve bir noktada üretimdeki artışların, dış borçların ödenmesi için gereken sermaye ve faizlerin altına düşmesine sebep olmuştur.

Özellikle gelişmemiş veya gelişen ekonomiler finansman seviyesini geçerek yüksek büyüme hızlarına erişmek için dış borçlanmaya sık sık başvurmaktadır. Alınan dış borcun faal bir biçimde kullanılmaması ve dış borcun anapara, faiz ödemelerinin milli gelir artışından daha fazla artması durumunda alınan dış borçları ödeyebilmek için yeniden borç alınmasını gerektirmektedir. Böylece dış borç yükü artmakta ve ülkenin refah seviyesi azalmaktadır. Türkiye’de de durum, gelişmekte olan ülkelerden farksızdır. Özellikle 1980’den sonra, gerçekleştirilen iktisadi ve finansal reformların etkisinden, bu dönemde uygulanan politikalardan kamu dış borç düzeyi hızla artmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, dış borcun kavramsal ve teorik çerçevesi ele alınarak, dış borçlarla ilgili temel kavramlar, dış borçlara ilişkin görüşler ve modeller, dış borç türleri ve dış borç sorunun çözümüne ilişkin yaklaşımlar konularına detaylı olarak yer verilmiştir.

İkinci bölümde, dış borç ihtiyacının nedenlerini belirleme yöntemleri ve ekonomik etkileri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye ekonomisinde dış borç sorunu ve dış borcun ekonomik etkileri ve büyüme üzerine etkisi ele alınmış ve tarihsel olarak incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, dış borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir ampirik uygulama yapılarak, metodoloji oluşturulmuştur ve uygulamada yıllık veriler kullanılmıştır. Genişletilmiş (Augmented) Dickey-Fuller (1981,ADF) Birim Kök Testi uygulaması yapılmış ve Bai-Perron (2003) Yapısal Kırılmaları dikkate alan eşbütünleşme testine de çalışmanın bu bölümünde yer verilmiştir.

Türkiye ekonomisinde dış borcun en önemli belirleyicisinin gayrisafi yurtiçi hasıla olduğu saptanmıştır. Ayrıca tasarruf oranı yetersizliği, ödemeler bilançosu açıkları, kamu bütçe dengesinde oluşan açıklar ve ekonomik büyümenin yarattığı zenginleşme olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dış Borç, Ekonomik Etkiler, Türkiye Ekonomisi

ABSTRACT

External debt is one of the most important issues for emerging markets and underdeveloped countries, such as Turkey. The increase in debts has increased both the debt burden and the external debt principal and interest payments. This has led to a gradual decrease in the production volume caused by new investments financed by debt, and at some point the increase in production has fallen below the capital and interest required for the repayment of external debts.

Particularly underdeveloped or developing economies frequently apply to external borrowing in order to reach high growth rates by exceeding the financing level.

In the event that the external debt received is not actively used and the principal of the external debt increases with interest payments higher than the increase in national income, it requires re-borrowing in order to repay the external debt received. Thus, the external debt burden increases and the welfare level of the country decreases. In Turkey, the situation is no different from developing countries. Especially after 1980, due to the effects of economic and financial reforms, the level of public foreign debt increased rapidly from the policies implemented in this period.

Borrowing have seen as one of the important financing sources of the state and the negative effects such as borrowing have positive effects on the growth are attracting attention. Besides the growth of the economy, there is an increasing level of external debt. In particular, undeveloped or developing economies are often resorted to external borrowing in order to reach high growth rates by more financing dimension. In case the external debt is not used effectively and the external borrower's principal increases the interest payments more than the increase in the national income, it needs to be borrowed again in order to pay the debts. Debt burden is increasing and the welfare level of the country is decreasing. In Turkey, the situation is no different from developing countries. Especially after 1980, performed economic and financial reforms' effect and public extrenal debt levels increase because of appling policy at period.

In the first chapter of the study, the conceptual and theoretical framework of external debt is discussed and the basic concepts related to external debt, opinions

and models of external debt, types of external debt and approaches to the solution of external debt are discussed in detail.

In the second part, the methods of determining the causes of the external debt need and their economic effects have been evaluated extensively.

In the third part, the external debt problem in Turkey's economy and its impact on the foreign debt were discussed and examined historical economic impact and growth.

In the fourth part of the study, an empirical application is made on the relationship between external borrowing and economic growth, methodology is created and annual data are used in the application. Augmented Dickey-Fuller (1981, ADF) Unit Root Test was applied and Bai-Perron (2003) cointegration test considering structural breaks is included in this part of the study. Gross domestic economy the most important determinant of the foreign debt of Turkey was determined to be a product. In addition, it was observed that there were insufficiency of saving rate, balance of payments deficits, deficits in public budget balance and enrichment caused by economic growth.

Keywords: Foreign Debt, Economic Effects, Turkish Economic

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde artan dış borç zamanla devlet gelirleri içerisinde önemli bir yer kapsadığı için dış borçlanma ve dış borçlanmanın yaratacağı ekonomik etkilerin analizinin iyi bir şekilde yapılması gerekmektedir. Alınan dış borçlar aktif ve verimli kullanıldığında, ekonomik büyümenin hızlanmasına olumlu şekilde katkı sağlamaktadır. Gelişen ekonomilerin dünya mal piyasalarına girmesi 1980'li yıllarda başlamış, 1980'lerin sonu, 1990'lı yılların başında ulusal piyasaların serbestleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketlerindeki kontrollerin sonlanmasıyla tamamlanmış ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını sürdürebilmeleri için yeterli gelir ve tasarrufa gereksinimleri vardır. Bu ülkeler gelir ve tasarruf yetersizlikleri için, iç ve dış kaynaklara başvurur. Bu süreç, özellikle 1980'li yıllarla birlikte fazlasıyla ivme yakalamış, borç hadleri ve servisleri gelişmekte olan ülke ekonomilerini ve bunlardan dolayı da borç veren ülkeleri tehlikeye sokmuştur ve bu durum, gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin iç ve dış borç yönetimine odaklanmalarına yol açmıştır. Bu dönemden itibaren gelişmekte olan ülkeler, borç stoklarının limiti, risk seviyesi ve sürdürülebilirliği gibi konulara dikkat çekerek kamu iç ve dış borç yönetimi konusunda çalışmalara yer vermiştir.

Türkiye'de 1980'li yıllarda, dış borçlanmanın ekonomik büyüme sürecinde büyük önem taşıdığı vurgulanmış, ekonomik büyüme ve gelişmenin sürdürülebilmesi için dış borç kaynaklarının kaçınılmaz olduğu savı benimsenmiştir. Türkiye'nin ekonomik büyüme sorununun önemli nedenlerinden birinin yetersiz sermaye olmasından yola çıkılarak bu açığın dış borçlarla finanse edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Türkiye ekonomisinin dış borç yükü, birçok ekonomik sorunun en temel sebebidir ve Türkiye, siyasi, sosyal ve iktisadi olarak güçlü bir ülke olma yolunda öncelikle borç sorununa muhakkak çözüm bulmalıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde dış borçlarla ilgili temel kavramlar, dış borçlanmanın yöntemleri ve nedenleri ele alınmış, bunların yanı sıra dış borçlara ilişkin görüş ve modeller derinlemesine incelenmiş, dış borç türlerine değinilmiş, ayrıca dış borç sorunun çözümüne ilişkin yaklaşımlar ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, dış borç ihtiyacının nedenleri ve dış borç ihtiyacını belirleme yöntemleri ve dış borç kullanımının ekonomik etkilerine değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, dış borç sorunu ve ekonomik etkileri ele alınmış ve Türkiye ekonomisinde dış borç sorununun 1980 öncesi ve 1980 sonrası tarihsel gelişimi ve bunların yanı sıra dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiş, dış borçlanmanın sorun ve riskleri üzerinde durulmuş ve Türkiye'nin Dünya Ülkeleri ile Olan Dış Ticaret Açıkları incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise dış borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisi arasındaki ilişki ekonometrik yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Bu amaçla ilk önce ADF birim kök testi yapılmış, daha sonra ise yapısal kırılmaları dikkate alan eşbütüleşme analizi yapılarak ilişki analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ BORÇ: KAVRAMSAL ve TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Dış Borçlarla İlgili Temel Kavramlar

Ekonomik kalkınmanın finansmanı için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gerekli olan kaynakların yetersizliğinden dolayı dış kaynağa ihtiyaç duyar. Türkiye ekonomisinde dış borca genellikle, tasarruf yetersizliğini ve kur maruziyetini gidermede, büyüme hızlarını arttırmada başvurulur. Ek kaynak olan dış borçlar aktif olarak kullanıldıklarında yatırımlara, ekonomik büyümeye ve kalkınmaya ivme kazandırmaktadır. Dış borcun aktif olarak kullanılmaması, anapara ve faiz ödemelerinin milli gelir artışından daha fazla artış göstermesi borçları ödeyebilmede tekrar borç alınmasına yol açar, bu da dış borç yükünü artırır ve ülke refahını düşürür (Kozalı 2007: iv).

1.1.1. Dış Borç Kavramı

Charles Devenant tarafından bilimsel olarak ilk defa 1710 yılında, David Hume tarafından da 1750 yılında ele alınan borçlanma, gün geçtikçe en dikkat çeken konulardan birisi olmuştur. Uluslararası finansal ve ekonomik bağlantılardaki gelişme ve devletin fonksiyonlardaki artış, borçlanmanın sosyal ve ekonomik amaçlara ulaşabilmek için bir gelir kaynağı olma niteliğinin zayıflamasına ve her zaman başvurulabilen bir araç haline gelmesine yol açmıştır (Akkaya 2010: 10).

Dış borçlanma iktisadi açıdan, her şeyden öncelikli olarak sağlıklı dataların elde edilmesini gerekli kılar. Dış borçlanmanın mali yönünü de ilgilendiren bu husus, dış borçlanma yönetiminde yeteri kadar üzerinde durulmamıştır. Oysa dış borçlarla ilgili düzenli ve sağlıklı dataların bulunması, başka bir deyişle bu konuda bir bilgi havuzunun oluşturulması, verimli bir dış borç yönetiminin ön şartıdır (Söyler 2001: 17).

Az gelişmiş ülkeler sanayi toplumu haline dönüşmede karşılaştıkları güçlükleri ortadan kaldırmak için dış kaynak arayışına yönelmektedir. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren petrol fiyatlarındaki ani bir yükseliş gelişmekte olan ülkelerin borçlanma maliyetlerini arttırmıştır. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin

borçlanma gereksinimi cari işlemler bilançosu açıklarının finansmanına yönelik olmaktadır. Fiyat artışlarının enflasyonist beklentileri hızlandırması ödünç verilebilir fonlara olan talebi arttırmaktadır. 1970'li yıllarda borç olarak alınan fonların bir kısmı ulusal tasarruflardaki azalmayı dengelemek için kullanılmıştır (Demiray 2007: 2).

1980- 2000 yılları arasında uluslararası borç probleminin ve çok borçluluğun sıklıkla gündeme gelmesi ve dış borçların aynı seviyedeki seyri bunun standardizasyon gereksinimini doğurmuştur. Bu bağlamda Dünya Bankası, IMF, OECD gibi uluslararası kuruluşlar dış borç verilerinin standardizasyonu maksadıyla, 1984 yılında müşterek bir çalışma grubu oluşturmuşlardır ve oluşturulan bu çalışma grubunun 1988'de tavsiye ettiği ve Hazine Müsteşarlığı'mızın kabul gördüğü dış borç şu şekilde tanımlanmıştır; o ülkenin dışındaki kişilerden, bir sözleşmeye dayanarak temin edilmiş olan kısa, orta ve uzun vadeli yükümlülüklerin toplamıdır (Ceyhan 2007: 5).

Başka bir tanıma göre dış borçlanma, bir devletin ya da kamu kuruluşunun dış kaynaklardan mali ya da reel gelir sağlamasıdır. Diğer tanıma göre de dış borç, ülkedeki mevcut kuruluş ve kişilerin ülke dışındakilerden dış kredi temin etmesidir(Aysu 2007: 5).

Uluslararası anlaşmalar farklı özelliklere sahiptir ve bununla birlikte her dış borç anlaşmasında bulunması zorunlu beş önemli öge vardır (Alarşlan 2012: 14):

- Borçlanma Mekanizmaları: Borcun miktarı, çekiş mekanizması, geri ödeme mekanizması, faiz yükleri
- Koruyucu İbareler: Taahhütlerin zamanında yerine getirilmemesi halinde ne yapılacağını gösteren, garanti veren şartlardır.
- Şartlarda Değişme: Faiz yüklerinin değişen şartlara göre nasıl ayarlanacağı gösterir.
- Kreditorler Arası İlişkiler: Birden fazla kreditor varsa ve bunlar krediyi bir havuz oluşturarak sağlıyorsa, kendi aralarındaki ilişkiler ve mesuliyetleri belirlenmelidir.

- Yasal Başvuru Mercileri: Anlaşma koşullarına uyulmadığı durumlarda yasal başvuru makamlarının anlaşmada belirlenmesidir.

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınmalarını ve toplumsal refahlarını yükseltmek için her yıl biraz daha dış kaynaklarını arttırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda tasarruf yetersizdir ve döviz gelirleri de ekonomik gelişmeyi yakından izleyemez, sürükleyicilik olmadığı için de sınırlayıcı bir nitelik göze çarpar. Yapılan yatırımlar, yatırım mallarının ve hammadde ithalatının artışına neden olurken, gelir düzeyinin yükselmesi de dış tüketim mallarına olan talebe karşı uyarıcıdır. (Akkaya 2010: 10).

Dış borçlanma, gelişmekte olan ülkelerdeki gibi Türkiye’de de iç tasarruf yetersizliğinden dolayı ekonomik kalkınmalarda sıklıkla kullanılan bir mali kaynaktır. Dış borçlar ülke ekonomisinde ilave kaynak olarak görülür. Alınan dış borçlar üretici ve verimli alanlarda kullanılırsa, yatırım ve ihracatın artışı ile borç servisini finanse eder. Diğer taraftan alınan dış borçlar üretim alanına girdirilmediğinde ve finanse edilemediğinde ülkelerde krize yol açabilmektedir. Bu durum 1980’den sonra dışa açılma ve liberalleşme eğilimli politikalar izleyen Türkiye, Meksika, Arjantin ve Brezilya’nın da içinde bulunduğu birçok ülkede yaşanmıştır (Olcay 2013: ii).

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanma büyük bir öneme sahiptir. Dış borçlanma sosyal-ekonomik hedeflere erişebilmeyi sağladığı gibi, uluslararası finansal ve ekonomik ilişkilerdeki gelişim ve devletin işlevlerindeki artış, borçlanmayı daima başvurulabilir durumuna getirir (Onur 2010: 4).

Ülkenin borçlanmasının devletten özele geçişinde borçlanmanın vadesi ve faiz masrafı ile borç servisindeki ağırlığı, özel kesimin borçlanmasının risk faktöründeki duyarsızlığı, özel kesimde risk analizi yaparak borçlanma seviyelerine sınırlama getirecek bir üst kuruluşun olmaması ve şirketlerin, yönetim kurulları ile pay sahiplerinin risk eğilimlerine göre borçlanma kararı almaları dış borçların sürdürülebilirliğinde önemli tehdit unsurunu oluşturur (Özkan 2006: 91).

Devletin borçlanmasının esas nedeni devletin gelir kaynaklarının harcamaları karşılayamamasıdır ve başka bir tanımlamaya göre de, bütçe açıkları borçlanmanın temel nedenidir (Şeker 2006: 80).

Ayrıca, toplam dış borç stoku, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, devlet sektörünün tüm kurum ve kuruluşları ile özel sektördeki tüm şirket ve şahısların yurtdışındakilerden temin ettikleri kredilerden ortaya çıkan sorumluluklarla yurtdışı piyasalarda ihraç ettikleri tahvillerden ortaya çıkan sorumlulukların toplamıdır (Susam, Bakkal 2008: 81).

1.2. Dış Borçlara İlişkin Görüşler ve Modeller

İktisat okullarının borçlanmaya ve borçlanmanın ekonomi üzerindeki etkilerine yönelik farklı ve benzer görüşleri vardır. İktisat okullarının dış borçlanma ile ilgili görüşlerine başlıklar halinde aşağıda yer verilmektedir.

1.2.1. Klasiklerin Dış Borçlara İlişkin Görüşleri

Klasik iktisat okulunun temel varsayımı özgürlüklere dayalı tam rekabet piyasasının varlığı, ekonominin temelini bireylerin oluşturması ve ekonomideki bireylerin rasyonel olmasıdır (Olcar 2013: 28). Klasik İktisadi görüşe göre, birey ne kadar zenginleşirse toplumda o kadar zenginleşir. Bu 'görünmez el' mekanizmasıyla kendiliğinden meydana gelir. Klasik iktisadın ekonomide istihdamı arttırmak için bir kaygısı yoktur. Gelir dağılımı ve işsizliği doğal veri olarak kabul eder. Klasik iktisadın arz yönlü bir bakış açısı vardır. Diğer bir ifadeyle, talebi kontrol etme yerine, üretimin önemli olduğunu ve her arzın kendi talebini yaratacağını iddia eden Say Kanunu'nun doğruluğunu kabul eder (Önel 2004: 4). Klasik iktisatçılar liberal anlayışın hâkim olduğu bir devleti olduğunu ve ekonominin kendi kendine bırakıldığında en iyi şekilde işleyeceğini ve devletin ekonominin dışında tutulduğu bir politikayı savunmuşlardır ve devlet, ekonomik ve sosyal amaçlı işlere dahil olmaktan kaçınarak kamu harcamalarının düşük düzeyde olmasını temin etmeli ve bütçe dengesini sağlamalıdır ve devlet yalnızca emniyet, adalet, vb. asli vazifelerini yerine getirmek için vergiye gereksinim duyar, olağanüstü hallerde ise borçlanmaya başvurulabilir ancak bunun da limitli seviyede olması gereklidir (Aysu 2007: 27). Klasiklere göre borçlanma, kamu harcamalarını karşılanmasındaki borçlanma, bugün alınacak vergilerin geleceğe transfer edilmesidir. Yani, gelecekteki vergilerin bugünden alınması niteliğindedir. Başka bir bakış açısıyla da, devletin borçlanması, bugünden gelecekteki gelirleri taahhüt altına almasıdır (Çelik 2013: 14).

1.2.2. Neo-Klasik Model

Neo-Klasikler analizlerinde Klasiklerden farklı olarak matematiği kullanmışlardır. Neo-klasik yaklaşımda beklentiler ön planda tutulur ve rasyonel davranılır, bunların yanı sıra, yaklaşımın dayandığı üç esas varsayım vardır (Akkaya 2010: 22).

- Limitli bir yaşam zamanına sahip olan bireyler, bu durumu dikkate alarak tüketimlerine şekil vereceklerdir ve her fert belli bir nesle aittir.
- Piyasalar hiç müdahale olmadan, kendi kendine dengeye gelir.

Neoklasik iktisat anlayışına göre, bütçe açıkları sonlu hayat temeline dayanır. Birey ilk dönemde emek arz eder, gelir elde eder ve bunu şimdiki tüketimi ve tasarrufları arasında bölüştürür. İkinci dönemde, birey emek arzını bırakır ve birinci dönemdeki tasarruflarını ve tahvil satın aldıysa onların faizlerini tüketir. Bu iki dönem varsayımı ışığında konulacak muhtemel vergiler genç fertlerin tasarruf seviyesini azaltır, bu sonuçta sermaye stokunu düşürür. Aynı ekonomide borçlanılırsa, bu durumun etkisiyle tüketim artar, borç yükü bu borcu kullanan rasyonel bireyler tarafından gelecekteki insanlara aktarılır (Olcar 2013: 29). Neo-Klasik iktisatta, bütçe açıkları ile ilgili daha spesifik modellere, Diamond Modelinin daima olan bütçe açıklarının ekonomi üzerindeki etkileri örnektir (Kadıoğlu 2007: 11).

Neo-Klasikler, Klasik düşüncüyü tekrar yorumlayarak; günümüzde alınan borçların sonraki kuşaklarca ödeneceğini bu nedenle de hayat standardını düşüreceğini ifade etmişlerdir (Özuzma 2010: 12). Görüşe göre, devlet borçlarının geri ödenmesi genel olarak vergi gelirleriyle yapılır. Kamu borcunun alınmasıyla geri ödenmesi arasında geçen zamanda, borcu alan kuşak ortada olmayacaktır ve bu durumda, alınan borcun geri kalan faizleri ve anaparası ekonomik yaşama yeni başlayan bireyler tarafından vergilerle karşılanacaktır ve böylelikle borç yükü, nesilden nesile geçecektir (Çelik 2013: 15).

1.2.3. Ricardocu Yaklaşım

David Ricardo, bir ekonomide devlet harcamalarının finansmanında vergileme karşısında borçlanmanın reel faaliyet seviyesiyle bağlantısız olduğunu

savunur. “İlişkısızlık teoremi” veya “Ricardo Eşdeğerlik Teorisi” olarak geçen anlayış Ricardo’nun literatüründe klasik söylemlerden farklıdır (Olcar 2013: 30). Bütçe açıklarının ekonomi üzerinde, vergi ya da borçlanma ile herhangi bir etkiye sahip olmayacağını savunmuştur (Özuzma 2010: 13). Ricardocu yaklaşımın dayandığı esas varsayımlar şunlardır (Aysu 2011: 21):

- Nesiller bir sonraki kuşaklara yapılan özverilerle birbirlerine bağlıdır.
- Bireyler, devlet gibi borç alıp, borç verebilirler.
- Tüketici rasyoneldir.
- Vergilerin ertelenmesi geliri tekrar dağıtmaz.
- Siyasi zaman, açık finansmanın kullanımını etkilemez.

1.2.4. Keynesyen Görüş

Keynesyen görüş, 1929 Büyük Ekonomik Buhranı’ından kaynaklanan, işsizlik ve toplam talep yetersizliklerini gidermek için ortaya çıkmış ve ekonominin talep yönünü incelemiştir. Talep yönlü iktisat olarak adlandırılan Keynesyen iktisatta, gelir seviyesini, fiyatlar genel düzeyini ve üretim işlevi aracılığıyla istihdamı belirleyen toplam taleptir. Tam istihdam görüşleri, Keynesyen öncesi iktisat okullarından, keskin bir hatla ayrılır. Dengenin, eksik istihdamla eş zamanlı oluşacağını ve ekonominin tam istihdama ulaşması için devletin ekonomiye müdahalesini öngörür (Kadıoğlu 2007: 12).

Keynes öncesi iktisatçılar, borçlanmayı yalnızca olağanüstü durumlarda başvurulacak finansman aracı olarak düşünmeleri ve denk bütçe yaklaşımları; 1929 Ekonomik Buhranı’nın ortaya çıkmasıyla geçerliliğini yitirmiştir. Ekonominin içinde bulunduğu durumdan kurtarılması ve kamu harcamalarının finansmanı için borçlanmanın kullanılması görüşü savunulmuştur (Ceyhan 2010: 29).

Klasik teori ile, yatırımların ve kamu harcamalarındaki değişikliklerin ekonomi üzerindeki etkileri konusunda net çizgilerle ayrılır. Klasik anlayışta, borçla finansmanı sağlanan devlet harcamalarındaki bir artışa karşılık, özel tüketim harcamaları ya da yatırımları eşit seviyede azalmaktadır. Sermaye ithalatı, açık bir ekonomide, kamu harcamalarını yalnızca faiz ödemeleri oranında azaltır. Buna

karşın, Keynesyen görüşte, devlet harcamaları istihdamda ve gelirden bir çarpan etkisi yaratır ve kamu harcamalarının borçlanma ile finansmanı, çarpan etkisini yok edecek güce sahip değildir (Aysu 2007: 31).

Keynesyen İktisat Teorisi'ne göre, bir ekonomide bütçe dengesinin sağlanması zorunluluğu yoktur. Yani, Klasiklerin savunduğu bütçenin denkliliği ilkesini kabul etmezler anlamındadır (Olcara 2013: 30). Keynesyen iktisata göre, bütçe açıkları, hem tüketimi hem de hızlandıran mekanizması yoluyla geliri uyarabilir. Bu durumdan tasarruflar ve sermaye birikimi olumlu etkilenebilir (Önel 2004: 8). Enflasyon döneminde talebin limitlendirilmesi için bütçe açıkları kapatılmalı ve bütçe fazlası yaratılmalıdır, stagflasyon dönemindeyse, talebin yetersizliğinin teşvik edilmesi için bütçe açıkları ayarlanmalı ve bütçe açıkları devlet borçları ile kapatılmalıdır (Olcara 2013: 30). Stagflasyon dönemlerinde açık bütçe politikaları başarılıysa, bu başarı ülkelerin ekonomik kalkınmalarını olumlu etkiler. İç kaynakların finansman sağlayamayacağı büyüklükteki yatırımlar dış borçlanma ile finanse edilir; yatırımlar etkin ve verimli alanlarda kullanılırsa, milli geliri arttıracığı için borçların ödenmesinde yaşanacak sıkıntıların önüne geçilir. Keynesyen düşüncenin görüş sahiplerine göre borçların yükü reelde sonraki dönemlere yansımaz (Özuzma 2010: 14). Borçlanma sayesinde toplumun ihtiyaçları önceden karşılanabilecek ve sonraki kuşaklara sadece faiz miktarı kadar bir yük getirecektir. Borç yükünün gelecek nesillere geçmeyeceği görüşünü, açık bütçe politikasına dayandırmaktadırlar. Keynesyen iktisatçılar, borçlanma sayesinde düşünülen yatırımların finanse edilebilmesiyle milli gelir ve üretimin artması neticesinde gelecek nesillerin yükünün azalacağını ileri sürmüşlerdir (Çelik 2013: 15).

1.2.5. Monetarist (Parasalıcı) Görüş

Ekonomik durgunlukla Keynesyen teorisinin savunduğu toplam talebi artırıcı politikaların yetersizliği, maliye politikasındaki eleştirileri artırmış ve parasalıcı görüş daha ön plana çıkmıştır. Keynesyen görüş maliye çarpanını savunur ancak Parasalıcı görüş, artışın sadece para arzına ve paranın piyasada el değiştirme hızına bağlı olduğunu savunmuştur. Diğer adı, modern miktar teorisi olan bu teoriye göre, paranın piyasada el değiştirmesi sabit olarak düşünüldüğünde, para stoğundaki artış

geliri de aynı seviyede etkiler. Ancak gelir stabil bir zeminde ilerlediğinde, para stoğundaki artış fiyat seviyesini de aynı oranda artıracaktır (Akkaya 2010: 25).

Devlet açıklarından dolayı yükselen borçlar ve borç yükü hafifletilirken enflasyonu tetikleyecek ve bu durum para politikasının mekanizmasını olumsuz etkileyecektir ve bununla birlikte borçlanmadan kaynaklanan yükselen faiz oranları borç yükünü daha çok arttıracaktır (Özuzma 2010: 15).

1.2.6. Post-Keynesyen Model

Post-Keynesyen iktisata göre, ekonominin kendiliğinden dengeyi sağlaması gelecekteki belirsizliklerden ötürü imkânsız olduğundan, devletin çeşitli görevler üstlenerek ekonomiye müdahalesinin gerektiği savunulur ve devletin üstlenmesi gereken yükümlülükler; piyasanın sağlayamadığı bilgi akışının temini, kurumsal yenilikler, tam istihdama erişimde iktisadi bir plan, ekonomide beklenmeyen gelişmelerde faal politikalar uygulamaktır. Maliye politikası, para politikası ve gelirler politikası bu doğrultudaki temel politikalarlardır (Çelik 2013: 16).

Post-Keynesyen iktisatçılar, stagflasyonla mücadelede maliye ve para politikalarının etkili olmayacağını ileri sürmektedirler. Çünkü enflasyonun sebebi her zaman aşırı talep olmayabilir. Bundan dolayı para ve maliye politikalarıyla birlikte gelir politikaları da faal olarak kullanılmalıdır. Eksik istihdamın olduğu durumlarda devlet borçlanarak finansman sağlanan bir açık bütçe politikası uygulayabilir. Toplumun yoksullaştığı ve yaygın işsizliğin olduğu ortamlarda denk bütçe politikası uygulamanın bir manası yoktur. Çünkü bu şartlar altında uygulanan genişletici maliye politikası üretim artışına sebep olacaktır (Aysu 2007: 32).

1.2.7. İkiz Açıklar Hipotezi

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma için gerekli yatırımları finanse edecek iç kaynaklarının yetersizliği bu ülkelerin en büyük sorunlarından biri haline gelmektedir. Diğer önemli bir sorun da finansman sıkıntısının yanında gelişmekte olan ülkelere kalkınma sürecindeki döviz birikiminin olmayışdır. İkili açık (ikiz açık) olarak da adlandırılan yaklaşıma göre, dış kaynaklar yurtiçi kaynaklara destek olur ve döviz kaynaklarını da artırma konusunda etkilidir. İkiz açık hipotezi bütçe açıkları ve cari işlem açıkları arasındaki bağlantıyı açıklar ve bu iki açık arasında pozitif yönlü bir ilişkiyi gösterir (Özuzma 2010: 16).

Başka bir tanımlamayla, ikili açık yöntemi, yurtiçi tasarruf ve yatırım, bütçe durumu ve ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi saptamada kullanılan araçlardan birisidir. Yurtiçi tasarrufların devlet açığı ile yurtiçi yatırımı finanse etmeye yetiyorsa, hükümet ülkenin uluslararası borçlarında bir artışa yol açmadan bütçe açığı verebilir. Eğer tasarruflar bu seviyede değilse; söz konusu ülke bütçe açığını finanse etmek için yurtdışından borçlanmak zorunda kalır (Olcay 2013: 21).

1.2.8. Dış Borç Yönetimi

Dış borç yönetimi, belirli dış borç stoku olan ve bütçe finanse edilmesinde ve yeni borçlanmalara ihtiyaç duyan ülkelerin uluslararası piyasalarda faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki olası dalgalanmalar sonucundaki maliyetleri ve hareketlerden boy gösterebilecek riskleri asgari seviyede koruyabilmek saikiyle, uluslararası finansal piyasalara faal olarak girilmesi ve bu hedefle geliştirilen parasal metotların etkin kullanılması şeklinde tanımlanabilir (Cangöz 1994: 55).

Başka bir deyişle, borcun alınmasından başlayıp ödenmesine kadar yapılan tüm işlemlerdir. Borçlanmaya karar verildiğinde hangi piyasalardan ve hangi koşullar altında borçlanılacağına tespit edilmesi dış borç yönetimidir. Borçlanırken uyulması gereken bazı prensipler vardır; borçlar ekonomiye asgari düzeyde zarar verip, maksimum faydayı sağlamalı devlet için minimize edilmiş bir maliyet getirmelidir. Dış borç yönetiminin, ülkenin reel borç yükünün ağırlaşmasına mani olmakla birlikte ülkenin dünya piyasalarında kredi değerliliğinin sürdürülebilirliği açısından büyük önemi vardır. Borç yönetimindeki birinci kaide; bir merkezi otoritenin borçlar hakkında her bilgiye sahip olması ve bu bilgilerin politika tedbirleriyle uygulanmasıdır ve ikinci kaide; borçların ödemesinin borçla oluşturulan yatırımın gelir sağlama profili ile çakışmasının teminidir. Üçüncü kaide ise borcun döviz bileşiminin tesbitinde itinalı hareket edilmesidir. Buradan yola çıkılarak, bir ülkenin dış dünyadan veya uluslararası piyasadan borçlanmasının o ülkenin kredi değerliliğinin sürdürülebilirliği ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür (Özuzma 2010: 16).

Her geçen gün bir yenisini eklenen dış borç yönetiminde kullanılabilecek olan tekniklerin belli başlı ve en yaygın kullanıma sahip olanları şu şekilde aşağıda belirtilmiştir (Cangöz 1994: 55):

- Swap İşlemleri (Takas İşlemleri)
- Diğer İşlemler
 - Forward İşlemler (Vadeli İşlemler)
 - Futures İşlemler (Gelecek Sözleşmeleri)
 - Opsiyonlar

Borç yönetimindeki en önemli hedef, söz konusu olan ülkenin katlanılabilir borç yükü düzeyinin tayin edilmesi ve borç stokunun ve borçlanma metodlarının kontrol altında tutulmasıdır (Cangöz 1994: 55).

1.3. Dış Borç Türleri

Dış borçlanma alındıkları kaynaklar, kullanım biçimleri, geri ödeme şekilleri, vadelerine göre farklılık gösterir ve bazı kıstaslar temelinde dış borçlanma aşağıdaki beş ana başlık altında gruplandırılabilir.

1.3.1. Vadelerine Göre Dış Borçlar

Kredinin anlaşma tarihiyle son anapara ödemesinin yapıldığı tarih arasındaki süre dış borcun vadesidir. Borçlar vadelerine göre gruplandırılırken, genel olarak kabul gören kriterlere göre kısa vadeli, orta ve uzun vadeli diye ikiye ayrılır (Kozalı 2007: 16).

- **Kısa Vadeli Dış Borçlar (Dalgalı Borç):** Bir yıla kadar vadeli olan borçlara kısa vadeli dış borçlar denir. Bu borçlar genel olarak ülkenin likidite ihtiyacını gidermek amacıyla kullanılmaktadır. Bu borçlar nicelik olarak sürekli dalgalanma gösterdiği için bu şekilde nitelendirilmiştir (Yücesan 2011: 22). Uluslararası menkul kıymet getiri farklılıklarından faydalanmak amaçlı olarak da kısa vadeli krediler kullanılmaktadır. Kısa vadeli borçlanma araçlarına örnek olarak şunlar sıralanabilirler; yurt dışına yerleşmiş kişilerce Merkez Bankası'nda açılan kredi mektuplu döviz tevdiat hesapları, ticari bankalarda açılan mevduatlar, kısa vadeli poliçeler, akreditifler, finansman bonusu ihraçları ve ihracat prefinansman kredileridir. Bunlar çoğunluk olarak özel sektör tarafından kullanılmaktadır (Alarşlan 2012: 16).

- **Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar:** Bir ülke ekonomisinde vadeleri bir yıl ile beş yıl arasında olan borçlar orta, vadeleri beş yıldan fazla olan ve anapara piyasasından temin edilen borçlar uzun vadeli dış borçlar olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerin kalkınmalarında ve yatırım sahalarında kullanılan türden borçlardır. Uzun vadeli borçlanmada gaye; yürürlükteki bütçenin gelir açısından yetersizliğini borçlanma yoluyla gidermek, gelecek dönemlere nakletmektir. Kıyaslandığı takdirde uzun vadeli borçların faizi kısa vadeli borçların faizine göre daha yüksektir. Faizin maliyeti faiz oranlarının yüksekliğine oranlamaya göre yüksek değildir. Sermaye hareketleri uzun vadeli borçlanmaları kapsamaktadır ve uzun vade borçlanmaya banka kredileri, tahvil borçları, ipotekli borçlar, taksitli bağlanmış gümrük vergileri örnek olarak sayılabilir (Çukurçayır 2011: 9).

1.3.2. Alındığı Kaynağa Göre Dış Borçlar

Dış borçlanma, kaynaklarına göre yabancı devletlerden borçlanma, uluslararası kuruluşlardan borçlanma ve dış mali piyasalardan borçlanma olmak üzere sınıflandırılabilir. Söz konusu dış borçlar başlıklar halinde incelenecektir.

- **Yabancı Devletlerden Borçlanma (Hükümet Kredileri):** Bilateral (iki yanlı) krediler ya da bağlı (tied) krediler, gelişmiş bir ülke hükümetinin az gelişmiş bir ülke hükümetine vermiş olduğu sabit faizli ve kısa dönem ödemeli ve geri ödeme dönemine sahip kredilerdir. Başka bir deyişle, devlet kurumlarınca açılacak ihale de kullanacağı krediyi kullanabilmesi için firmanın hükümet kredisi veren ülkeden bir firma olması gerekir yoksa kredi kullanılamaz (Çiçek 2005: 19). Kredi şartları 10 yıl ödemesi olmayan dönem, 30 yıl vade ve %2 faiz oranıdır. Bu kredilerde dış siyasi baskı oldukça fazladır. Siyasi baskının fazla olmasından dolayı borçlanacak olan ülke hükümetleri zorunlu kalmadıkça bu tür kredilere başvurmamaktadırlar. İşte bu sebepten ötürü de iki yanlı kredilerin toplam krediler içindeki payı oldukça düşüktür (Gündüz 2008: 8). Bu türdeki dış borçlanma genellikle, gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere düşük faizli, uzun vadeli ve ödemesiz süreli hibe ve kalkınma yardımıyla gerçekleşmektedir. Devletlerarası borçlanmalar, özel sermayelerin artışıyla ve sanayileşmiş ülkelerdeki artan bütçe açıklarından dolayı epey düşük seviyelerde kalmıştır. Hibe özelliğini yitiren yardımlar, krediye dönüşmüş ve multilateral kurumlarca verilmiştir (Bayata 2008: 6).

- **Uluslararası Kuruluşlardan Borçlanma:** Maddi kaynak temin eden uluslararası kuruluşlara örnek sayılabilecek kuruluşlar, Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Kalkınma Teşkilatı (AID), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), İhracat ve İthalat Bankası (EXIMBANK), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Avrupa Yatırım Bankası (EIB)'dır (Onur 2010: 4). En fazla borcumuzun olduğu kuruluş Uluslararası Para Fonu(IMF)'dur. Üye ülkelerin dış ödeme zorluklarının çözümüne katkıda bulunarak uluslararası mali kriz yönetimini gerçekleştirmek IMF'in temel hedefidir (Önel 2004: 13).

- **Dış Mali Piyasalardan Borçlanma:** Özel kaynaklı dış borçlanmalarda, özel yabancı kurum, kuruluş veya kişiler vardır. Kamu veya enternasyonal bir finansal kuruluş borçlanmaya taraf değildir ve bu tür borçlanmalar çeşitli versiyonlarda uluslararası finansmanın araçlarıdır. Bu borçlanma çeşidi üç şekilde karşımıza çıkmaktadır; kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere 3 biçimde kullanılabilirler. Bütünüyle piyasa koşullarında gerçekleştirilen bu borçlanmalar genel olarak değişken faizli olup, gelişmekte olan ülkelere enternasyonal piyasalardaki geçerli kredi faiz düzeylerine bir spread ilavesi yapılarak verilmektedir. Borçların süresi, tutarı, ödeme şartları vb. diğer maliyetler gelişmekte olan ülkelerin risk düzeyleri değerlendirilerek belirlenir (Kozalı 2007: 12). Bu metodla borç almak isteyen bir devlet, bir ya da birkaç ülkenin sermaye piyasalarından ticari esaslar içinde borçlanmaktadır. Dış mali piyasalardan borçlanmanın dış yardım vasfında olmaması onu resmi sermaye transferlerinden, doğrudan üretime yönelik olmaması ise dolaysız sermaye yatırımlarından ayrı tutan özellikleridir (Önel 2004: 14). Yabancı sermaye tarafından devletlerin kamusal veya özel kuruluşlara açtığı kredilerdir. Bu krediler, çoğunlukla banka veya anapara piyasalarından tahvil ihracı borçlanmasıyla alınır (Bayata 2008: 7).

1.3.3. Kullanılış Biçimlerine Göre Dış Borçlar

Bu krediler gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını desteklemeye ve hızlandırmaya ivme kazandırmak için verilen kredilerdir. Kalkınmanın finansmanı amacıyla alınan dış kredileri üç başlık altında gruplandırılabilir (Kozalı 2007: 13).

• **Proje ve Program Kredileri:** Kalkınma için verilen proje ve program krediler ile kamu ve özel sektörle ilgili olan kalkınma ve yıllık yatırım programlarındaki projeler ve programlar finanse edilir (Kozalı 2007: 13). Proje kredileri; belirli yatırım projelerine yönelik verilirken, program kredileri ise ülkenin ithalatını finanse etmek için verilir (Önel 2004: 15). Çeşitli kamu sektörü projeleri, milli savunma projeleri ile yap-işlet-devret, yap-işlet, işletme hakkı devri ve benzeri finansman prototipleri kapsamında gerçekleştirilen projeler için herhangi bir dış kaynaktan alınan krediler proje kredileridir. Bunlar sadece alındıkları projenin finanse edilmesinde kullanılabilirler. Az gelişmiş ülkeler bu kredilere iç tasarruflarıyla karşılanamayan büyük projelerinin finansmanında daha çok ihtiyaç duyar (Onur 2010: 5). Program kredileri, ülkenin gerçekleştirmeyi planladığı hedefler için gerekli olan finansman açığını ve ödemeler bilançosu açığını giderir. (Onur 2010: 6).

• **Serbest ve Bağlı Krediler:** Alacaklı ülkeden borçlu ülkeye verilen fonların mal ve hizmet alınması şartına bağlanmış olan kredilerdir ve bu krediler az gelişmiş ülkelerce ekonomik kalkınma için gerekli kaynakları sağlasa da, bu tür kredilerin olumsuz yönü daha ağırdır. Ayrıca bu krediler, bürokratik açıdan da karmaşık işlemler gerektirir ve gecikmeler yaşanır. Bu olumsuz etmenler, bağlı kredilerin mali değerini azaltır (Onur 2010). Gelişmekte olan ülkelere sağlanan krediler, krediyi sağlayan ülke tarafından döviz olarak ödenirse ve borçlanan ülke bu fonları, istediği biçimde ve ülkede kullanabilirse serbest kredidir (Kozalı 2007: 14). Serbest kredi kullanan ülkeler, aldıkları bu kredileri istedikleri gibi tasarruf ettiklerinden, kalkınmanın finanse edilmesindeki mal ve hizmetleri uluslararası piyasadan en uygun koşullarla ve en düşük fiyatla elde edebilme imkânına sahiptirler (Bayata 2008: 10).

• **Borç Erteleme ve Refinansman Kredileri:** Süresi dolan borcun ödemesinin ilk kredi faizine göre daha düşük bir faizle ileriki tarihe ertelenmesi borç ertelemevidir, süresi dolan borcun ödenmesi ve aynı tutarda kredinin yeniden verilmesi de refinansman kredisidir (Bayata 2008: 10). Borç ertelemeleri ve refinansman kredileri birbirlerinden pek farklı olmayan ve çoğu kez aynı anlamda kullanılan işlemlerdir. İkisi arasındaki farkı şu şekilde açıklayabiliriz: Borç ertelenmesinde, vadesi gelen taksitlerin ödenmeyerek ertelendiği halde, refinansman

işleminde süresi dolan ve ödenecek borç, alacaklı ülke tarafından yeni bir finansman ile ödenir ve bu yeni finansman yeni bir borç olarak görülür. Bu nedenle de bir ödeme planı ve değişik şartlar getirilmektedir. Bu durumda borç ertelemeyle refinansmanı ayırt etmek bayağı güçtür ve iki işlem arasında yalnızca şekil açısından küçük bir fark vardır (Özbek 2007: 7).

1.3.4. Geri Ödeme Şekline Göre Dış Borçlar

Geri ödeme şekline göre dış borçlar iki ana başlık altında gruplandırılarak incelenecektir.

- **Dövizle (Yabancı Parayla) Ödenecek Borçlar:** Borcun sağlandığı kaynak dikkate alınmaksızın, anapara ve faiz ödemeleri yabancı parayla veya konvertibilite olan başka bir para birimi ile yapılan dış borçlardır (Kozalı 2007: 15). Borç veren ülkeler, ağırlıklı olarak dış borçların dövizle ödenmesi yönünde tercih yapmaktadırlar. Borç veren ülkeler ya ulusal para birimleri ile ya da dünya para piyasalarında geçerli olan para birimi üzerinden borç verme meyilinde bulunurlar. Bu tür borçlanmada ülkeler, verdikleri borcun reel değerini korur ve borç alan ülkeler tarafından maliyeti ise, ödeme süreçlerinde yaşanabilecek olan döviz krizlerini tetikleyebilmesidir (Bayata 2008: 13).
- **Ulusal Parayla Ödenecek Borçlar:** Dış borçlanmada bu borçlanma biçimine pek sık rastlanmaz, borç veren kabul ederse borçlanan tarafın ulusal parası ile dış borç sermayesinin ve faizinin ödenmesidir (Kozalı 2007: 15).

1.3.5. Borçlulara Göre Dış Borçlar

Dış borç yükümlülüklerinin kimlerce ya da hangi kurumlarca ifa edileceğine göre yapılan bu kategorizelendirme ekonomideki birimlerin borçluluğu konusunda yerli ve yabancı ekonomik aktörlere görüş edinmesi açısından önemlidir. Bir kamu kuruluşu borçluysa ve Hazine garantörse bu son durumda Hazine gizli bir mükellefiyet altına girer. Borç yönetiminin aktifleştirilmesinde bu mükellefiyetlerin hakkaniyetli ve eksiksiz şekilde tespit edilebilmesi, son derece önemlidir (Alarşlan 2012: 17).

1.4. Dış Borç Sorununa Çözüm Arayışları

1982’de yaşanan Meksika moratoryumu literatürdeki “dış borcun on yılı” olarak nitelendirilen zamanın başlangıcıdır. Meksikayı; Brezilya, Şili ve Arjantin gibi Latin Amerika ülkeleri ve bazı Afrika ülkeleri takip eder. Moratoryum sorununun da gelişmiş-kreditör ülkeler de vardı. Bahsi geçen bu ülkeler, ödeme güçlüğünden ekonomilerinde ortaya çıkabilecek olumsuz gelişmelerden tedirgin olduklarından moratoryum sorunu ile ilgilenmişlerdir. Krizin miladında moratoryum sorunu geçici bir finansman sorun olarak algılanmıştı, ancak zaman geçtikçe borç sorununun daha yapısal ve uzun vadeli çözümlerle sonuçlanacak bir olgu haline geldi ve bu bakış açısıyla çözüm için yeni öneriler üretildi. Bu yeni çözüm önerileri: Baker Planı, Brady Planı, Paris Klübü ve Londra Kulübü’dür (Akkaya 2010: 62).

1.4.1. Baker Planı

1985 yılında IMF ve Dünya Bankası’nın katıldığı yıllık olarak düzenlenen toplantıda, ABD Hazine Bakanı, James Baker, borç sorununu incelemek ve büyümeyi sürdürülebilir hale getirmek için üç aşamalı programı tavsiye etmiştir (Akkaya 2010: 62). Önerilen “Destekli Gelişme Programı” adında borç sorununun çözümüne ilişkin bir plan sunulmuştur. Bu plan (Kadioğlu 2007: 61):

- İlki, başlıca ülkelere sağlıklı bir büyüme, ödemeler dengesi istikrarı ve düşük enflasyon için, uluslararası finansal kurumlar tarafından destek gören etkili makro ekonomi ve denge politikalarının özümsemesi,
- İkincisi, IMF aracılığıyla artan ilişkilerin ve çok yönlü kalkınma bankaları tarafından temin edilen kredilerin daha aktif konstrüktif denge sağlamaya yönelik kullanımının sürdürülmesi,
- Üçüncüsü, faal olan makroekonomik denge programının desteklenmesinde özel bankalarca borç verme süresinin uzunluğunu kapsamaktadır.

Planın temel kapsamı, ticaretin liberalleştirilmesi, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi ve doğrudan yabancı yatırımların plan kapsamındaki ülkelere tayin edilmesine hız kazandırılmasıdır. Planda genel olarak kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı ve faaliyeti azaltılırken, özel kesimin ağırlığı artırılıyordu ve yatırım artışı sağlayacak vergi ve işgücü piyasası reformları ile finans kurumlarının

geliştirilmesini, doğrudan yabancı yatırımların ve sermaye girişinin teşviğini içermektedir. Bunların yanı sıra, plan düşük faizli yeni kredi talebinde bulunan borçlu ülkelere borçlarını ödeyebileceklerine teminat verdiklerinde, ödeme kolaylığı ve uygun şartları olan yeni kredi teminini hedefliyordu. Enflasyonla mücadele ve borçlu ülkelerin kendi borç servis ödemelerini yapmak için ticaret fazlası temini plan sonuçlarına göre temel politikadır. Yapısal reformlar ve yeni borçlanmalar bu ödemelerin yükünü azaltmadaki büyümeye kavuşturacaktır (Akkaya 2010: 62).

Plan Türkiye'nin haricinde, tespit edilen 15 borçlu ülke için uygulanmıştır. Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Fildişi Sahili, Meksika, Fas, Nijerya, Peru, Filipinler, Uruguay, Venezüella, Yugoslavya'nın içinde bulunduğu 15 ülkede uygulama yapılmıştır. Plana göre; bu ülkelere özellikle ticari bankalardan yeni krediler temin edilmeli, varolan borçları ertelenmeli ve uluslararası kuruluşlardan kaynak artırımı sağlanmalıdır. Yine plana göre öncelikle borçlu ülkelerin uluslararası kuruluşların uygulamalarına karşı çıkmamaları onları benimsemeleri, ayrıca gelişme yolunda olan ülkelerin ihracat gelirlerinin arttırılabilmesi için, sanayileşmiş ülkelerin himayeci politikaları bırakmaları gerekmektedir. Bu koşulların tümü, temenniden öteye geçememiş, plan hedefine ulaşamamış, gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorununa bir çözüm getirememiştir (Çiçek 2005: 49).

Brezilya'nın moratoryum ilanıyla 1987'de Baker Planı sonlanmış ve yeni çözüm arayışlarına gidilmiştir (Suvay 2011: 44).

1.4.2. Brady Planı

Baker Planı'nın beklenen sonucu ortaya koymaması sonucunda Brady Planı, yeni çözüm arayışlarını günışığına çıkarmıştır. Nicholas Brady planı geliştirip ortaya koymuş, 1989 yılında da deklare edilmiştir. Borçlu ülkelerle kreditorlerin bağlantısının arttırılması ve enternasyonel finansal kuruluşların destekleriyle, borçlu ülkelerin mükellefiyetlerinin yüzde yirmilik bir kısmının silinmesini öngörmesi açısından plan önemli görülmektedir (Alarslan 2012: 49).

Plana göre IMF, Dünya Bankası ve Japonya'ya ait kaynaklar kullanılarak borçların bir bölümü silinecek ve böylece borç yükü hafifletilecek ayrıca planda borçların silinmesinde esas yükün az gelişmiş ülkelerin borçlarının içinde % 37'lik bir

paya sahip olan ticari bankaların üzerinde olmasıdır. Bazı ticari bankaların, planın finansmanını sağlamakta isteksiz oluşu planın uygulamasında güçlüğe sebep olmuştur. Diğer bir perspektiften bakıldığında, faiz hadlerinin yükselmesi borç azaltma çabalarını başarısızlıkla sekteye uğratmıştır. Brady Planı, ifa edilmemiş borçların doğurduğu problemlerin çözüme kavuşturulmasından çok, gelişmekte olan ülkelerin Ortodoks iktisat politikaları uygulamalarının bir aracıdır (Ceyhan 2010: 76).

Brady Planı'nın Baker Planı'ndan ayrıldığı noktalar şu şekilde özetlenebilir (Demiray 2007: 100):

- Brady Planı yalnızca borçlu ülkelere yeni krediler temin etmeyi değil aynı zamanda bu ülkelerin birikmiş dış borçlarında da indirimler yapılmasını öngörmektedir.
- Brady planı en ağır borç yüküne sahip on beş ülkeyle beraber borç servisi problemi ile karşılaşan tüm gelişmekte olan ülkeler için uygulanır.
- Borç indirimi çabalarına, IMF ve Dünya Bankası ile ileri gelen gelişmiş batılı ülkeler tarafından finansal yönden destek sağlanmasıdır.
- Bu destek, IMF ve Dünya Bankası'nın borçlu ülkenin takip ettiği ekonomik politikayı onaylaması durumunda gerçekleşecektir.
- Plan gelişmekte olan ülkelerin borç yükünü azaltmak için izlenecek en iyi stratejinin makroekonomik ve yapısal uyumunu kapsayan büyümeye yönelik politika reformları olduğu görüşüne dayanmaktadır.
- Brady Planı bir uluslararası borç konferansının bir araya gelmesi ve bir borç moratoryumuna gidilmesi düşüncelerine itiraz etmektedir. Bunun yerine borçlu ülkelerin durumlarının teker teker ele alınarak yapılacak görüşmelerle neticelendirilmesini savunmaktadır.

1.4.3. Paris Kulübü ve Resmi Borç Ertelemeleri

Gelişmiş ülkelerin, IMF ve Dünya Bankası'nın biraraya gelmesiyle oluşan bu kulüp 1956 yılından beri faaliyettedir (Özuzma 2010: 21). Avustralya, Avusturya, Belçika, İngiltere, Almanya, Danimarka, Finlandiya, İrlanda, İspanya, İtalya,

Kanada, Hollanda, Norveç, Rusya, ABD, Fransa, İsveç, İsviçre ve Japonya Paris Kulübü üyesi olan ülkelerdir (Çukurçayır 2011: 67). Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bağlantılarını düzenleme misyonunu üstlenmiştir. Paris Kulübü, ülkelerin kamu kesiminin kullandığı dış borçların geri ödenmesinde zora düşmeleri ve geri ödemeyi gerçekleştirememelerinde esasen, bu borçların ertelenmesini, yeniden taksitlendirilmesini hatta gerekiyorsa borç indirimini sağlar (Özuzma 2010: 21).

Kulübe başvuran ülkelerin öncelikle IMF ile stand-by anlaşması imzalaması ve peşinden kreditorlere, borç yükümlülüklerini yerine getireceklerine dair taahhüt verir. Görüşmenin içeriğinde sadece devlet tarafından doğrudan alınan krediler ve devlet garantisinde alınmış krediler değerlendirilir (Suvay 2011: 45).

Türkiye’de bu kulüp nezdinde 3 defa dış borç ertelemiştir. Bunlar 1978 yılında yapılan 1.3 milyar dolarlık, 1979 yılında yapılan 1.2 milyar dolarlık ve 1980 yılında yapılan 3 milyar dolarlık dış borç ertelemeleridir. Borçların tamamını Türkiye ödemiştir (Suvay 2011: 45).

1.4.4. Londra Kulübü ve Ticari Borç Ertelemeleri

Londra Kulübü, bir devlet garantisi olmadan, ticari bankaları aracılığıyla devletlere verilen kredilerin geri ödenme şartlarını düzenlemedeki oluşumdur (Özuzma 2010: 22) Londra Kulübü çalışmalarına ilk olarak, 1976 yılında Zaire’nin ticari bankalara olan borcunu yeniden yapılandırmak amacıyla başlamıştır. Dünya genelinde Londra Kulübü’ne katılan bankalar “Danışman Komite” olarak adlandırılan ve genel olarak 15-20 bankadan oluşan ve doğrudan borçlu hükümetle bağlantı kuran gruplar tarafından temsil edilirler (Çukurçayır 2011: 68).

Bu kulübün resmi bir yönü yoktur, bundan dolayı kararları, özellikle zorlayıcı kararlar olmamakla birlikte kulübün kararlarının oluşturulmasında danışma kurulunun rolü önemlidir (Kadioğlu 2007: 66).

Kulüp,1983-1992 yılları arasında 118 anlaşma imzalamış ve 416 milyar dolarlık borcu ertelemiştir (Suvay 2011: 46).

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ BORÇ İHTİYACININ NEDENLERİ, DIŞ BORÇ İHTİYACINI BELİRLEME YÖNTEMLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

2.1. Dış Borç İhtiyacının Nedenleri

Yerli sermaye toplamının yetersizliğinden istenen yatırımın ve üretimin elde edilemediği gelişmekte olan ülkeler için dış finansman kaynakları oldukça önemlidir. Dış finansman, dış yardım, dış borç ve enternasyonel anapara akımı gibi yollarla olasıdır (Karagöz 2007: 100).

Dış borçlanma, belirli zamanlarda kullanılmak üzere bir ülkede mevcut olan kaynakların tutarını artırır fakat gelecekte daha fazla ihracatı gerektiren yükümlülükleri de beraberinde getirir. Bu tarz borçlanma, limitli dövizli olan ve iktisadi kalkınmada sermaye mallarının alımına gereksinim duyan gelişmekte olan ekonomiler için fayda sağlamaktadır. Eğer kapital malları ekonomik kalkınma hızını artırır, hasıladaki artış kapital ve faizin refinansmanında kolaylık sağlayacaktır. Dış borçlanmayı sınırlandıran iki unsur vardır. Bunlardan ilki, dış borç elde etme yeteneği, ikincisi ise faiz ve anapara ödemelerinin olanaksız duruma gelmesinden ötürü artan mükellefiyetlerdir. Ekonomideki yabancı kaynak egemenliği endişe vericidir. Gelişmiş ekonomilerin birçoğu, afet dönemleri dışında, kaynak elde etmede dış borçlanmaya gereksinim duymazlar. Fakat günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkeler sıklıkla dış borçlanmaya başvurur (Aysu 2007: 8).

Global rekabet gün geçtikçe dünya ülkelerindeki gelişmişlik düzeyini açmış, kaynaklar bu ülkeler arasında dengeli dağılmamış ve gelişen uluslararası bağlantılardan ülkelerin iç kaynakları iktisadi kalkınmanın finanse edilmesinde yetersizleşmiştir. Bu yetersizlikten dolayı da, gelişmekte olan ülkelerdeki iktisadi büyümenin hızlandırılmasında gereksinim duyulan yatırımların finansmanı dış borçlarla yapılmıştır (Olcay 2013: 10).

Dış borçlanma özellikle uzun vadeli ve fayda getirili yatırım projelerinde, üretime yönelik yatırımların, toplam ve kişi başına düşen reel gelirin artırılmasında ve iktisadi kalkınmada hayati niteliktedir (Akkaya 2010: 12).

Günümüzde kamu harcamaları ekonomik nedenler, sosyal nedenler ve siyasi nedenlerden dolayı sürekli artma eğilimindedir. Ülkelerin finansman aramasında, öncelikle yurtiçi kaynaklara yönelinir, yurtiçi kaynakların yetersizliğinde ise harcamaların finansmanı yurtdışı kaynaklarla sağlamaya çalışılır. Yurtdışı finansman kaynaklarından biri, az gelişmiş ülkelerde önemli bir finansman kaynağı olan dış borçlardır. Kaynak açığı, tasarruf açığı, dış ticaret veya ödemeler dengesi açığı, az gelişmiş ülkelerin dış kaynak gereksinimlerinin başlıca üç temel sebebidir (Onur 2010: 6).

Dış borç ihtiyacının nedenlerini açıklamaya başlarken, makroekonomik denge denklemini görmek faydalı olacaktır. Makroekonomik denge denklemi aşağıda gösterildiği gibidir (Eğilmez 2012):

$$(S - I) + (T - G) = (X - M)$$

Bu denklemde;

S; özel kesim tasarruflarını,

I; özel kesim yatırımlarını,

T; başta vergiler olmak üzere kamu gelirlerini,

G; kamu harcamalarını

X; ihracatı

M; ithalatı gösteriyor.

(S - I) dengesine özel kesim tasarruf yatırım dengesi ya da özel kesim dengesi denir.

(T - G) dengesine ise kamu kesimi dengesi ya da bütçe dengesi denir. Bu ikisi ekonominin iç dengesini ya da iç ekonomik dengeyi meydana getirir.

(X - M) dengesine dış ticaret dengesi adı verilir. Bu denge ekonominin dış dengesini oluşturur.

Bir ekonominin iç dengesi $(S - I) + (T - G)$ ekonominin dış dengesine $(X - M)$ eşittir. Yani bütün bu alt dengelerin toplamı sıfıra eşittir.

Bu denklemden hareketle de, dış borç ihtiyacının nedenleri, tasarruf yetersizliği, ödemeler bilançosu açığı, bütçe açığı şeklinde 3 temel başlıkta sıralanabilir.

2.1.1. Tasarruf Yetersizliği

Az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerle aralarındaki iktisadi ve sosyal farkı kapatabilmeleri için milli gelirlerinin önemli bir bölümünü kaynağı tasarruf olan yatırımlara ayırmalıdır ancak bu ülkelerin iç tasarrufları, hızlı kalkınma için ihtiyaç duyulan yatırımlar için yetersizdir. Yeterli olmayan tasarruf sebebiyle, az gelişmiş ülkelerde birey başına düşen sermaye miktarı azalır ve mevcut sermayenin artışı yavaşlar. Ulusal gelirin anapara birikimi için olan kısmının büyüklüğü, kalkınma atağının başarısında etkilidir ve bu durumda, anapara birikimi ekonomik kalkınmanın en izlem odağı haline gelmektedir (Kozalı 2007: 8).

Gelişmekte olan ülkeleri dış borçlanmaya iten nedenler, iç tasarruf yetersizliği, yeterince vergi geliri elde edilememesi ve iç borçlanma imkânlarının yetersiz olmasıdır. Ülkelerin kalkınma hızları, yurt içi kaynaklarından yapabileceği yatırımlarla sınırlıdır ve ülkeler kalkınma hızını artırmak isterlerse, başvuracakları yollar şöyledir; birincisi ülke dışından borç almak, ikincisi yabancı sermayeyi ülkeye çekip ülkeye yatırım yaptırmak. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yaşanan risklerden ötürü de yabancı sermayeyi ülkeye çekememek, dış borçlanmayı zorunlu duruma getirmiştir (Çiçek 2005: 37).

Gelişmekte olan ülkeler Ragnar Nurkse'ye göre "kısır döngü" içindedir. Milli gelirin yetersizliğinden tasarruf oranları düşmekte, tasarruf oranı düşünce yatırımlar artırılmamakta, bundan dolayı da ekonomik verimlilik gerilemekte ve ulusal gelir düşmektedir. Bu nedenle yoksulluk zincirinin halkası ancak dış kaynaklarla kırılır (Çelik 2013: 6).

Türkiye ekonomisinin gelişim sürecinde karşı karşıya kaldığı en büyük handikap, amaçladığı kalkınma hızını sağlayacak yeterli oranda iç finansman kaynaklarına sahip olmamasıdır. Ülkemizin 1923'den itibaren kalkınmanın finanse edilmesinde karşılaştıkları handikapları yok etmek için amaçlanan tasarruf birikimini

sağlayamaması, tasarruf ve cari açıklarını ve ekonominin dış borç gereksinimini arttırır (Özuzma 2010: 46).

2.1.2. Dış Ticaret (Ödemeler Bilançosu) Açığı

Ülkeleri dış borçlanmaya zorlayan bir diğer etmen, ülkenin döviz yetersizliği içinde bulunmasıdır. Döviz yetersizliği ile iç tasarruf seviyesi arasında her zaman bir ilişki olmayabilir. Diğer bir ifadeyle tasarruf oranı ve sermaye birikimi yüksek olan bir ülke döviz kıtlığı ile karşı karşıya kalabilir. Bunun nedeni de, iç tasarrufların her zaman ihracat yoluyla dövize çevrilmesinin mümkün olmaması olabilir (Bayata 2008: 16).

Gelişmekte olan ülkeler yapısal özelliklerinden kaynaklı, ihracatları ithalatlarından düşük olan ülkelerdir. Diğer bir ifadeyle, ihracatın ithalatı karşılama düzeyi düşüktür. Bu ülkeler kalkınmaları için ihtiyaç duydukları ara ve yatırım mallarını almak durumunda kalmaktadırlar. Bu ülkeler ihracat arttırılmalı ve tüketilen emtiaların ithalatı azaltarak yatırım malları alımı daha fazla gerçekleştirilmelidir. Ancak, çoğu gelişmekte olan ülkelerde ihracat hammadde ve zirai ürünlere dayanır ve nüfus artış düzeyi yüksekliği ihracatın istenen oranda artmasında engeldir bu durumdaki dış ticaret açığı yani döviz açığı dış finansman ile ortadan kaldırılmaktadır (Kozalı 2007: 9).

Ödemeler bilançosunu etkileyen diğer ögeler şunlardır (Aysu 2011: 26):

- Enflasyon ve sabit kur sistemlerindeki milli paranın revalüasyonu,
- Ekonomik verimlilikte meydana gelen değişimler,
- Kalkınma hızı,
- Hammadde açısından dışa bağımlı duruma gelme,
- İktisadi konjktürlerin genişleme aşamasında gelir ve harcama artışıyla fiyatların yükselmesi,
- Kurgusal kısa süreli mali sermaye kaynaklarının ülkeye giriş ve çıkışlarıdır.

Dış açıklar karşısında ülkeler bu açıkları gidermek için üç yol izleyebilirler, bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Finansman sağlamak
- İthalat-ihracat ve kısıtlanan kambiyo ile preslemek
- Onarıcı tedbirlere başvurmak yoluna gidebilirler. Dış açıkları gidermede izlenecek yollar arasında en güvenilir olanı onarıcı tedbirlere başvurmaktır, bu da ihracatın artırılması ve döviz giderlerinden tasarruf sağlayıcı önlemleri içerir (Aysu 2011: 26).

2.1.3. Bütçe Açıkları

Devlet için en önemli ve sağlam gelir kaynağı hiç şüphe götürmez ki vergilerdir. Ancak, özellikle 1929 Büyük Buhran sonrası devletin ekonomik faaliyetlere daha etkin katılmasıyla kamu harcamalarının artması ve yetersiz vergi gelirlerinden dolayı, birçok devlet borçlanmak zorunda kalmıştır (Yücesan 2011: 12).

Bu durumun temel nedeni tam istihdam ve iktisadi büyümenin sağlanabilmesi için açık bütçe politikası izlenmesidir. Diğer yandan da ekonomik dengeyi sağlayabilmek için bütçe açıkları giderilmeye çalışılır. Bütçe açıklarının giderilmesinde sıklıkla dış borçlanmaya gidilir (Çelik 2013).

Gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilerde ulusal ekonominin en önemli problemlerinden biri, yıldan yıla değişen ancak süregelen bütçe açıklarıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, kapital piyasalarının zayıf ve yurtiçi borç imkanlarının kısıtlılığında bütçe açığı ile dış borçlanma arasındaki bağ kuvvetlidir (Kozalı 2007: 10).

Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon yüksekliği, cari açığı, birey başına milli gelirin düşüklüğü, kamu harcamalarındaki ciddi artmalara rağmen kamu gelirlerinin yetersiz düzeyde kalması gibi yapısal unsurlardan bütçe açıkları gittikçe artmış ve makro iktisadi dengeler üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu şartlar altında bütçe açıkları dış kaynaklarla finanse edilir (Aysu 2011: 27).

2.1.4. Diğer Nedenler

Ülkede birçok sebepten dolayı tasarruf açığı ve döviz ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bundan ötürü de bunların ortaya konulması dış borçlanmanın nedenlerini daha da belirginleştirecektir ve bunlar şu şekilde sıralanıp, özetlenebilir.

2.1.4.1. Savunma Harcamalarının Finansmanı

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bütçenin önemli bir kısmını oluşturan savunma harcamaları ve askeri teknolojilerinin iyileştirilmesindeki harcamalar devlet giderlerinin artış sebeplerinden birisidir (Bayata 2008: 16).

Savunma harcamaları, kamu harcamaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Birçok ülke askeri silahların, araç-gereçlerin ithalatını yapar bu da döviz ihtiyacını artırır ve gerekli finansman için ülkeler dış kaynaklara başvurur (Çelik 2013: 7).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede hali hazırda belirli olan iç kaynakların bir kısmı da ülke savunmasına ayrılmaktadır. Kıt kaynakların iktisadi kalkınmayı gerçekleştirilmesinde gereken yatırımlar yerine savunma harcamalarına ayrılması ülkenin ekonomik gelişiminde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Elde edilen bu kaynakların verimli yatırım alanlarında kullanılması ve ülkenin milli gelirinde bir artışın sağlanarak iç kaynaklara da bu artışın yansımaları gerekmektedir. Ancak bazı nedenlerden dolayı ülkeler bu ek kaynakları yatırımlar yerine artı değer yaratmayan bazı alanlara yönlendirmek mecburiyetinde kalırlar. Bu artı değer yaratmayan alanların başında da savunma harcamaları gelmektedir. Bunun en can alıcı örneklerinden birisi ülkemizde gözlemlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşa katılan taraflardan biri olmamıza karşın savaşa hazırlıklı olmak adına bir milyondan fazla kişiyi silah altına alan ülkemiz bu ağır askerlenme sürecinde çok ciddi ekonomik kayıplara uğramıştır. Daha da güncel bir örnek olarak ülkemizin yaşadığı terör sorunu nedeni ile askeri harcamalarının artması da gösterilebilir (Yücesan 2011: 14).

2.1.4.2. Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Modern maliye görüşüne göre maliye politikasının temel amacı, ekonomik dengeyi sağlamaktır. Bu amaçla maliye politikasının araçlarından biri olan dış borçlanmaya sık sık başvurulmaktadır. Örneğin, hükümet, beklenmeyen gelişmelere anında tepki gösterebilmek amacıyla dış borçlanmaya başvurabilir. Beklenmedik gelişmelerden biri ülkede enflasyonist eğilimlerin ortaya çıkmaya başlamasıdır. Yatırımların hızlanmasıyla birlikte milli gelirin artması kişilerin harcanabilir gelirini arttırır. Artan harcanabilir gelir ise toplam talebi arttırarak enflasyona sebep olur. Bu durumu aşmak için, nispeten kıt olan veya arzı kısa vadede arttırılamayan mallar

dışarıdan ithal edilerek toplam arzın arttırılması gerekir. Dışarıdan ithal edilecek bu malların finansmanı ise dış borçlanma yoluyla sağlanır. Bunun dışında, çeşitli sektörlerde monopol eğilimlerin söz konusu olduğu durumlarda, hükümetler bu sektörlerde mal arzını arttırıp fiyatların artmasına mani olmaya çalışırlar. Bu mallar ise dış borçlanma yoluyla temin edilen döviz karşılığında yabancı ülkelerden yapılacak ithalat ile sağlanır (Bayata 2008: 17).

Ekonomi politikasında, yapısal bir dizi sebepler ve dış etkilerden ortaya çıkan istikrarsızlıkların giderilmesi başlıca amaçlardır (Aysu 2011: 27).

2.1.4.3. Büyük Ölçekli Yatırımların Finansmanı

Gelişmekte olan ülkeler yapısal problemlerinin üstesinden gelebilmek ve iktisadi kalkınmada büyük yatırım ve yeniliklerin finanse edilmesi için ulusal fonlar yetersiz olduğunda dış kaynak kullanır. Hidroelektrik gibi enerji yatırımları ve ulaşımdaki yatırım projelerinin çok fazla maliyetli olmasından dolayı dış kaynak ve kredi kullanılır (Çelik 2013: 8).

2.1.4.4. Dış Borçların Re-finansmanı

Borçlanmanın temel özelliklerinden birisi, belli bir süreden sonra faizle geri ödenmesidir. Gelişmekte olan ülkelerde, borçların artışı ve kamu harcamalarının artışından dolayı vadesi dolan borçların ödenmesinde güçlük yaşanmakta ve yeniden dış borçlanmayla dış borç servisi karşılanmaktadır (Çelik 2013: 9).

Borç taksitlerinin artışı bütçede çok külfetli bir yük durumuna geldiğinde, kamunun hizmetleri yerine getirmesi imkânsızlaşabilir. Borçlanmak bu koşullarda en tutarlı çözüm yolu olabilir (Kozalı 2007: 9).

2.1.4.5. Olağanüstü Harcamaların Finansmanı

Ülkeler, savaşlar ve doğal afetler gibi olağanüstü durumlardan oluşan zaiyatın finansmanı için olağanüstü harcamalar yapar. Olağanüstü olaylar kamu harcamalarını büyük ölçüde artırabilir, kamu harcamalarında iç kaynaklar yetersiz kalırsa dış kaynaklara başvurulur (Aysu 2011: 28).

2.2. Dış Borç İhtiyacını Belirleme Yöntemleri

Ülkelerin talep ettikleri dış borç esasta dört metotla hesaplanır: tasarruf-yatırım açığı yöntemi, ulusal gelir eşitliğinin temininin gerekliliğini savunan ikili açık yöntemi, dış kaynak verimliliğini dikkate alan masnetme kapasitesi yöntemi, son olarak da dış ödemeler açığı eşitliğine dayanan cari açık yöntemidir.

2.2.1. Tasarruf –Yatırım Açığı (Harrod-Domar Modeli) Yöntemi

Ekonomik kalkınmanın sermaye birikimiyle orantılı olması modelin temel yapısıdır. Daha açıklayıcı bir dille ifade etmek gerekirse; varolan anapara birikimiyle dışarıdan bir takviyeyle gelirin arttırılması ve dış kaynakların ekonomik büyümeye ivme kazandırması, modelin esas kriteridir (Özuzma 2010: 28).

Bu yöntemle, özellikle planlı kalkınma uygulayan ülkelerde yaygın olarak her yıl ekonominin genel harcama ve kaynak dengesi yapılırken, dış kaynak ihtiyacı saptanır. En basit şekliyle şöyle ifade edilir: $dY=(1/k)I$. Modelde dY , reel ulusal gelirdeki artış oranını (büyüme hızını), I yatırım oranını, k de sermaye/hâsıla katsayısını, yani bir birim çıktı için gerekli yatırım miktarıdır. Bu durumda I , öngörülen kalkınma hızını gerçekleştirebilmek için ne oranda yatırım yapılmasını belirler. Ekonomik kalkınma ile sermaye birikimi arasında doğru orantı vardır, bu düşükse kaynakların verimliliği fazladır (Olcara 2013: 20).

Bu konu hakkında diğeri bir önemli nokta dış borç yönetimidir. Dış borçların yönetiminden sorumlu olan kişi ve kurumlar kalkınmanın finansmanında dışarıdan temin edilen kaynakların verimli bir şekilde kullanımını için bu kaynakları sermaye-hâsıla katsayısı düşük olan yatırım alanlarına yönlendirme yapmaları gerekmektedir. Bu durum dış kaynağın topluma ve ekonomiye yüklediği maliyeti azaltmakta ve ekonomik büyümeye olan olumlu etkisini arttırmaktadır (Bayata 2008: 22).

2.2.2. Ödemeler Dengesi Açığı Yöntemi

Bir ülkenin dış ödemeler bilançosu, o ülkenin ödeme gücünü ortaya koyar bu da ülkenin uluslararası saygınlığının göstergesidir (Gündüz 2008: 58).

Bir ülkenin dış gelirleri ve dış giderleri arasındaki fark ülkenin dış fon tutarını belirler. Ülkenin dış giderleri dış gelirlerinden fazla ise, ülke hedeflediği büyüme için

ödemeler bilançosundaki açığı kapatmada dış borçlanma yoluna gitmek zorunda kalır (Çelik 2013: 42).

İthalat maliyetinin, ihracatla elde edilen döviz gelirlerini aşmasında oluşan açığın finansmanında ödemeler dengesi bilançosunun görünmeyenler hesabı ve tek yanlı transferdeki ilerlemeler ön planda tutulmalıdır çünkü bu kalemlerdeki fazlalar dış ticaret açığının bir kısmının finansmanını sağlar. Uygulanan bu yöntemdeki temel problem, ödemeler dengesi bilançosu açıklarının, Merkez Bankası'nın döviz rezervleri olmadan nasıl finanse edileceğidir; dış yabancı anapara ve dış borçlanma iki önemli dış kaynak teminidir. Yabancı anapara çekilemediğinde cari işlemler bilançosu açıklarının finansmanı dış borçla giderilir ve ülkenin dış borçlanma ve dış kaynak ihtiyacı saptanırken, cari işlemler bilançosu açıklarını da göz önünde bulundurulmalıdır. Ödemeler bilançosu açığı olanlar dış borçlanmadan da açıklarını nasıl giderebilirler bunun için döviz kuru politikasının gözden geçirilmesi, ihracatın teşviki, ihracat bürokrasisinin en aza indirgenmesi, yerli girdiye özendirici önlemler ve teknoloji yoğun ürünlerin ihracatında ar-ge yatırımlarını özendirici vergi ve diğer teşvikler gibi yollar uygulanabilir. Bu önlemleri olmadan dış borçlanma ile dış açıkları finanse etmek ülkenin döviz gereksinimini arttırır, ülke dış borç döngüsüne girer ve ülkede makroekonomik istikrarsızlıklar artar (Bayata 2008: 22).

2.2.3. İkili Açık Yöntemi (Hakim Model Açığı Yöntemi)

Bu yöntemin esas dayanağı diğer iki yöntem olan, tasarruf-yatırım açığı yöntemi ile cari işlemler açığı yönteminin arasındaki bağlantıdır. Hakim model açığı olarak da bilinen bu metod, tasarruf-yatırım açığı ile ödemeler dengesi açıklarından yüksek olanın hakim olduğu ve dış finansmanın bu açığın kapatılması yönündeki görüşüdür (Özuzma 2010: 28).

Gelişmekte olan ülkelerin amaçladıkları büyümeye ulaşabilmelerinde tasarruf açıkları ve dış ticaret açıkları gereken girdileri temin etmede karşılaştıkları esas kısıtlamalardır. Tasarruf-yatırım açığı ile ithalat-ihracat açığı milli gelir özdeşliğine göre denk olmalıdır ayrıca ülke dış fon temin edemediğinde, büyüme tasarruf-yatırım ve ithalat-ihracat açıklarından büyük olana göre gerçekleşir. Tasarruf-yatırım açığı büyükse, büyüme tasarruf yetersizliği kaynaklı bu yatırım-sınırlı büyüme biçiminde gerçekleşirken, ithalat-ihracat açığı büyükse de, büyüme döviz yetersizliğinden

kısıtlanmıştır ve bu durum da, ticaret-sınırlı büyüme olarak nitelendirilmektedir. Döviz yetersizliğinde, dış borç almadan büyümek zorunda olunması gereksinim duyulan girdi dışalımının yapılamayacağından yurtiçi fonlarının atıl kalmasına yol açabilir (Gündüz 2008: 57).

2.2.4. Massetme Kapasitesi Yöntemi

Ülkenin yatırımları massetme kapasitesi, dış finansman gereksiminin saptanmasında en önemli kıstaslardan biridir. Buna ilave olarak, massetme kapasitesi, gelişmekte olan ülkelerin sağladıkları dış fonları verimli kullanabildiği bir üst limittir. Bu görüşe göre, limit dış tasarrufların marjinal katkısı, kullanım süresince giderek azalacağı daha sonra negatif hale geleceği hesaplanarak belirlenmelidir ve dış finansmanın temini için olan faiz ile limitlendirilir. Vadeleri sonunda dış borçlar, anapara ve faizleri ile beraber ödenecektir ve borcun geri ödenmesi için, faiz dış borç almış ekonominin bu kaynaklardan temin ettiği gelir artışından düşük olmalıdır. Belirlenmiş olan sınırın aşımında dış borçlanmayı sürdürmek ülkenin zararındır. Borçlanmanın sürmesi, iç kaynakları dışa kaydırır (Gündüz 2008: 58).

Massetme kapasitesini ifade edebilen başlıca faktörler şunlardır (Özuzma 2010: 29):

- Doğal kaynaklar ve üretim etkenlerine bağlı bilgiler
- Bilişim ve yönetsel işgücü, kullanım kapasitesi
- Yatırımların verimliliğinde etkili olan ulaştırma, haberleşme vb. altyapı tesisleri
- Milli ekonominin dış kaynak kullanımına bakışı ve siyasi kadronun yeterli oluşu.

2.3. Dış Borç Kullanımının Ekonomik Etkileri

Dış borçlanmayla temin edilen fonlar ekonomi üzerinde bazı etkilere sahiptir. Dış borçlanmanın ekonomi üzerindeki etkisinin ebatları, borcun edinme şartlarına ilişkin olarak farklıdır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir; dış borcun faiz oranı, ödemesiz süresi, vade yapısı, ülkenin teknoloji, mal, proje bağlılığı gibi şartlar olup, dış borcun ekonomideki belirleyici unsurlarıdır. Dış borcun ekonomide meydana

getirdiği etkinin sayısal olarak ölçölüp bir değerlendirme yapılması oldukça zordur. Sayısal ölçümdeki çeşitli zorluklara karşın, dış borçların ekonomi üzerinde bir takım etkiler oluşturduğu ve bu durumun yarattığı etkileri, gerek inceleme ve gerekse ortaya çıkan sonuçlarla saptamak mümkündür (Aysu 2007: 20).

2.3.1. Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyümeye Etkisi

Ekonomik büyüme, bir ülkedeki belirli bir dönemde meydana gelen üretim ve gelir artışıdır. Ekonomik büyüme daha çok niceliksel bir artıştır (Mercan ve Ergen 2018: 15). Bir ekonominin sağlıklı büyümesinde son derece önemli olan yatırımlar, ulusal tasarruflara bağlıdır. Tasarruflar yetersizliğinde ise, şu iki seçenek karşımıza çıkmaktadır; yatırımlardan vazgeçmek veya dış tasarruflara başvurmak. Dolayısıyla, tasarruf yetersizliği olan ülkelerin, büyümeyi aksatmadan yollarına devam etmeleri durumunda dış kaynaklara başvurmaları gerekmektedir (Karagöl, Özcan 2014: 9).

Az gelişmişliğin nedenini açıklayan birçok kısır döngü teorisi içinde en fazla yoksulluk kısır döngüsü kullanılmaktadır. Bu, “kısır döngü” kavramı Ragnar Nurkse tarafından ilk kez kullanılmıştır. Nurkse’e göre, şu kısır döngüde şu zincirleme olaylar yaşanır; az gelişmiş ülkeler düşük gelirlidir, düşük gelir, tasarrufu düşürür bu da yatırımlarda gerekli sermaye arzını düşürür, amortisman ihtiyacı da varolan sermayeyi azaltır, yeni sermaye yatırımları hiç yoktur ya da minimumdur, üretim ve gelir düzeyini artırmaz, yeni gelir üretilme ve bunlara bağlı olarak da “yoksul ülkeler yoksul oldukları için yoksuldurlar” gibi bir kısır döngü çıkar (Kargı 2012: 34).

Ülkelerin dış borçlanmaya gereksinimlerinde ön plandaki sebepler; yetersiz iç tasarruf, endüstrileşme ve kalkınmanın büyük tutarda finansmana gereksinim duyması, endüstri üretiminin büyük oranda ara malı ithalatında dışa bağımlı olması, dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları ve bunların finansmanını sağlayacak milli döviz miktarının yetersizliği, savunma giderlerinin artması, kamu açıkları, yurtiçi finansmanının maliyetliliği, ekonominin kısa süreli anapara akımlarına açıklığı, vadesi gelen dış borçların yine dış borçlarla giderilmesi olarak sıralanabilir (Ülgen 2005: 21).

Dış borçlanmanın yararları olduğu kadar maliyetleri de vardır. Dış borçlanma vasıtasıyla bir ülke, gelişmiş donanım ve teknolojiyi kapsayan yabancı kaynaklar elde edebilir. Özel kesim tarafından üstenilmek istenmeyen bazı ana projeler (alt yapı

gibi) dış borçlanma ile hayata geçirilebilir. İleri düzey bir teknoloji ve gelişmiş alt yapı ile borçlu ülke, üretim sürecinin verimliliğini artırmayı ve kendi kendine sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilir. Bu faydalarının aksine dış borçlanmanın maliyeti, ödenen faizlerdir. Anapara ve faiz ödemesi için, ileri dönemdeki vergi gelirleri arttırılmalı ya da vergi gelirleri diğer üretken alanlar üzerine kaydırılmalıdır. Bunlar da ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen faktörlerdir. Borçlanmanın bu farklı etkilerinden ötürü, ekonomik büyüme üzerinde dış borçların net etkisi belirsizdir. Bu etki faiz oranlarının düzeyine ve yabancı fonlardan faydalanışa bağlıdır. Eğer dış borçlar, verimli kullanılırsa ve faizi düşükse, ekonomik büyüme büyük bir olasılıkla canlanır, tutumsuz kullanılırsa ve faiz yüksek ise, ekonomik büyüme hızı azalır. Özellikle uzun süreli dış borçlar; borcun rambursmanında, ülkenin kar sermaye stokunu arttırır ve ekonomik büyümeyi canlandırır. Dış kaynaklarla artan sermaye birikim düzeyi, yatırımları arttırır, büyüme oranını yükseltir. Bu süreç çarpan etkisiyle milli geliri ve kişisel geliri yükseltir (Aysu 2007: 27).

Gelişmekte olan ülkelerin sağlıklı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmelerinde birçok handikap söz konusudur. Bu ülkelerde bilgi ve teknolojik becerinin yetersiz oluşu, yurtiçi tasarrufların az oluşu, ihracatın ithalata oranla az olması gibi nedenlerle ekonomik büyümelerini gerçekleştiremedikleri için dış ekonomilerden borçlanmak zorunda kalmaktadırlar. İç tasarruflar ile iç yatırımlar arasındaki fark tasarruf açığını, ithalat ile ihracat arasındaki fark dış ticaret açığını ifade eder. Tasarruf açığı ve dış ticaret açığı, az gelişmiş ülkelerin hızlı bir ekonomik büyüme girişiminde bulduklarında karşılaştıkları iki önemli problem haline gelmektedir. Bir ülkede iktisadi büyüme iç kaynaklardan karşılanamıyorsa dış kaynak zorunluluğu doğar. Ancak alınan bu dış kaynakların ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma üzerine etkisi verimli yatırımlarda kullanılması sonucunda oluşmaktadır. Bir ülkede dış kaynaklara başvurulduğunda o ülkenin borç stoku artar. Ülkenin büyüme hızı borç stoku hızından fazlaysa o ülkenin borç yükü azalacağı için sorun olmaz fakat dış borç gelecekte ekonomik büyümeye mani olabilmektedir. Gelecekte borç ülkenin ödeyebileceğinden daha büyükse beklenen borç servisi maliyetleri yerli ve yabancı yatırımları vazgeçme noktasına getirir, bu durumda ekonomik büyüme zarar görür (Selvi 2014: 109).

Potansiyel yatırımcılar bir ülkedeki üretim fazlalığından tedirgindir. Çünkü üretimin fazlası dış borcu karşılamada daha fazla vergilendirilir. Bundan dolayı da gelecekteki hasıla artışı için şimdiki maliyetlere yatırımcılar daha az istekli katlanır (Alarslan 2012: 39). Alınan dış borç; iç tasarruf açığını kapatır, dış ödeme zorluklarını ortadan kaldırır ve kalkınmanın ağırlığını nesillere dengeli dağıtır. İç tasarruflarla yeni kaynak temin eden dış borçlanma, ekonomik büyümeye destek vererek ekonomik büyümeyi hızlandırır. Dış borçların bu olumlu etkileriyle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni ve az gelişmiş ülkelerde global ekonomide yer almıştır. Bu doğrultuda gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere yardım etmesi düşüncesinde Harrod- Domar ve Rostow'un kuramları yardımcı olmuştur (Kozalı 2007: 61).

Büyümenin esas faktörü olarak yatırımları göz önüne alan Harrod-Domar büyüme modele göre, tasarrufu diğer ifadeyle yatırım miktarını arttırmak ekonomik büyüme hızını arttırmaktır. O halde yurt içi tasarruf oranının düşük olması ekonomik büyümeye engeldir. Böyle bir ekonomide dış borçlanma, toplam tasarrufları artırır ve ekonomik büyüme hızını yükseltir. Harrod-Domar modelinde amaçlanan büyüme oranına ulaşılabilmesi için tasarrufların yeterli oranda artırılması gerekliliği dış borçlanmanın önemini vurgulamaktadır. Nurkse (1963), gelişmekte olan ülkelerin fakir olduklarından yatırımlarını artıramadıkları, yatırımlar artmamasından dolayı da ülke fakir kalır görüşünü savunmaktadır. Bir diğer deyişle, yurt içi tasarrufların yetersiz oluşunu gelir yetersizliğine dayandırır, “bir ülke fakir olduğu için fakirdir” görüşünü savunur. Bu ülkeleri fakirlik kısır döngüsü olarak nitelendirir bu çıkmazdan kurtaracak olanın da dış borçlanma olduğunu belirtir (Kırcı, Cural 2013: 120).

Dış borçlanma yoluna gitmiş olan çoğu gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanma sonucu ekonomilerinde ortaya çıkan olumsuz etkileri en düşük seviyeye çekmek için şu kriterlere uyum sağlamaları oldukça önemlidir (Çukurçayır 2011: 49):

- **Etkinlik Kriteri:** Bir ülke ekonomisinde dış borçlar üzerindeki reel faizler, ekonominin büyüme hızının altında olmalıdır. Bu sebeple borç servislerinin karşılanması bu durumda mümkün olabilmektedir. Bu durumun olmaması

neticesinde ise ülkeden net kaynak çıkışı ve ülke ekonomisinin geri kalması gibi istenmeyen sonuçlarla karşılaşılır.

- **Transformasyon Kriteri:** Özellikle gelişmiş ülke ekonomilerinde ya da güçlü finansman kuruluşlarından temin edilen dış borçlar, kendisini geri ödeyebilme kapasitesine sahip olan yatırımların finanse edilmesinde kullanılmalıdır. Bu bağlamda alınan kredilerin tüketim harcamaları yerine, verimli yatırımların finansmanında kullanılması ülkenin borç çıkmazından çekilebilmesi için oldukça önemlidir.

- **Transfer Kriteri:** Diğer bir önemli faktör olan transfer kriterinde ise, dış borçların döviz cinsinden gelir getiren yatırımların kullanılması, borçlanma yoluna gitmiş olan ülkeler açısından oldukça önemlidir. Çünkü dış borç geri ödemeleri döviz cinsinden yapılacağından, ülkenin döviz rezervleri ile ihracat gelirlerinin yeterli olmaması durumlarında borcun itfası sürecinde döviz ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu gibi durumlarda döviz cinsinden gelir getiren yatırımlar bu gereksinimi gidermiş olacaktır.

Az gelişmiş ülkelerin tasarruf açığı ve dış ticaret açığı ile karşılaşmasının sebebi hızlı ekonomik büyüme çabası içine girmeleridir. İç tasarruflarla iç yatırımlar arasındaki fark tasarruf açığı, ithalâtle ihracatın farkı da dış ticaret açığıdır (Aysu 2011: 23). Zaman içerisinde dış borç-ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı açıklamaya yönelik aşağıdaki bazı yaklaşımlar sözkonusu olmuştur (Çelik, Direkci 2013: 116):

- Zamanlar Arası Borçlanma Modeli
- Borçla Büyüme (Growth-Cum-Debt) Modeli
- Borç Fazlası (Debt Overhang) Teorisi
- Sürdürülebilirlik Yaklaşımları

2.3.2. Dış Borçlanmanın Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi

Ödemeler bilançosundaki dengesizliklere enflasyonun yükselmesi, yerli paranın aşırı değerlendirilmesi, ithal ikameci politikaların savunulması, ihracat ve üretim yetersizliği, bireylerin snop tüketim zevk ve tercihleri gibi yapısal; yurtiçi ve

yurtdışındaki ekonomik olumsuzluk merkezli konjonktürel; savaş, ambargo, afet ve salgın hastalık gibi arızı; kısa vadeli sermaye giriş ve çıkışları gibi spekülasyon problemler sebep olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler kendi nezdinde düşünüldüğünde, düşük tasarruf seviyelerinden dolayı kalkınma hamlesi için gerekli olan yatırımların gerçekleştirilemediği görülmektedir. Böyle bir durumda yatırımların gerçekleştirilmesi amacıyla dış finansmana müracat edilmektedir. Yine dış ticarete oluşan açıklar, cari işlemler hesabında dengesizliklere ve ödemeler bilançosunda istikrarsızlıklara sebep olabilmektedir. Bu kapsamda, kamu harcama ve gelirleri arasında denge kurulamaması, tasarrufların yatırımlar üzerinde gerçekleştirilememesi ödemeler dengesi ve bütçe açıkları ile birlikte dış borçlanmayı da körükleyecektir. Bunlardan dolayı da, dış borçların geri ödenmeleri sürecinde ödemeler dengesinde de sarsıntılara yol açabileceği söylenebilir (Esener 2012: 58). Ödemeler dengesi açıklarının giderilmesinde uluslararası rezervler veya dış borçlanma gibi finansman yolları kullanılır. Cari işlemler dengesi ile dış borç stokundaki artış ve azalışlar arasında doğrudan ilişki vardır. Bundan ötürü dış borç stokundaki yıllık artışlar cari işlemler dengesinde bir açıklık görür ve bu hareketlenme de ödemeler dengesinde kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerini de etkiler (Bölükbaş 2012: 32). Gelişmekte olan ülkeler, düşük olana tasarruf düzeylerinden dolayı iktisadi kalkınmaları için gerekli olan yatırımları gerçekleştiremezler. Yatırımların gerçekleşmesi için dış finansmana ihtiyaç duyulur. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, dış borca yönelmenin nedenlerinden birisi de ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabındaki dengesizlikleridir. Cari işlemler açıklarının oluşmasındaki en önemli unsur dış ticaret açıklarıdır. Cari işlemler açığının yurtiçi tasarruflarla giderilememesi durumunda dış kaynak kaçınılmazdır. Dış ticaret açıklarının, bütçe açıkları ile paralelliği, ikisi arasındaki nedensellik bağlantısını ortaya çıkarır. Bütçe açığının cari işlemler açıkları ile ödemeler dengesini bozması, dış kaynağa ihtiyacı artırır (Şeker 2006: 85).

Ekonominin yapısal dış ticaret açığını kapatmak ya da tüketim için kullanılan dış borçlar, geri ödemede (faizi ile birlikte) ekonomide dış ödeme gücüne neden olur. Esnek döviz kuru sisteminde cari işlemler bilançosu açıkları, ekonomiye müdahale edilmeksizin aynı birimde sermaye fazlası ile finansmanı sağlanır. Dış borçlanma veya uluslararası rezervlerle cari işlemler bilançosu açıklarının

finansmanında, cari işlemler bilançosu açıkları aktif stoklarında değişiklikler meydana getirir, reel net servet etkisi ile ulusal ekonomiyi etkisi altına alır. Cari işlemler bilançosu açıklarının artışında sıkı para ve maliye politikaları ile toplam talep azaltılır buna bağlı olarak da ithalat düşürülür (Özer 2014: 43).

2.3.3. Dış Borçlanmanın İstihdam Üzerine Etkisi

Gelişmekte olan ülkeler dış finansmanla yatırım yaparak iktisadi büyümeyi amaçlar ve büyüme sağlanabildiği oranda sosyal sermaye artar, üretim maliyetleri düşer, buna bağlı olarak ürün fiyatları düşer ve iç- dış talep artar. Bu artışı karşılamak için ise daha çok üretecek ve bu nedenlerden de daha fazla istihdam gerekecektir (Özer 2014: 43).

2.3.4. Dış Borçlanmanın Enflasyon Üzerine Etkisi

Dış borçlanmanın fiyatlara etkisinde, enflasyonist ve deflasyonist etki görüşü hakimdir. Sırasıyla, devletin dış borçlanması ekonomide enflasyonist etki yaratırken, dış borçlanma ekonomide daraltıcı rol oynuyorsa deflasyonist bir etki yaratır. Dış borçların sürekli artması, bütçe açıklarına sebep olur. Bütçe açıklarının artan bir fonksiyonu enflasyondur. Dış borçları artan ülke borcu finanse etmek için iç borçlanmaya gider, sıkı maliye politikaları uygular veya para basar, kaynak yaratma yoluna gider ve dış dengenin sağlanması için de devalüasyonlara da gidebilir ve bir ekonomide borç servisi ve reel devalüasyonlar arttığı oranda enflasyon da yükselir (Özuzma 2010: 41).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞ BORÇ SORUNUN GELİŞİMİ

3.1. Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunun Tarihsel Gelişimi

Bu bölümde Türkiye’de dış borçların gelişimi, 1980 öncesi dönem, 1980 ve 1990 dönemi, 1990 ve 2000 dönemi ve 2000’den günümüze kadar olan dönem olarak sınıflandırılmıştır. Türkiye’de uygulanan ekonomik politikalarda 24 Ocak 1980 yılında köklü değişiklikler meydana gelmiştir 24 Ocak 1980 kararlarıyla, Türkiye ithal ikameci sanayileşme politikalarını geride bırakmış, ihracata yönelik sanayileşme politikalarını uygulamaya başlamıştır (Gündüz 2008: 16) ve bu sebepten dolayı borçların gelişim süreci 4 döneme ayrılarak incelenmiştir.

3.1.1. 1980 Öncesi Dönemde Dış Borç Sorunu

Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda borç çıkmazına girmesini tetikleyen faktörler şu şekilde sayılabilir: 17. ve 18. yüzyılda ağırlaşan bunalım şartları, mağlup olunan savaşlar, kapitülasyonlar, sömürgeleşmeyi hedefleyen anlaşmalar, alınamayan vergiler ve Avrupa ülkelerindeki sermaye birikiminin aşırı oluşudur (Gündüz 2008: 16).

Osmanlı ekonomisinde dış ticaret açığının bir yıl içerisinde yedi kat arttığı 1854 senesi, aynı zamanda İmparatorlukta ilk dış borçlanma gereksiniminin de ortaya çıktığı dönemdir. Kırım Savaşı’nın (1853-1856) sebep olduğu mali açıkların giderilmesinde ve takip eden dönemde, savaşın maliyetlerinin finansmanı, Mısır Eyaleti’nin vergi gelirlerine karşılık, İngiliz ve Fransız piyasalarına tahvil ihracatıyla gerçekleşmiştir (Gündüz 2008: 16). Alınan ilk borçtan başlayarak bunu takip eden 20 yıllık süreçte 15 yeni borç sözleşmesine imza atılmış bu durum ise İmparatorluğun “19. yüzyılda en iyi öğrendiği şeyin dış borçlanma olduğu” düşüncesini beraberinde akıllara getirmiştir. 1876 yılına gelindiğinde hükümet önce nakit işlemlerini büyük oranda durdurmuş; ardından, İmparatorluk moratoryum kararı aldığını ilan etmiştir. Moratoryumdan sonra 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile borçların yeniden yapılandırılması için Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. İdarenin kuruluşu

sonrasında da borçlanma sürmüştür ve bu durum İmparatorluğun çöküşüne değin devam etmiştir (Esener 2012: 178).

Tablo 1. Osmanlı Devleti'nin Dış Borç Yapısı

Yıllar	İtibari Değer (Milyon Sterlin)	Faiz Oranı (%)	Emisyon Kuru (%)	Hazineye Giren (Milyon Sterlin)
1854	3	6	80	2.29
1860	18	6	62.5	1.23
1865	38.9	5	60	23.3
1870	31.68	3	32.125	9.54
1873	48.01	6	54	25.40
1903	32.06	4	100	2.63
1913	14.25	5.5	100	2.10
1914	20	5	88.75	7.75

Kaynak: Gündüz 2008: 17

1914'den sonra Osmanlı'nın bitmeyen toplam borçları 198 Milyon Osmanlı Lirasıdır. Dış borçlar dışında kısa vadeli avanslar da vardır ve Osmanlı, düzenli borçların ve kısa vadeli avansların tasfiyesi için 1914 yılında Paris'te 800 Milyon Franklık bir borç anlaşması imzalamış ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı bu borcun 500 Milyon Franklık kısmı alınmıştır. 1915-1922 yılları arasında ödenecek olan dış borçlar Duyun-u Umumiye İdaresi'nce ifa edilmiştir. 1923 yılında yeni Türk Devleti, Duyun-u Umumiye İdaresini ve Uluslararası Mali Denetim Komisyonunu tanımadığını ilan etmiştir. 1928 yılında, Lozan Anlaşması'ndaki "Türkiye Dış Borçları Komisyonu" nda ödemelerin nasıl yapılacağına ilişkin bir sözleşme imzalanmıştır ve alacaklıların haklarının himaye edilmesi kurulan bir karma meclise terkedilmiştir. 100 yıl gibi uzun bir zaman diliminde süren dış borçlanma dönemi 1954 yılında acı deneyimlerle tarihe karışmıştır (Olcay 2013: 34).

Özellikle I. Dünya Savaşı ve onu takiben vuku bulan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, ülkelerin kendi iç ekonomi politikalarına önem vermelerine ve ekonomilerini düzenleyici ve dış rekabete karşı koruyucu tedbirler almalarına sebep olmuştur. Bu kapsamda savaş sonrası yıkılan ekonomilerin toparlanması, sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ve 1929 ekonomik bunalımı sonrası meydana gelen işsizliği ve üretim kapasitesindeki azalmayı engellemek için ülkeler, gümrük tarifeleri, kotalar ve döviz kuru politikalarına başvurmak zorunda

kalmışlardır. Bu gelişmelerin neticesinde dünya ticaret hacmi oldukça düşmüş ve dünya ekonomisi bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir. Diğer taraftan altın para sistemi yıkılmış, uluslararası para sistemi istikrarsızlaşmış ve dünyada çeşitli para alanları meydana çıkmıştır ve bu gelişme dünya ticaretinin azalmasına yol açmıştır. Çünkü ülkeler ihracatı arttırmak ve ithalatı azaltmak koşuluyla yurtiçi üretim ve istihdam seviyesini arttırmak için sürekli olarak rekabetçi devalüasyonlara başvurmuşlardır. Bu sebeple uluslararası ticarete haksız rekabet meydana gelmiş ve karşılaştırmalı üstünlük modeline uygun bir uluslararası ticaretin gerçekleşmesine mani olunmuştur. Şüphesiz bu da dünya kaynaklarının faal bir biçimde kullanılmaması manasına gelmiştir (Bayata 2008: 71-72).

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden büyük bir dış borç yükü devraldığı için Cumhuriyet'in ilk yıllarında sınırlı dış borçlanmaya gitmiş ve Osmanlı'dan kalan dış borçların tasfiyesi için çalışmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ve yatırımların finansmanı için dış borçlanmaya başvurulmuştur. Alınan dış borçlar da büyük sanayi yatırımlarında kullanılmıştır (Onur 2010: 14).

Dönemin tuhaf özelliklerinden biri 1934-1938 arası dönemde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulamaya konularak Sovyetler Birliği'nden sonra dünyada ilk planlı kalkınma girişiminde bulunan ülkenin Türkiye olmasıdır. Nitekim, Birinci Beş Yıllık Plan kapsamında hala da varlığını sürdüren bazı KİT'ler kurulmuş ve bunların finansmanında ikili finansman olanakları işletilmeye çalışılmıştır. Sovyetler Birliği'nden alınan krediyle, Kayseri ve Nazilli dokuma fabrikaları, İngiltere'den alınan krediyle de Karabük Demir Çelik Fabrikası kurulmuştur (Özbek 2007: 78).

1939 yılında hem müttefiklerden hem de Almanya'dan askeri amaçlarla alınan dış borçlar Türkiye Cumhuriyeti'nin dış borçlarını arttırmış, 1945 yılı sonunda uzun vadeli dış borçların toplamı 365 Milyon TL'ye yükselmiştir. Savaş sonunda Türkiye Cumhuriyeti'nin kısa vadeli dış borçları çok büyük oranda ödenmiş ve 58 Milyon TL'den 48 Bin TL'ye bir düşmüştür. Çünkü savaş öncesinde doğan dış borçlar ödenmiş ve savaş sonunda da altın ve döviz stoku 349 Milyon TL ile toplam dış borçları karşılayabilecek bir düzeye ulaşmıştır (Olcay 2013: 39).

1947 yılına gelindiğinde Türkiye'ye yardım yapmakta olan İngiltere; Şubat ayı itibariyle yardımı keseceğini açıklamış; Mart ayında ilan edilen Truman Doktrini ile Türkiye bağımsız ve ekonomik olarak güçlü kabul edilmiş; Türkiye'ye 100 Milyon Dolarlık askeri yardım yapılmıştır. Aynı yılın Haziran ayında Marshall Yardım Planına Türkiye de dahil edilmiş ve 1946 devalüasyonunun ardından yardım almaya başlamıştır (Esener 2012: 179).

1950'de, savaş sırasında biriken altın ve döviz borçları ödemek için yeterlidir, bu dönemde dış borçlar ekonomi açısından tehlikeli değildi (Onur 2010: 14). Aynı dönemde göreve başlayan yeni hükümetin liberalleşme politikalarıyla Türkiye daha fazla dışa açılmıştır ve bu dönemde dışa bağımlılık başlamış ve bu dönemden itibaren Türkiye'nin borçlanmasında oluşan dış borçlarda meydana gelen misli artışlar, diğeri ise borçlanmada meydana gelen çeşitlilik gibi iki önemli farklılık göze çarpmıştır ve bu iki farklılıkta iç ve de dış unsurlar etkili olmuştur ve en önemli etkiyi ise, ülke içindeki dışa açık politika uygulamaları yapmıştır (Gündüz 2008: 19).

Dış borçlanmada 1950'den sonra yoğun dönem başlamıştır ve Türkiye bu dönemde, dış yardımlara dayanan bir kalkınma politikasını izlemiştir. 1950'lerin başındaki kısa süreli dış ticaret serbestliğinden sonra gittikçe güçleşen dış ödeme açıkları, dış borçlanmayı mecburi kılıyordu. İç tasarrufların ve ihracat gelirlerinin yetersizliğinden ötürü planlı dönemde de, dış borçlanma sürmüştü ve içe dönük sanayileşme politikasının sebep olduğu büyük ödeme açıkları, Türkiye'nin kalkınmasını büyük ölçüde dış kaynaklara bağımlı durumuna getirmiştir (Onur 2010: 15).

Cumhuriyet kurulduktan sonra bağımsızlığımıza zarar veren bir kurum olarak görülen Duyun-u Umumiye tanınmamış, fakat Osmanlı İmparatorluğundan kalan 85 milyon TL'lik borç ödenmek zorunda kalmıştır. Bu borçların ödenmesi tam yüz yıl sonra 1954 yılında son bulmuştur. Bu dönemde savaş sırasında biriken altın ve döviz sayesinde borçların ödenmesinde bir engelle karşılanmamıştır (Çiçek 2005: 59-60).

Öte yandan, dönem içerisinde liberal dış ticaret politikasının tıkanması 1958 moratoryumunun ilanı nedeniyle ithalat karşılığı transferlerde problem yaşanmış; bu durum borçlarda ödeme zorluğunu beraberinde getirmiştir (Esener 2012: 179).

1960 yılına kadar biriken dış borçları sebebiyle Türkiye özellikle 1960'lı yılların başlarında ağır bir dış borç servisiyle karşı karşıya kalmıştır. Buna bir de kalkınmanın gerçekleştirilmesi için gerekli olan yatırım projelerinin finansmanı için dış kaynak ihtiyacı dahil olunca dış borçlanmaya başvurmak kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde, kalkınma planlarına ve bunların yıllık uygulamaları olan programlara dayalı olarak dış borç alınmaları sürdürülmüştür (Bayata 2008: 82).

1960'da Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş, 1963 yılında kalkınma planları uygulamaya başlanmış ve dış kaynak kullanımına sınır getirilmiştir. Planlı dönemde, uluslararası finansman kullanımı da düzenlenmiş, kamu sektörü tarafından uluslararası finansman imkânlarının kullanımı hedeflenmiş ve özel sektör kısıtlanmıştır. Hammadde ithalatını istediği kadar yapamayan, yatırımlarını gittikçe azaltan uluslararası enflasyonist baskının ve yurt içindeki üretim yetersizliğinin yanı sıra özel sektörün de etkisiyle cari harcamaları hızla artan kamu sektörü, yatırımlarını yapmak için dış finansman yolunu tercih etmiştir(Ceyhan 2010: 36).

Uygulanmasından genelde olumlu neticeler alınan sanayi planları, makroekonomik politikaların uyum ve koordinasyon gereği, dış kaynak temin eden uluslararası kuruluşların kamunun yatırım harcamalarının programa bağlanması yönündeki talepleri neticesinde plan uygulamasına geçilmesi düşüncesi 1960 başlarında benimsenmiştir. Türkiye'de kalkınmanın bir plan kapsamında yürütülmesi için 1961 Anayasasının 41'inci maddesiyle devlete kalkınma planlarını hazırlama görevi verilmekte, planları yapacak Devlet Planlama Teşkilatı'nın görev ve faaliyetlerinin özel bir kanunla 129'uncu madde düzenleneceği belirtilmiş ve 1961'de çıkarılan 91 sayılı Kanunla Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Söz konusu yasaya göre planlar iktisadi ve beşeri kesimlerin tamamını içerecek biçimde bütüncül bir yaklaşımla hazırlanacak, kamu kesimi için emredici ve özel kesim için yönlendirici olacaktır (Temel vd, 2014: 53).

Sözü edilen dönemde, dış borç stokundaki artışların nedenleri, planlanan ekonomik amaçlara ulaşabilmek için dış finansman gereğinin artması ve ödemeler dengesi açıklarındaki yükselişlerdir. Türkiye'ye yönelik dış kaynak transferlerinin planlar kapsamında gerçekleşmesi için 1962'de 'Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu' OECD bünyesinde kurulmuştur ve konsorsiyumun amacı alacaklı ülkelerle borçlu

ülkeleri bir araya getirmek ve alacaklı ülkelere borçlu ülkelerin ekonomik durumlarına dair briefing vermektir. Borç verecek olan ülkelere, borç isteyen ülkeler yatırım programlarını, hedeflerini izahta bulunurlar. Borç verecek olan ülkeler ise değerlendirmeleri sonucu yatırımlarının hangisinin finansman temininde bulunacaklarını açıklarlar ve müteakbil olarak borç anlaşması yapılır. Konsorsiyumdan elde edilen krediler bu süreçte, kalkınma amaçlarının gerçekleştirilmesinde birincil kaynak olarak kullanılmıştır. 1962-1969 yılları arasında verilen kredilerin %85'i konsorsiyum kaynaklıdır (Ceyhan 2010: 36).

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye'ye konsorsiyum tarafından verilen kredilerin fiilen kullanım miktarları aşağıdaki Tablo 2'de detaylı olarak verilmektedir.

Tablo 2. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Konsorsiyum Kredileri (Milyon Dolar)

Yıllar	Program Kredileri	Proje Kredileri	Toplam
1963	164	84	248
1964	159	41	198
1965	215	56	271
1966	179	63	242
1967	173	86	259
1968	144	109	253
1969	102	117	219
1970	160	146	306
1971	126	189	315
1972	117	132	149

Kaynak: Ceyhan 2010: 37.

IMF, Türkiye'nin planlı dönemde en önemli dış kaynak finansörlerinden biridir. Bu durum sonucunda IMF Türkiye'nin 1948'den itibaren devamlı kredi aldığı bir kredi kaynağı olmuştur. IMF'den alınan krediler uzun vadeli ödemelerden ziyade genellikle kısa vadeli ödeme problemlerini çözer, ödemeler dengesi açıklarını giderir (Ceyhan 2010: 37).

Türkiye'de ve dünyada birçok değişimin yaşandığı yıllar 1970'li yıllar olmuş ve bu yıllarda Bretton Woods sisteminin çöküşünün sebep olduğu stagflasyon, petrol

krizi gibi gelişmeler bu dönemde yaşanmış bu gibi ekonomik gelişmeler, dünya çapında hissedilmiştir (Olcay 2013: 50).

Gelişmekte olan ülkelerin refah düzeylerini ve artışlarını belirleyen önemli kısıtlayıcı unsurdan biri, özellikle son 15 yılda dış borçtur. 1970'li yıllarda dünya ekonomisinin gündemini meşgul eden olaylar, enerji krizi ve petrol şokları, 1982'de Meksika'nın moratoryum ilanı olmuştur. Bazı Latin Amerika ülkeleri (Brezilya, Şili, Arjantin gibi) problemin yayılmasında büyük role sahiptirler (Zerenler 2003: 195).

Dış kaynaklara bağımlılığın artması ve 1970'li yıllarda yaşanan iki büyük kriz ile beraber ödemeler bilançosu üzerinde görülen baskı giderek artmıştır (Esener 2012: 181).

Tablo 3. 1970'li Yıllarda Türkiye Ekonomisinde Dış Borçların Gelişimi
(Milyon Dolar)

YILLAR	Orta ve Uzun Vadeliler	Kamu ve Kamu Garantili	Özel	Kısa Vadeliler	DÇM'ler	Ticari	Kamu	Toplam
1973	2.984	2.869	115	279	225	*	54	3263
1974	3.722	3.526	146	223	145	*	78	3495
1975	3.325	3.179	146	1.155	999	*	156	4480
1976	3.838	3.590	248	3.051	1.781	745	1.270	6.889
1977	4.725	4.305	*	6.093	4.407	2.140	1.686	10.818
1978	6.618	6.353	*	7.176	5.282	2.422	1.894	13.794
1979	10.048	10.980	*	3.556	2.062	1.445	1.104	13.604
1980	12.781	11.940	841	2.480	1.031	481	1.148	15.261

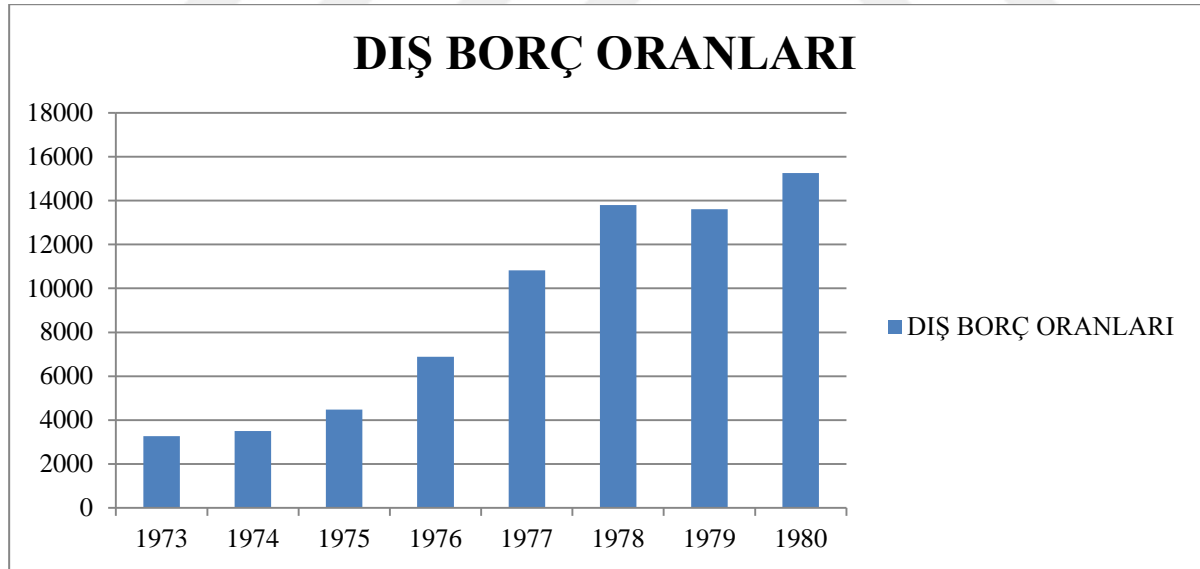
Kaynak: Özbek 2007: 80.

Türk ekonomisi planlı dönemde son yıllara gelinceye kadar sürekli bir gelişme hızı içinde olmuştur. 3 plan dönemini (3. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977) kapsayan 15 yıllık dönemde ortalama gelişme hızı %7 oranında gerçekleşmiştir. Bu sürekli gelişme hızı aynı gelir seviyesindeki ülkeler ortalamasının hayli hayli üzerindedir ve bu hız OECD ülkeleri kapsamında Japonya'dan sonra en yüksek hızdır. Bütün bu gelişmenin demokratik sistem içerisinde sağlanmış olması ayrı bir öneme sahiptir (Çölaşan 1984: 311).

1970'li yıllarda, özellikle 1974'den sonra kimi az gelişmiş ülkelerin borçlarını ödemede büyük sorunlarla karşılaştıkları ve çoğu zaman borçlarını erteleyerek kısa vadede sorunu aşma yoluna gittikleri de bilinmektedir (Karagöz 1992: 38).

1974 petrol krizi, petrol ihracatçısı Türkiye'yi olumsuz etkilemiş ve Türkiye, petrol fiyatlarındaki artışa uyum sağlayamamış, ekonomideki olumsuz etkiler artmış ve dış borçlanmayla finanse edilmiştir ve bu süreçte faiz oranlarının yüksekliğinden ve kısa süreli geri ödeme süresinden, büyük bir dış borç yükü ile karşı karşıya gelinmiştir. Türkiye, bu borçları ödeyebilecek güçte olmadığı için dış ödeme bunalımına sürüklenmiş ve 1978-79 yılları arasında üç ayrı borç erteleme antlaşması yapılmıştır. Tüm bu gelişmelerden sonra 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye'de yeni bir ekonomik hayat başlamıştır (Onur 2010: 15).

Şekil 1'de 1973 – 1980 yılları arasındaki dış borç stokundaki artışları göstermektedir. Tabloda da görüldüğü üzere belirtilen yıllar arasında ülkelerin borçluluk oranı yaklaşık 3 kat artmıştır. 1980 yılında rakam 15.2 milyar dolar olduğunda artık ekonomi çevrelerinde bunun uzun soluklu bir yükseliş olacağı dikkatleri çekmiştir (Özbek 2007: 80).

Şekil 1. 1973-1980 Türkiye Dış Borç Oranları

Kaynak: Özbek 2007: 80

3.1.2. 1980-1990 Dönemi Dış Borç Sorunu

Türkiye'nin 1980 yılı öncesi ekonomik gelişmesi ile 1980 yılı sonrası ekonomik gelişmesi arasında birçok yönden farklılıklar vardır. 1980 yılı öncesinde ülkede, korumacı, ithal ikamesine dayalı, içe dönük sanayileşme politikaları uygulanırken; 1980 sonrası dönemde, ülke ekonomisinin, dünya ekonomisiyle yakinen ilişkilendirilmesini ve bütünleştirilmesini hedefleyen dışa dönük ve ihracata dayalı sanayileşme politikalarına yönelinmiştir. Yeni dönemde dış ticarete liberalleştirme eylemi esas alınmıştır. Türkiye 1980 öncesi dönemde, büyüme ve kalkınma için daha fazla iç kaynağa eğilim gösterirken; 1980 sonrası dönemde daha çok dış kaynağa meyleden bir ülke durumuna gelmiştir (Işın 2007: 70).

Özellikle 1975 yılından sonra Türk ekonomisi dış borçlar açısından da büyük çıkmazlara girmiş durumdadır. Akla gelebilecek her kaynaktan borç alınmakta, örneğin; bankalardan, bankerlerden, serbest piyasadan ve devletlerden sağlanan borçlar daha sonra ödenemez hale gelmektedir. Türkiye'nin dış borçları faizleriyle beraber 1980 yılında yaklaşık 22 milyar dolara ulaşmış, bazı dış borçların ödemeleri zorunlu olarak durdurulmuştur (Çölaşan 1984: 10).

Çözümü gereken meseleleri kısaca şöyle özetleyebiliriz? (Çölaşan 1984: 314):

- Enflasyonun azaltılması
- Döviz gelirlerinin arttırılması
- Mevcut tesislerin tam kapasitede çalışır duruma getirilmesi
- Hızla ihracata yönelme
- Karaborsanın ve yoklukların giderilmesi
- Yatırımların istihdamı arttıracak biçimde yeniden hızlandırılması
- Gelir dağılımı düzeltilerek, yitirmekte olan orta gelir grubunun genişletilmesi

Bu meselelerin kötüleşen dünya ve özellikle Ortadoğu koşullarında çözülebilmesi için aşağıdaki ana ilkelere göre hareket etmek zorunluluğu vardır (Çölaşan 1984: 314):

1. Ülkenin ekonomik idaresinde koordinasyonun ve karar bütünlüğünün temin edilmesi,

2. Ekonomik idarede genel mahiyette makro önlemlere çok yoğunluk verilmesi, detaydaki müdahalelerden kaçınılarak ekonominin doğal kanunları içinde gelişmesine olanak tanınması,

3. Karaborsanın engellenmesi için esas itibariyle çift fiyat sisteminin kaldırılması,

4. Devlet teşebbüslerinin verimli çalışmalarının sağlanması yanında, bunların zararlarının ve devlet tarafından yapılan sübvansiyonların kaldırılması veya minimum düzeye indirilmesi,

5. Dış ticaretin dengeli bir biçimde götürülmesi ve döviz gelirlerinin geliştirilmesi için en önemli nokta olarak realist kur politikasının uygulanması. Değeri gerçek değerinden daha yüksek bir kur politikasının takip edilmesi ithalatı cazileştirecek, ihracatı ve diğer döviz girişlerini cezalandıracaktır.

6. İhracatın hızla geliştirilmesi için özel önlemler uygulanması,

7. Kalkınmada bireylerin girişim gücünden azami şekilde faydalanılması,

8. Çalışma sürelerinin azaltılmayarak aksine arttırılması,

9. Moneter önlemlerin enflasyonu azaltmada en önemli araçlarından biri olduğunu kabul ederek, bunun dikkatle tatbik edilmesi,

10. Düşen yatırım temposunun kısa veya orta vadede hızlanamayacağı gerçeğinden hareketle ortaya çıkan açığın kapatılmasında yabancı sermayenin önemli bir araç olarak kullanılması,

11. İhracatın geliştirilmesi için yurtiçi talep baskısının azaltılması şarttır. Bunun için moneter önlemler yanında ücret artışlarının 5-6 yıl boyunca enflasyona paralel ve onu yavaşlatacak bir biçimde eşel mobil sistemine bağlanması,

12. Vergi sistemindeki çarpıklıkların düzeltilerek vergi yüklerinin daha adaletli bir biçimde dağıtılması, bu suretle vergi gelirlerinin artırılması.

1980 sonrasında, maliye politikasına göre para politikasının, daha öncelikli ve önemli olduğu kabul edilmiştir ve buna dayanarak, devlet harcamalarının asli finansman kaynağı olan aktif vergileme ve vergi politikasına göre, daha çok dolaylı vergileme ile yetinilerek, vergiye alternatif borçlanma daha ön plandadır (Alarşlan 2012: 62).

Dış borçlanma, ülkemizde planlı döneme geçildikten sonra öngörülen kalkınma hızlarını gerçekleştirebilmek amacıyla kalkınma politikasının zorunlu bir dalı olarak görülmüş ve bu dış kaynaktan, şartlar elverdiği ölçüde faydalanılmış, bazen de borç bulamama, borcu ödeyememe ve borç erteleme gibi sorunlar ortaya çıkmıştır (Egeli 2014: 127-128).

24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan ekonomik paket kapsamında TL/\$ kurunda yüksek oranlı bir kur ayarlaması yapılmış ve bir dizi istikrar önlemi alınmıştır. Piyasa ekonomisine geçişi öngören bu istikrar programını yurtdışından Türkiye'ye fon sağlayan ülke ve kurumların desteklemesi sebebiyle, Türkiye'nin yurtdışından kredi sağlama imkânları artış göstermiştir. 1980 yılından itibaren dış borç miktarında, buna bağlı olarak anapara ve faiz ödemelerinde, önemli oranda artışlar görülmüştür. Örnek verilecek olursa;1980-1983 arasında ödemelerden fazla kullanım, 1984-1986 arasında da kullanımdan daha fazla ödeme yapıldığı görülmektedir (Cangöz 1994: 8).

24 Ocak programı, ana çizgisiyle 1988 yılının sonuna kadar ekonomi politikalarına damgasını vuran ve dönem içinde yeni öğelerin ilave edilmesiyle zenginleşen bir bütünlük taşımaktadır (Boratav 2015: 150).

24 Ocak kararlarının temel prensipleri şu şekilde sıralanabilir (Özuzma 2010: 60):

- Ekonomi yönetiminde karar bütünlüğü, tutarlılık ve etkinlik

hedeflenmiştir.

- İhracata ve imalat sanayinde özel sektörün gücünden ve dinamizminden en üst düzeyde faydalanılmalıdır.
- Enflasyon denetleme altına alındıktan sonra büyüme düşünülmalıdır.
- Enflasyonun denetim altına alınması gerekmektedir. Bunun için uygun para ve kredi politikaları uygulanmalı ve kamu sektörünün finansman açığı zaman içerisinde ortadan kaldırılmalıdır.
- Yeni yatırımlardan önce varolan atıl kapasiteler tam olarak kullanılmalıdır.
- İhracatın hızla artırılması için diğer tedbirlerle birlikte realist ve esnek döviz kuru uygulanmalıdır.
- Tasarrufların artırılması ve mali kurumlarca yönlendirilmesi için reel bir faiz politikası takibe alınmalıdır.
- İç ve dış kaynak açığının ödenip kapanması ve istihdamı artırıcı yönde yatırımların yeniden hızlandırılması için özel yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmelidir.

24 Ocak 1980 İstikrar Programı tedbirleri niyet mektubu ile IMF'ye sunulmuş ve yapılan müzakerelerden sonra IMF ile üç yıllık yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır ve anlaşmasının sağladığı imkanlar çerçevesinde önemli düzeyde net dış finansman temin edilmiştir (Demiray 2007: 32).

24 Ocak Kararları gereğince IMF ile yapılan stand-by anlaşması kapsamında ele alınan başlıca tedbirleri şöyle sıralayabiliriz (Demiray 2007: 32-33):

- Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine gerçekçi kur politikası özümsemesi ve yüksek oranlı devalüasyonlara başvurulamaması (bu kararların ardından ilk aşamada TL % 48.6 oranında devalüe edilerek TL-Dolar Kuru 47 TL'ye çıkarılmıştır.)
- KİT reformu yapılarak, bu kuruluşların devlete yüklediği zaiyatın ortadan kaldırılması,
- İç talebi ve enflasyonu denetleyici bir araç olarak yüksek faizle birlikte belirli para –kredi politikasının uygulanması,

- Kamu harcamalarında kısıtlamaya gidilirken, kapsamlı bir vergi reformu ile bütçe denklığıne ulaşılması,
- Faiz hadlerinin devlet tarafından değil, piyasadaki arz ve talep tarafından saptanması,
- Yabancı sermayeyi teşvik için yeni tedbirlere başvurulması ve devletin monopolundeki bazı üretim sahalarının yerli ve yabancı özel sermayeye açık hale getirilmesi,
- İthal ikameci sanayileşme politikası yerine ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçiş kapsamında ithalatın liberalizasyonun oluşturulması, sanayinin yasaklar ve kotalarla korunmaması ve ihracatın teşvik edilmesi,

1980-1990 döneminin en önemli özelliklerinden biri, dışa açılma sürecinin ivme kazanmasıdır. Bu hedef istikametinde dış ekonomik ilişkiler geliştirilmeye ve ülkede döviz kıtlığı azaltılmaya çalışılmıştır (Çukurçayır 2011: 87). Ekonomik kalkınmanın kaynak gereksinimi dışarıdan giderilmeye çalışılmış ve dış borçlanma miktarı zaman ilerledikçe fazlasıyla artmıştır. Bu dönemde yaşanan askeri, siyasi ve ekonomik gelişmelerin oranı büyük ölçüde artmış bu da dış borç miktarını artırmıştır. 12 Eylül 1980'de başlayan terör olayları ve bunların savunma giderlerinde artış olarak yansımaları dış borç ihtiyacının artmasına sebep olmuştur (Bölükbaş 2012: 65).

Tüketim malları ithalatının 1980'deki %2.1'lik oranından veya ödemeler dengesi ve dış kaynak akışının yeniden temin edildiği, döviz problemlerinin nispeten çözüm bulunduğu 1983 yılındaki %2.6'lık bir orandan, 1997 yılında %11.3'e yükselmesi, ekonominin liberalizasyonu bakımından normal bir gelişme olarak ortaya çıkmış olsa da kaynakların, büyüme için zorunlu olan yatırım malları ikamesi olarak tüketime gittiği görülmektedir (Kara 2001: 100).

1980-1989 döneminin dış borçlar bağlamında esas motifi yeni dış kaynak tedariki ve dış borç servisinin ifası olarak adlandırılabilir. Programının performansı ve borç servisi bağlamında ana önceliğin yeni dış kaynak erişimine verildiği bir süreçtir. Dış borç servisinin hiç sorun olmadan sürdürülebilmesi de programın öncelikli performans kıstaslarından biridir. Dış borç girişi ile dış borç

servisinin sürdürülebilirliği arasında işlevsel ilişkiler olduğu gibi, bu iki değişken programın uygulanmasında şart ve göstergedir (Kat 2008: 61).

Türkiye ekonomisinde 1981 ve 1989 yılları arasında önemli gelişmeler yaşanmıştır bunlar sırasıyla, 1981’de faiz hadlerindeki limitler kaldırılmış, 1984’te döviz alım satımı serbestleştirilmiş, 1986 yılında ulusal mali piyasalarına yönelik Sermaye Piyasası Kurulu oluşturulmuş ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuş, 1987’de TCMB açık piyasa işlemlerini başlatmış, 1989’da ise kambiyo kontrolleri tamamen kaldırılarak yurtiçi ve yurtdışı sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. Özetle, Türkiye ekonomisinin 1980’de dünya mal piyasalarıyla bağlantısı başlamış, 1989’da da ulusal mal piyasalarının serbestleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketlerindeki kambiyo denetimleri kaldırılmıştır (Alarşlan 2012: 60).

Tablo 4. Türkiye’de 1980-1989 Yılları İtibariyle Dış Borç Göstergeleri (Milyon Dolar)

YILLAR	Ksa Vade	Uzun Vade	Dış Borç Stoku	Dış Borç Stoku/ GSMH (%)	Dış Borç Stoku/ İhracat(%)	Dış Borç Servisi	Dış Borç Servisi/ GSMH (%)	Dış Borç Servisi/ İhracat (%)
1980	1.805	13.358	15.163	26,01	521,07	2.766	4,74	95,05
1981	2.194	14.667	16.627	27,97	353,55	2.732	4,6	58,09
1982	1.764	15.855	17.858	32,9	310,79	3.168	5,84	55,13
1983	2.281	16.104	20.317	39,4	354,71	3.832	7,43	66,9
1984	3.180	17.479	21.601	35,55	302,79	3.730	6,14	52,28
1985	4.759	20.717	26.010	38,14	326,8	4.216	6,18	52,97
1986	6.349	25.752	32.842	42,95	440,42	4.685	6,13	62,83
1987	7.623	32.605	40.800	46,54	400,39	5.517	6,29	54,14
1988	6.417	34.305	40.827	44,25	350,09	7.158	7,76	61,38
1989	5.745	38.166	43.911	40,03	377,73	7.182	6,55	61,78

Kaynak: Çukurçayır 2011: 87

Özellikle, dış borç stokunu ele almak gerekirse, 1980 ve 1989 yılları arasında artarak devam etmiştir. 1980 yılında 13.3 milyon dolar olan dış borç stoku 1981 yılında 1.3 milyon dolar artarak 14.6 milyon dolara yükselmiştir. Onuncu yılın sonunda dış borç stoku 24.8 milyon dolar artmıştır, özetle 1981 yılında 14.6 milyon dolarken, 1989 yılında 38.1 milyon dolara yükseliş göstermiştir.

Tablo 5. Türkiye'nin Makro Ekonomik Büyüklükleri (1980-1990)

YILLAR	Reel Büyüme (%)	Enflasyon TÜFE (%)	Enflasyon TEFE (%)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Dengesi/ GSMH (%)	Bütçe Dengesi (%)	KKBG/ GSMH (%)
1980	-2,8	101,4	107,2	36,8	-4,6	-5,9	-26,5	8,8
1981	4,8	34	36,8	52,6	-3,8	-3,3	-	4
1982	3,1	28,4	27	65	-2,6	-1,8	27,7	3,5
1983	4,2	31,4	30,5	62	-3	-3,7	99,2	4,9
1984	7,1	48,4	50,3	66,3	-2,9	-2,9	213,4	5,4
1985	4,3	45	43,2	70,2	-2,9	-1,9	-	3,6
1986	6,8	34,6	29,6	67,1	3	-2,5	79	3,7
1987	9,8	38,9	32,1	72	3,2	-1,2	84,7	6,14
1988	1,5	73,7	68,3	81,4	1,7	2,3	48,6	8,5
1989	1,6	63,3	64	73,6	4,2	1,2	94,4	5,3
1990	9,4	60,3	52,9	58,1	-9,5	-1,7	77,1	7,4

Kaynak: Demiray 2007: 35

Döviz kuru politikaları azalış ve artış gösteren seyirler izlemiştir. 1989 yılına kadar ihracatın ithalatı karşılama oranı 1983 yılına kadar artmış, 1983 yılında bir gerileme söz konusu olmuştur, ancak 1984 ve 1985 yılında artış devam etmiştir, 1986 yılında bir önceki yıla oranla düşüşe geçmiştir. 1987 ve 1988 yılında yine yukarı yönlü bir tırmanış göze çarparken 1989 ve 1990 yılında yine bir azalış söz konusu olmuştur. Başka bir deyişle dalgalı bir seyir izlemiştir.

Tablo 6. Toplam Dış Borçlar (1980-1990)

Yıllar	Toplam Dış Borçlar Milyon Dolar	Kısa Dönem	Uzun Dönem
1980	16,227	2,505	13,722
1981	17,041	2,179	14,862
1982	17,619	1,764	15,855
1983	18,385	2,281	16,104
1984	20,659	3,18	17,479
1985	25,476	4,759	20,717
1986	32,101	6,349	25,752
1987	40,428	7,623	32,805
1988	40,722	6,417	34,305
1990	49,035	9,5	39,535

Kaynak: Yücesan 2011: 37

1980-1989 tarih aralığında dış borçlanmaya ilişkin önemli şu saptamalar sıralanabilir (Kat 2008: 70):

- Dış ticarete serbestleşme neticesinde artan ithalat faturası dış borçlanmaya ivme kazandıran öğeler arasında yer almaktadır.

- Borç ertelemelerinin ardından vadesi gelen borç servislerinin refinansmanı ve cari açıkların finansman gereksinimi borçlanmayı ve buna ilişkin olarak borç stokunu arttırmıştır.

- Toplam borç içerisinde kamunun ağırlığı dikkate değer bir kalem olarak göze çarpmaktadır. Şöyle ki kamunun toplam borç stoku içindeki payı dönem boyunca %84,3 ile % 94,4 arasında değişen değerler almıştır.

- Kısa vadeli borçlanmada özel kesimin payı giderek artmıştır. Bununla beraber özel kesimin hızla dış borçlanma sürecine girmesinde, 28 ve 30 sayılı kararlar ile ekonominin giderek mali serbestleşme yörüngesine yerleştirilmesi önemli rol oynamıştır. Kısa vadeli borçlanmanın itici gücünü, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi ve ticari bankaların döviz tevdiat hesabı açabilmelerinin mümkün kılınması oluşturmuştur.

- Orta/uzun vadeli borçlanmalar ağırlıklı olarak kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmektedir.

- Toplam borç stoku içerisinde kamunun payının yüksek olması nedeni ile iç tasarruflar dış borçlanmada kullanılır hale gelmiştir. 1980-1989 aralığında iç tasarruf yetersizliği nedeni ile negatife dönen tasarruf-yatırım dengesi dış tasarruf kullanımını zaruri kılmış ve böylece dış borçlanmaya gidilmiştir.

- 1982 borç krizinin ardından uluslararası finansal kurumlar geliştirmekte olan ülke ekonomilerini dış borçlanma konusunda özel kesim kaynaklarına yönlendirmiş ve böylece alacaklı bağlamında dış borçlanmada özel kaynakların oranı artmıştır.

1982-1990 dönemi arasında dış borçlar yaklaşık 2.5 kat artmıştır. 1989 sonrasında dış borçlar artmaya devam etmesine rağmen milli gelir içerisindeki oranları azalmıştır. Burada Hazinesinin dış borç ödemeleriyle dış borçları limitlendirmesi kredibilitenin artmasına ve dış borç servisine olumlu yönde etkide bulunmuştur. Türkiye ekonomisi, 1989 yılından sonra yüksek enflasyon, aşırı bütçe

açıkları, ulusal paranın ani değer kaybı ve sürekli olan cari açıklarla karşı karşıyadır. Bunların ardından yaşanan,1994 krizi ve 1998-1999 Rusya krizi ile 1999 yılındaki iki deprem Türkiye ekonomisinde yaralar açıp, derin izler bırakmıştır (Dibo 2009: 73)

3.1.3. 1990-2000 Dönemi Dış Borç Sorunu

1990'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerde spekülâtif amaçlı yabancı sermaye akışının önemli etkisi görülür. İktisadi büyüme ve ekonomik kalkınmalarında önemli handikapları olan ülkeler, bu engelleri yok etmede dış kaynaklara önemli düzeyde gereksinim duymaktadır (Gürdal, Yavuz 2015: 157).

1990-2000'de Türkiye ekonomisi, artan iç ve dış borçlar ve uzun vadeli yatırımların büyük ölçüde olmadığı bir durumdayken regresyon tehdidi yaratan krizler zincirlenmesi olmuştur (Karagöl 2010: 7). 1990'lı yıllarda dış borç artışının esas sebebi, yurtiçi tasarrufların yetersizliğidir. Uluslararası mali piyasalardan ucuz fon bulma olanağı da dış borç finansmanını kolaylaştırmıştır. Böylece dış borçlar artarken borcun borçla finanse edildiği dönem de başlamıştır (Şanlı, Aksöz 2014: 87).

1990 yılından sonra borçlanma gelirleri arttığı halde yatırım harcamalarında düşüş meydana gelmiş, borçlanmalar yatırım harcamaları dışındaki sahada kullanılmıştır. Borç ödeme zamanı geldiğinde varolan borçların getirisinin harcamalarda kullanılması sebebi ile ya mevcut vergi gelirleri ile ya da yeniden borçlanılarak ödenmesi gerekmekte bu da borç stoklarının daha da artması ile neticelenmektedir (Demiray 2007: 41).

Bu dönemin en göze çarpan ve dikkat çekici özelliği borç deflasyonu yani piyasada borç veren kurumların borç verememesi veya vermek istememesi durumu olmuştur. Bu süreçte borç alıcı pozisyonunda olan ülkeler bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiş ve finansman problemini çözmek için başka yollara başvurmak zorunda kalmışlardır. Firmalar kaynak sorunu çektikleri için yeni yatırımlara girişemedikleri gibi ellerindeki varolan kaynakları da tüketmek zorunda kalmışlardır. Bunun neticesinde piyasada fiyatlar düşmüş ve durgunluk dönemi başlamıştır (Selvi 2014: 59).

Devlet, özellikle 1990 sonrasında ulusal ekonominin yönlendirilmesi işlevini tamamen kaybetmiş ve radikal bir strateji uygulayıp makroekonomik istikrarı yeniden oluşturabilmek yerine, ekonominin birikim önceliklerini doğrudan doğruya kısa vadeli dış sermaye girişlerinin özendirilmesine dayandırarak, kısa süreli ve yapay büyüme kazanımları üzerine kurmuştur. Bu durum sonucunda da, ulusal ekonomi tamamen konjonktürel ve dışsal olgulara bağımlı hale gelmiştir ve ekonominin kısa çevrimli, küçük büyüme, kriz ve istikrar sarmallarına sebep olmuştur. Bu süreçte kamu kesimi borç servisi yükü sürdürülemez boyutlara ulaşmış ve tasarruf ve yatırım yapamamıştır, özel sektör birikimi alternatifleri reel üretici sektörlerden uzaklaşarak, spekülatif rantiyer birikim sahalarına yönelmiş ve işgücü piyasalarında marjinalleşme ve kuralsızlaştırma artarken, toplumsal gelir dağılımı da bozulmuştur (Kadioğlu 2007: 88).

1990'da Hazine'nin datasındaki değişimler ve Merkez Bankası'nın Döviz Tevdiatlarındaki yeni değişiklikler ile dış borç miktarında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Borçlar dolar cinsinden izlendiğinde, doların diğer para birimleri karşısında çapraz kurlarda değer arttığında borç stokunda azalma seyri, değer azaldığında ise borç stokunda artış yönlü etki yapmaktadır (Demiray 2007: 40).

1994 yılındaki istikrar programıyla kamu açıklarının yok edilmesi ve düşük enflasyon amaçlanmış bu bağlamda da, daraltıcı maliye politikası ile kamu gelirlerinde artış yönelimli politika uygulanmıştır. Bu uygulamaların en önemlileri, iktisadi denge vergisi, ek motorlu taşıtlar vergisi ve ek gayrimenkul vergisi gibi ek ödemeleridir. Böyle bir durumda dış borç stoku gerilemiştir (Yücesan 2011: 38).

1994'ün ilk çeyreğine kadar büyük ve artan mali ve dış dengesizliklere maruz kalmıştır. Bu süreçte reel döviz kurundaki değer artışı da %20'nin altına düşmemiştir. Oldukça yüksek olan ve yükselmeye devam eden kamu kesimi borçlanma gereğine rağmen finansal cephede önemli siyasi yanlışlar yapılmıştır. Hazine kâğıtlarının faizlerinde iskonto yaparak yüksek oranlı kamu borç stokunu azaltma yoluna gidilmiştir. Kısa vadeli hazine bonusu ihaleleri peş peşe iptal edilmiş ve Hazine, Merkez Bankası avanslarına güvenmiştir. 1994 bütçesinde herhangi bir daralmaya gidilmemesi finansal sektörde endişelerin artmasına sebebiyet verirken ülkenin kredi derecesi uluslararası bazı büyük kuruluşlar tarafından azaltılmıştır.

1992-93' de ağır off-shore borca ve esasta TL yoğunluklu varlığa sahip ticari bankalar açık döviz pozisyonlarını kapatmak hedefiyle döviz alımlarını hızlandırmışlardır. Merkez Bankası yerli parayı mufaza etmek ve döviz rezerv kayıplarını engellemek hedefiyle bankalar arası para piyasasına müdahale etmiş ve gecelik faiz oranlarını rekor seviyelere yükseltmiştir. Merkez Bankası ticari bankalara döviz satarak rezerv kaybederken Merkez Bankası' ndan yüksek fiyatla döviz satın alabilen ticari bankalar da yerleşiklerin döviz mevduatlarını çekmesiyle kendi rezervlerini kaybetmeye başlamıştır. Merkez Bankası tarafından Hazineye verilen nakit avanslar şeklinde kamu sektörüne kredi temin edilerek likidite yaratılması ve 1994 yılının ilk çeyreğinde toplam döviz rezervlerinde azalmaların yaşanması sonuçta 1994 Ocak ayında 15.000TL/\$ olan paritenin Nisan 1994'de iki kattan fazla artarak 35.000TL/\$' a çıkmasına yol açmıştır (Dibo 2009: 74).

1993 yılının sonu ve 1994 yılının başında borçlanma politikaları bakımından en önemli özellik, hükümetlerin iç borçlanmasının ve dış borçlanmasının birbiriyle finansmanıdır. Yani iç borçlanmaya yoğunluk verilmiş, bu borçla dış borçların finansmanı yapılmış, tersi durumda mevcut olmuştur. Sonuçta iç borç stoku da dış borç stoku da hızlı bir şekilde artmıştır (Yavuz 2009: 214).

Dış borç servis ödemelerinin güçleşmesinin hazineyi zor durumda bırakması ve dış borçlanmaya çok az başvurulmasının nedeni 1994 ve 1996 yılları arasında dış borç stokunda yaşanan azalmadır. Esasında, böyle bir ortamda ülkenin dış borç krizine doğru sürüklendiği ve uluslararası mali kurumlardan kredi sağlamada zorlandığı anlaşılmaktadır (Yücesan 2011: 38).

1997 yılında, konsolide bütçenin denkleğinin göz önünde tutulması ve bunun için harcamaların reelde daraltılması, bütçe gelirlerinin gelişiminin sağlanması hedeflenmiştir (Adıyaman 2006: 29).

Türkiye ekonomisinin başlıca problem olan sermaye yetersizliğinden, finansal olarak dışa bağımlılık seviyesi yükseliyor, dış borçlanma sürekli artıyor. Dış borçlanma istikrarlı bir ortamda cari işlemler açıklarının finansmanında önemlidir, cari açıkların sürekliliği zamanla uluslararası yatırımcıları olumsuz beklentilere sokmaktadır. Dış finansman şartlarındaki bu değişiklik, cari açığın finansmanını güçleştirerek krizlere yol açar (Şahin 2011: 54).

Kısa vadeli kurgusal anapara akımları, ekonomide ithalatın ihracattan fazla olduğu durumları finanse eder, ayrıca ulusal tasarruf temayülünü azaltır ve tüketim ve dışalım yoğunluğunu genişletir. Yalnız, döviz kuru ile getiri düzeyleri arasındaki dengelere dayanan bu doğal olmayan büyüme dönemi, yatırım ve birikim öncelikleri olan milli ekonominin, sermaye birikimine yönelimine, gelir dağılımı dengesinin gitgide değişmesine ve mali piyasalarda bir kredibilite bunalımına sebep olan yeni bir krizdir.1994 finansal krizi böylece ortaya çıkmıştır. (Kadıoğlu 2007: 78). Bankacılık sektörü, banka dışı özel kesime ve hane halkına borçlu durumdadır. Bu borçlar içindeki dış borçların ödenmesinde iç borçlanmaya gidilmesi Türkiye’ yi büyük bir iç borç baskısı altına almıştır. Kamu kesiminde ortaya çıkan aşırı borçlanma ve borcun sürdürülemezliği krizle kendisini göstermiştir (Dibo 2009: 74).

Aralık 1999 yılında “Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programı” uygulaması ile döviz kuru nominal çapa olarak kullanılmıştır. Ancak bankacılık sistemi bu rejimi uygulayamayacak kadar zayıf durumdaydı. Bu durum Türk Lirası’nın aşırı değer kazanmasına, cari hesaplar açığının büyümesine ve finansal sistemin dış şoklara karşı kırılganlaşmasına sebep olan açık döviz pozisyonunun artmasına yol açmıştır. Öte taraftan vade uyumsuzlukları bankaların faiz oranlarına karşı hassasiyetini arttırmış, Kasım 2000 ve Şubat 2001’ deki şiddetli bankacılık ve para krizleri uluslararası rezerv ve yüksek sermaye kayıplarıyla, iflaslarla ve ödenmeyen borçlarla sonuçlanmıştır. Bu krizlerin arkasında esas olarak kırılgan bankacılık sektörünün yattığı söylenebilir. Kasım 2000’ de bankacılık sektöründeki yolsuzluklar bankacılık sektörüne duyulan güvensizliği arttırmıştı. İnsanlar paralarını bankalara yatırmak yerine yastık altına koyduklarından bankacılık sektörü mali zorluğun içine düşmüştür. Bu olumsuz ortamı gören yabancılar sermayelerini yurtdışına çıkarmaya başlamış ve Merkez Bankası’ndan 27-28 Kasım’ da 3 milyar dolar çekilmiştir. Uluslar arası rezervlerde ortaya çıkan ve engellenemeyen kalıcı düşüş krizin önemli bir sebebidir (Dibo 2009: 75-76).

Tablo 7. Türkiye'nin Makro Ekonomik Büyüklükleri 1990-2000

YILLAR	Net Uluslar arası rezervler	Tüfe Yıl Sonu (%)	Üfe Yıl Sonu(%)	Vergi Gelirleri*	Faiz Dışı Denge
1990	11.387	60,4	48,6	45.399	2.184
1991	12.250	71,1	59,2	78.643	-9.243
1992	15.252	66,0	61,4	141.602	-7.030
1993	17.761	71,1	60,3	264.273	-16.635
1994	16.514	125,5	149,6	587.760	147.445
1995	23.317	76,0	65,6	1.084.350	261.172
1996	24.966	79,8	84,9	2.244.094	264.051
1997	27.138	99,1	91,0	4.745.484	42.764
1998	29.499	69,7	54,3	9.228.596	2.373.219
1999	33.751	68,8	62,9	14.802.280	1.569.220
2000	34.159	39,0	32,7	26.503.698	7.174.977

Kaynak: BUMKO (Değer: Milyon TL)

Net uluslararası rezervler 1994 yılında yaşanan düşüş dışında diğer bütün yıllarda sürekli artış göstermiştir. Yıl sonunda gerçekleşen Tüfe ve Üfe yüzde olarak değerlendirildiğinde, en büyük sıçrama 1994 yılında yaşanmıştır. Vergi gelirleri sürekli artan bir seyir izlemiştir.

Tablo 8. Türkiye'nin Makro Ekonomik Büyüklükleri 1990-2000

	BÜYÜME HIZI GSYH (2009 bazlı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYH)(2009 bazlı)	GSYH (2009 bazlı)	YILSONU DOLAR KURU	İTHALAT	İHRACAT	İHRACAT/ İTHALAT	CARİ İŞLEMLER DENGESİ
	(%)	(TL)	(BİN TL)	(TL)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(%)	(Milyon \$)
1990				0,003	22.302	12.959	58,1	-2.625
1991				0,005	21.047	13.593	64,6	250
1992				0,009	22.871	14.715	64,3	-974
1993				0,014	29.428	15.345	52,1	-6.433
1994				0,038	23.270	18.106	77,8	2.631
1995				0,061	35.709	21.636	60,6	-2.339
1996				0,108	43.627	23.225	53,2	-2.437
1997				0,205	48.559	26.261	54,1	-2.638
1998		1.151	71.892.898	0,313	45.922	26.973	58,7	2.000
1999	-3,4	1.691	107.164.345	0,540	40.671	26.587	65,4	-925
2000	6,6	2.656	170.666.715	0,672	54.503	27.775	51,0	-9.920

Kaynak: BUMKO

Büyüme hızı /GSYH oranı, 2000 yılında 6,6 oranında gerçekleşmiştir. 1998 ve 1999 yıllarında ithalat ihracata nazaran daha fazla artmıştır. GSYH sürekli artış göstermiştir.

Tablo 9. Türkiye Brüt Dış Borç Stoku 1990-1998

YILLAR	KAMU SEKTÖRÜ	TCMB	ÖZEL SEKTÖR	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (I+II+III)	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku / GSYH (%) (**)
	Toplam Dış Borç Stoku (I)	Toplam Dış Borç Stoku (II)	Toplam Dış Borç Stoku (III)		
1990	33.268	8.342	10.770	52.381	26,1
1991	35.280	7.215	11.128	53.623	26,7
1992	36.476	6.730	15.390	58.595	27,8
1993	39.640	7.293	23.579	70.512	29,6
1994	41.741	9.777	17.186	68.705	38,8
1995	42.003	12.171	21.774	75.948	33,6
1996	40.192	12.381	26.725	79.299	32,6
1997	39.068	11.765	33.523	84.356	33,2
1998	41.339	12.986	42.026	96.351	34,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (Değer: Milyon ABD Doları)

1991-1993 yılları arasında dış borç miktarımız artmış, 1994 yılında düşmüştür. 2000 yılına kadar dış borçlardaki artış sürmüştür. 1991 yılında 53 milyon dolar olan dış borç, bu zamandan 1998 yılına kadar 96 milyon dolar olmuştur. Bu

zaman zarfında borçlarımız sürekli artmıştır.

3.1.4. 2000 Sonrası Dönemde Dış Borç Sorunu

2000 yılının başından bugüne kadar uygulanan programlar dış borçlanma gereksinimi sürmüştür. Yani, dış borç konusunda 1980'den günümüze kadar önemli bir adım atılmamış, hatta dış borçlanma sürecini güçlendiren bazı mühim hususlarda yaşanmıştır (Sarı 2004: 58).

1990'lı ve 2000'li yıllarda büyüme/dış açık/dış borç bağlantılarını karşılaştıran tabloyu bir arada sunan aşağıdaki tabloyu görebiliriz.

Tablo 10. Büyüme, Cari Açık,Dış Borçlar (% Oranları)

	GSMH'de Büyüme	Cari Açık/GSMH	Dış Borçlarda Büyüme
1990-1999	4,1	0,8	9,5
2000-2006	4,9	5,9	10,5

Kaynak: Boratav 2011: 73

1990'lı yıllara bakıldığında bu dönemde milli gelir yıllık ortalama 4,1 'lik bir hızla düşmüştür ve cari işlem dengesinin on yıllık toplamının 13,9 milyar dolarlık bir açığa ulaştığı dikkati çekmektedir. Büyüme süreci ılımlı dış açıklarla devam ettirilmekteydi. 2000'li yıllar, IMF'in yedi yıllık bir süreci sonunda ekonominin dış dünyayla ilişkilerinde önemli bir değişimin yaşandığı yıllardır. Bu dönemde ortalama büyüme hızı 4,9 'dur. Türkiye'de hızlı büyümenin yaşandığı 1990 ve 1997 yıllarında bile milli gelirin % 2'sine ulaşamayan dış açıklar verirken; bu durum 2000'li yıllara gelindiğinde kaybedildi çünkü örnek verilecek olursa, 2006'da % 6 'lık bir büyüme oranı, milli gelirin % 8 'ine yaklaşan dış açıklarla neticelenmiştir. Ekonomi, süregelen ve yüksek oranlı dış açıklar veren yapısal bir nitelik kazanmıştır. Her iki dönemde de çok fazla değişmeyen bir nitelik, dış borçlardaki yüksek tempolu artış olmuştur (Boratav 2011: 73-74)

Türkiye'de 1990'lı yıllardaki, toplam dış borç stokunun çok büyük bir kısmı kamu dış borç stokudur. 2000'li yıllarda ise dış borç stoku belirli bir alana dağılmamış, dağılımda ciddi değişimler olmuştur (Şahin 2012: 47).

1998-2000 yılları arasında, dış borçlanmayı arttıran sebepler; dünyadaki finansal krizlerin dışsarıtım olanaklarını düşürmesi, iktisadi büyümenin hedeflenen düzeyde temini, ödemeler bilançosu açıklarının kapatılmasıdır (Ünsal 2004: 98). Ayrıca, gayrisafi milli hasıla ve yurtiçi talep artmış, iç talebe tabi olarak ekonomi hızla büyümüş, tüketici kredilerinde genişleme meydana gelmiş, Türk lirasının değerlenmesiyle ithalat ve cari işlemler açığı hızla yükselmiştir (Koyuncu, Tekeli 2010: 125). IMF ile yapılan stand-by anlaşması gibi iç ve dış ekonomik sebepler bu dönemde dış borçlanmayı arttırmıştır (Yücesan 2011: 38). Yapılan anlaşma içeriğindeki hedefler şu yöndedir; enflasyona sıkı önlemler alınması, reel getiri düzeylerinin cüzi seviyelere düşürülmesi, ekonomideki fonların faal ve eşit biçimde dağılımının temin edilmesi, kamu açıklarının azaltılarak özelleştirmeye ivme kazandırılması, devlet maliyesindeki idarede şeffaflığın sağlanması, vergi politikalarına yenilik getirilmesi ve bankacılık sistemi yapısının güçlendirilmesidir. 1999 yılında ekonomide hissedilen daralmadan sonra , 2000 yılında tekrar büyüme gerçekleşmiştir. GSMH, bir önceki yıla göre % 6,3 artmıştır bunun sebebi de iç talebin canlanmasıdır (Ceyhan 2010: 50-51).

2000'li yıllarda, Türkiye ekonomisinde enflasyonun yüksekliği, bankacılık sektörünün zayıflığı ve borç stokunun aşırı derecede artması göze çarpmaktaydı. Bu olumlu olmayan ortamla 2000 ve 2001 krizleri ile de birleşince, hızlı tedbir paketleri yürürlüğü konulmuştur (Erkan vd. 2012: 314).

Türkiye ekonomisi Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin sebep olduğu ekonomik bunalımı dış borçlanma ve spekülâtif büyüme vasıtasıyla aşmaya yönelmiştir. Başka bir deyişle, 1980'lerin başından bu yana süre gelen finansal kurguda herhangi bir değişime gidilmediğinden dış borçlanma gereksinimi süreklilik arz etmeye devam etmiştir. Bunun yanı sıra bu dönemde dış borçlanma serüveninin daha baskın bir rota izlemesine sebep olan özel durumlarda ortaya çıkmıştır (Kat 2008: 92-93).

2000 ve 2001 tarihlerinde ülkemizde yaşanan krizlerde hızlı anapara çıkışı olmuştur. Yaşanan bu süreçte IMF ile tekrar bir stand-by anlaşması imzalanıp fon temin edilmiş ve güçlü ekonomiye geçiş programı hazırlanmıştır. Krizden önceki ve sonraki yıllarda özellikle dış borçlar sansasyonel bir şekilde artar. Dış borçların

artması ekonomik krizin oluşumunda etkiliyken, krizden çıkışta da başvuru olan bir kaynaktır (Selvi 2014: 89).

2000 ve 2001'deki krizlerle, kur çaprazına dayalı enflasyonu düşürme programının çöküşünden sonra IMF'nin kontrolünde iki merhalede deklare edilen yeni bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur. "Ulusal Program" diye bilinen uygulama daha sonra "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" (GEGP) olarak tanımlanmıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile finansal disiplin için maliye politikasının faiz dışı bütçe fazlası amacı için yürütülmesi ilkesi getirilmiş ve TCMB Kanununda yapılan değişiklikler ile para politikasının ilk hedefinin fiyat istikrarı olduğu karara bağlanmıştır (Berkay, Ağcakaya 2017: 7). Programın amacı, güvensizliği ve istikrarsızlığı acele bir şekilde yok etmek ve dönüşü olmayacak biçimde kamu yönetiminin ve ekonominin tekrar yapılandırılmasına yönelik altyapıyı kurmaktır. Programın esas amacı, sürdürülemez seviyelerde olan devlet borçlarına sebep olan borç dinamiğinin yok edilerek Türkiye ekonomisi, devasa bir dış yardımdan yoksun kalmayacaktır (Yücesan 2011: 39-40). Bu bağlamda, IMF'den 2000 yılında 2,9 milyar dolar ve 2001 yılında 7,3 milyon dolar fazla yani 10,2 milyar dolarlık kaynak kullanılmıştır (Çelik 2013: 28). 2001 krizinden sonraki süreçte, Türkiye ekonomisi reel faizin yüksekliği – düşük kur fiyatlamasına dayalı duyarlı bir balans üzerinde kurulmuş ayrıca "Bıçak sırtına" dair ve kararsız olan kurgusal büyüme, işsizliğin yüksekliği, borçlanmanın yüksekliği ve dışa bağımlı sanayileşmenin niteliğindedir (Çukurçayır 2011: 91).

Tablo 11. Türkiye'nin 2001-2017 Dönemi Dış Borç Değerleri

YILLAR	Kamu Sektrü	TCMB	Özel Sektör	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku
	Toplam Dış Borç Stoku (I)	Toplam Dış Borç Stoku (II)	Toplam Dış Borç Stoku (III)	(I+II+III)
2001	191.253	80.231	193.205	464.688
2002	244.237	81.651	165.917	491.806
2003	272.130	93.489	183.282	548.899
2004	288.861	86.788	230.800	606.449
2005	289.069	68.152	303.104	660.325
2006	280.994	62.495	438.674	782.162
2007	293.601	62.544	568.650	924.796
2008	309.609	61.199	753.670	1.124.478
2009	321.719	53.190	698.379	1.073.290
2010	350.546	47.147	710.575	1.108.269
2011	380.156	43.466	808.112	1.123.836
2012	417.756	32.181	864.875	1.314.812
2013	451.346	23.915	1.019.369	1.494.629
2014	487.108	14.579	1.102.456	1.604.143
2015	471.291	6.967	1.132.727	1.610.987
2016	495.333	4.256	1.163.809	1.663.398
2017	535.287	2984	1.215.219	1.753.390

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (Değer: Milyon ABD Doları)

Türkiye'nin toplam dış borç stoku her yıl artarak devam etmiş ancak sadece 2009 yılında bir azalma yaşanmış, takip eden yılda tekrar artış göstermiştir. 2001'den sonraki dönemde devamlı artan dış borç stoku ayrıca 2006 ve 2007 yıllarında da önemli ölçüde artmıştır.

2001 yılı Mayıs ayından itibaren "Güçlü Ekonomiye Geçiş programının" uygulanmaya başlaması, Merkez Bankasının yasa ile tam bir özerkliğe kavuşturulması, serbest kur rejimi uygulaması sürecinin başarısı, bankacılık ve kamu finansman reformları, uygulanan sıkı para ve maliye politikaları hasadını vermeye başlamıştır (Yavuz, Çiçek 2006: 101).

Tablo 12. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Çerçevesi

GEGP Unsurları	Hedefler	Uygulama Araçları	Uygulama Sonuçları
Yapısal Yenilemeler	Merkez Bankası'nın özerkliği ve piyasa ekonomisinin düzenlenmesi	Merkez Bankası Kanunu, doğal tekellere ve ağ endüstrilerine yönelik Düzenleyici Kurum Yasaları	Telekomünikasyon, Tütün, Şeker Üst Kurullarının Oluşturulması
Bankacılık Sistemi Reformları	Sağlam bankacılık sistemi rasyolarının oluşturulması	Bankacılık Kanunu	BDDK'nın Kurulması, TMSF'ye işlerlik kazandırılması
Faiz ve Kambiyo Politikaları	Yatırımcılar İçin Orta Vadeli perspektif sağlanması	Kur sistemleri,	Dalgalı Kur Sistemine Geçilmesi, Yönetimli Dalgalanma, Örtülü kur çapasının uygulanması
Ekonomik Büyüme Stratejileri	Sıkı maliye politikası, Anti-enflasyonist yaklaşım, istikrarlı ekonomik büyüme	Yüksek oranlı (% 6) Faiz Dışı Fazla, Cari Açık/Milli Gelir oranının kontrolü ve finansman	Düşük kur politikasıyla oluşan cari açığın dış borçlanma rakamlarına yansması

Kaynak: Taşar 2010: 82

2000 yılından 2002 yılı bitimine kadar IMF desteği olan istikrar programı çerçevesinde, enflasyonun engellenmesi ve büyümenin sürdürülebilirlik oranı için tedbirler alınmıştır. Bunlar (Çukurçayır 2011: 92):

- Bütçe ve bütçe haricindeki kamu sektöründe finansal düzen,
- Daha önce belirlenmiş olan sabit kur uygulamasıyla döviz kurlarının tespiti,
- Konstrüktif yeniliklerin hayata geçirilmesi ve özelleştirmelere ivme kazandırılmasıdır.

Dış borçların artarak devam etmesinin sonucunda, ülke ekonomisinde bazı dengeler bozulmuştur. Türkiye'nin dış borçtan kurtulması için IMF'in birtakım istikrar önlemlerine ihtiyaç duyulmuştur. IMF'ce alınan bazı istikrar paketleriyle hedef, ekonominin istikrarsızlığının ortadan kaldırılması, dış borç ve döviz darboğazından kurtulmasıdır (Çöğürücü 2011: 179). İstikrar programı ile vergi gelirlerindeki artışla ve dış borçlanmanın iç borçlanmayla ikamesinde, Hazine'nin iç

borçlanma ihtiyacı nispi olarak düştüğünden faizler süratli bir şekilde azalmış ve reel kesime kaynak temin eden mali kesim bakımından mühim problemler meydana getirmiştir ve bununla beraber, hazine bonolarının getirilerinin düşüklüğünden bankacılık kesiminin kaynaklarını tüketici kredilerine yönlendirmişler, yaşanan talep artışı enflasyonla mücadele hedefinin başarısızlığına yol açmıştır. İthalatın artması da ekonomideki olumsuz sonuçlardan biridir ve yaşanan bu olumsuz gelişmeler, Kasım 2000’de mali piyasalarda krize yol açmış ve bankalar önceden yüksek faizle topladıkları fonları daha yüksek getirilerle devlete aktaran kurumlar haline gelmiştir. Kurgusal anapara hareketlerindeki dalgalanmalar bu döngüye müsaade etmemiştir (Kocaoğlu 2005: 51).

2002 ve 2003 yıllarındaki iktisadi büyüme ve Türk Lirası’nın değerlenmesi cari açığı artırmış ve bu açıktaki dış fonla finanse edilmiştir. 2004 ve 2005 yıllarında ise iktisadi büyüme ve dışsatımdaki artışa karşın yüksek cari açık artışı ile dış borçlanma yapılmıştır (Çelik 2013: 28-29).

Kamu borç yönetimi esasında, borç stokunun karşılaştığı riskler göz önünde tutularak maliyetlerin en uygun düzeye indirilmesi ilkesine dayanmaktadır; ilke kapsamında borçlanma politikaları her yıl orta vadeli bir perspektifle saptanan stratejik kıstaslar esas alınarak yürütülmektedir. 2003 yılından itibaren yürütülen bu uygulama borç stokunun yapısını iyileştirerek borç stokunun risklere karşı hassasiyetini önemli boyutta azaltmıştır (Hazine Müsteşarlığı,2017: 23). İç talepte canlanmayla 2003 yılında büyüme artış göstermiştir. Artan büyüme ile değerlenen TL, ödemeler bilançosu açığını doğurmuş ve dış borç stokunda sürekli artış yaşanmıştır. 2004 yılında dış borç stoku artışındaki en mühim faktör dolardaki düşüştür. Hazine, bütçe açıklarının finansmanını iç borçlanma ile temin etmiş, net bazda dış borç kullanmamış, dış borçlarını yeni borçlarla çevirmiştir bundan dolayı da dış borç stokunun gelir içindeki hissesi de azalmış 2005 yılına kadar çok çabuk değer kazanmamıştır; ancak 2005’den sonra önemli oranda artmıştır. Dış borç stoku 2006 yılında 207 milyon dolara yükselmiş, 2007’de 249 milyon dolara kadar artmıştır (Selvi 2014: 89-90).

2002–2005’de “Örtük Enflasyon Hedeflemesi” programı, 2006 yılıyla beraber “Açık Enflasyon Hedeflemesi Rejimi” ne dair para politikası uygulanmıştır.

2006 yılı için enflasyon hedefi %5, 2007–2009 dönemi için %4 olarak olarak ilan edilmiş ve 2006 yılından sonra sıkı para ve maliye politikaları ile ekonomik istikrar sürdürülmüştür. Bundan dolayı da siyasi istikrar sağlanmış ve ekonomik istikrar konusunda olumlu gelişmeler yaşanmıştır (Bayata 2008: 183).

Tablo 13. Türkiye Makro Ekonomik Büyüklükler (2000-2019p.)

	BÜYÜME HIZI GSYH (2009 bazlı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYH (2009 bazlı)	GSYH (2009 bazlı)	YILSONU DOLAR KURU	İTHALAT	İHRACAT	İHRACAT/ İTHALAT	CARİ İŞLEMLER DENGESİ
	(%)	(TL)	(BİN TL)	(TL)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(%)	(Milyon \$)
2000	6,6	2.656	170.666.715	0,672	54.503	27.775	51,0	-9.920
2001	-6,0	3.766	245.428.760	1,440	41.399	31.334	75,7	3.760
2002	6,4	5.445	359.358.871	1,635	51.554	36.059	69,9	-626
2003	5,6	7.007	468.015.146	1,396	69.340	47.253	68,1	-7.554
2004	9,6	8.536	577.023.497	1,342	97.540	63.167	64,8	-14.198
2005	9,0	9.844	673.702.943	1,343	116.774	73.476	62,9	-20.980
2006	7,1	11.389	789.227.555	1,413	139.576	85.535	61,3	-31.168
2007	5,0	12.550	880.460.879	1,165	170.063	107.272	63,1	-36.949
2008	0,8	14.001	994.782.858	1,512	201.964	132.028	65,4	-39.425
2009	-4,7	13.870	999.191.848	1,506	140.929	102.143	72,5	-11.358
2010	8,5	15.860	1.160.013.978	1,546	185.544	113.883	61,4	-44.616
2011	11,1	18.788	1.394.477.166	1,907	240.839	134.906	56,0	-74.402
2012	4,8	20.880	1.569.672.115	1,783	236.544	152.462	64,5	-47.963
2013	8,5	23.766	1.809.713.087	2,134	251.661	151.803	60,3	-63.642
2014	5,2	26.489	2.044.465.876	2,319	242.178	157.610	65,1	-43.644
2015	6,1	29.899	2.338.647.494	2,908	207.234	143.839	69,4	-32.109
2016	3,2	32.904	2.608.525.749	3,532	198.619	142.530	71,8	-33.137
2017	7,4	38.680	3.106.536.751	3,810	233.801	156.993	67,1	-47.355
2018 G.T.***	3,8	45.987	3.740.519.000	5,261	236.000	170.000	72,0	-36.000
2019 P.	2,3	54.023	4.450.278.000		244.000	182.000	74,6	-26.000

Kaynak: Bumko

(** 2018 G.T. ve 2019 P. verilerinin kaynağı “2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”dır.)

(*** DOLAR KURU verileri 2018 Yılı gerçekleşme rakamlarıdır.)

Ekonomik göstergelere bakıldığında, kriz yılları olan 2001 ve 2009 dışında her yıl büyüme hızı artmıştır. İhracat ithalata oranla daha az büyüme göstermiştir. Dolar kuru dalgalı bir seyir izlemiştir.

2007 yılından sonraki dönemde de Türkiye uzun yıllar "yüksek faiz-düşük kur politikası uygulamıştır. İzlenen bu politika sonucu Türkiye sıcak para cenneti durumuna gelmiştir. Söz konusu süreçte yaşanan kriz Türkiye ekonomisini birçok

alanda olumsuz yönde etkilemiştir. 2007 yılında büyüme yavaşlamış ve yükselen enflasyon ve gereksiz kamu harcamaları yüzünden 2008 yılına bir seri kırılganlık ve düşüşle girildi. Cari açık git gide artmaya başlamıştır (Özuzma 2010: 80).

Söz konusu global ekonomik krizin küresel bir talep daralması yarattığı kabul görmektedir. Bu talep daralmasına bağlı olarak Türkiye ekonomisinin dış ticaret yapısı gereği olumsuz yönde etkilendiği söylenebilir. Global krizin etkilerinin belirginleştiği Eylül 2008’de aylık ortalama % 26 Ocak 2009’da aylık ortalama % 16 ithalat ve ihracatta gerileme yaşanmıştır. Türkiye’nin ihracatındaki düşüşün sebebi dış talepteki daralmadır yani yeni sipariş eksikliği yaşanmasıdır ve toplam ihracatta yaşanan bu sert düşüş, özellikle AB üyesi ülkelere yapılan ihracatın azalmasında etkilidir örnek göstermek gerekirse, Türkiye’nin AB ülkelerine 2002-2008 dönemindeki ihracatı %23 oranında artarken, 2008- 2009 döneminde %32 oranında azalmıştır (Yücesan 2011: 41).

2009 yılı Türkiye ekonomisinde kriz, mali odaklı olsa da doğan sonuçlardan en çok reel sektör etkilendiği için zor bir yıldır. Hükümet küresel krizin etkilerini azaltmada bazı tedbirler almış ve devletin vergi destekleri sayesinde reel sektör krizden minimum bir zarar görmüştür (Acar 2013: 17).

Sonuçta, global ekonomik kriz yılında, yabancı ülke parası kurunda aşırı iniş-çıkış olmaması 2009 yılında dış borcun çevrilmesinde problem meydana getirmemiştir bu durumu şu şekilde açıklayabiliriz eğer döviz şoku yaşansaydı, özel sektör borçlarını çevirmede ciddi çöküşler yaşardı (Selvi 2014: 91).

2010 yılı Mart ayı ile beraber kısa vadeli dış borç stoku 4 milyar 641 milyon dolar artmış ve böylece 54 milyar 350 milyon dolar olmuştur (Selvi 2014: 91-92).

Dış borç stoku, evrensel buhranın ekonomide yarattığı daralma ile 2009 yılında düşmüş, global olarak iktisadi toparlanmayla da borçlanma imkanlarının artmış ve dış borç yeniden artmıştır. 2011 yıl sonunda 306,7 milyar dolar olmuş, 2012 yılının Nisan, Mayıs, Haziran aylarında 323,5 milyar dolara yükselmiştir (Yıllık Ekonomik Rapor 2012: 74).

Zengin ve güçlü bir ekonomide, kaynak kullanımı üretim potansiyelinin altındadır, tasarruflar yatırımları aşar. Bu ülke, kaynak aktararak dış dünyayı satın alabilir; borçluların geleceğinde söz sahibi olur (Boratav 2011: 60).

Son yıllarda cari işlem fazlaları sağlayabilmiş “Güney “ülkelerinin tersine, Türkiye büyüme sürecini sürdürebilmek için dış kaynağa ve cari açıklara bağımlıdır ve üstelik bu bağımlılık son yıllarda çarpıcı bir şekilde artmıştır (Boratav 2011: 61).

2013 yılında toplam 16,1 milyar TL tutarındaki dış borç servisi karşılığında 13,5 milyar TL tutarında dış borçlanma meydana gelmiştir (Hazine Müsteşarlığı 2014: 25).

2015 yıl sonu itibariyle toplam brüt dış borç stoku 398 milyar dolar ve toplam brüt dış borç yükü % 55,3, kişi başına düşen dış borç miktarı 5,050 dolardır (Eğilmez, 2016).

Türkiye’deki dış borç stokundaki artışa karşın, tekrar doğacak bir bankacılık buhranının olmaması ve finansal düzenin temin edilmesi, Avrupa Birliği azası ülkelere göre dış borç tutarı daha düşüktür bunun yanı sıra ihracatın dış borcu karşılama düzeyinin de düşüklüğü, yüksek büyüme potansiyeline karşın, daha çok dış borç kullanılmış, yabancı ülke parasının kurlarındaki iniş-çıkışlar yaşanmış, dışalım maliyetlerini olumlu olmayan etkiler yaratmış ve uluslararası pazarlardaki rekabet edilebilirliği zayıflatmıştır (Erdil 2012: 52).

2016 yılında 219,2 milyar TL kamu net toplam borç stoku varken, 2017 yılının ilk üç çeyrek toplamı kamu net toplam borç stoku 229,5 milyar TL’ye yükselmiştir (Bumko).

Tablo 14. Kamu Net Borç Stoku (Milyon Dolar)

	Kamu Net Borç Stoku (Milyar TL)	Kamu Brüt Toplam Borç Stoku (I)	Kamu Brüt İç Borç Stoku	Kamu Brüt Dış Borç Stoku ⁽¹⁾	Kamu Net Toplam Borç Stoku (I-II-III-IV)	Kamu Net Borç Stoku (GSYH %) ⁽³⁾	Kamu Brüt Toplam Borç Stoku (I)	Kamu Brüt İç Borç Stoku	Kamu Brüt Dış Borç Stoku ⁽¹⁾	Kamu Net Toplam Borç Stoku (I-II-III-IV)
2005		351,2	259,8	91,4	270,1		52,1	38,6	13,6	40,1
2006		365,6	268,3	97,3	257,9		46,3	34,0	12,3	32,7
2007		355,0	273,3	81,8	247,9		40,3	31,0	9,3	28,2
2008		407,3	295,8	111,5	267,1		40,9	29,7	11,2	26,8
2009		464,8	347,4	117,4	309,0		46,5	34,8	11,7	30,9
2010		496,8	369,2	127,6	317,5		42,8	31,8	11,0	27,4
2011		546,0	387,6	158,5	289,6		39,2	27,8	11,4	20,8
2012		562,7	408,4	154,4	240,5		35,9	26,0	9,8	15,3
2013		622,9	430,3	192,6	197,2		34,4	23,8	10,6	10,9
2014		649,9	443,4	206,6	186,8		31,8	21,7	10,1	9,1
2015		722,1	474,2	247,8	161,0		30,9	20,3	10,6	6,9
2016		819,8	514,7	305,1	219,2		31,4	19,7	11,7	8,4
2017		954,5	596,5	358,0	262,2		30,7	19,2	11,5	8,4
2018 Ç1		993,3	611,5	381,7	271,6		30,6	18,8	11,8	8,4
2018 Ç2		1057,0	627,8	429,2	305,9		31,1	18,5	12,6	9,0
2018 Ç3		1227,9	666,7	561,3	488,9		34,3	18,6	15,7	13,7

Kaynak: BUMKO

- (1) Dış borç verilerine göre geriye dönük güncellemeler olabilmektedir.
- (2) Tüm mevduatları ve finansal varlıkları kapsamaktadır.
- (3) Çeyreklik dönemlere ilişkin oranlar, son dört çeyrekteki TL cinsinden GSYH verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Kamu brüt toplam borç stoku, sadece 2007 yılında düşmüş onun dışındaki yıllarda artarak devam etmiştir. Kamu net toplam borç stoku, 2006 yılında 257 milyon dolar, 2007 yılında 247 milyon dolar takip eden üç yıl artmış, daha sonra 2011-2015 yılları arasında azalış gözlenirken, 2016 yılında ve 2017 yılının 3 çeyrek toplamında artmıştır.

Bu 621 yıllık uzun ve sorunlu borçlanma geçmişinde mevcut durum değerlendirilirse keskin bir çizgiyle olumlu yada olumsuz rota belirlemek imkansızdır. Çünkü hala çok büyük yükümlülükler ve riskler taşıyor ayıca yakın tarihlerde önemli olumlu gelişmeler olmuştur (Yavuz 2009: 217). Dış borçlanmanın sorun ve riskleri aşağıda görüldüğü gibi sıralanabilir (Yavuz 2009: 2018):

- İ borçlar ve dış borçlardaki stok rakamlarının yüksek oluşu.
- Dış borçlarla bağlantılı kur riskleri.
- Dünyadaki mali krizlerin dış borçlara olan muhtemel etkileri.
- Bütçe açıklarının finansal disiplin politikaları uygulansa da devam etmesi ve KKKG'nin pozitifliği
- Dış ticarete cari açığın büyüklüğü ve doğurduğu risk sorunu.
- Cari açık problemiyle ilişkili olan dış borç servisinde meydana gelebilecek yoğunluk.
- Türkiye ekonomisinde uygulanan reel faiz düzeyinin yüksekliği.
- Türkiye'deki politik ve yönetsel riskler ve demokratik yönetim sürecindeki tehditler.
- IMF ile olan bağlantılardaki belirsizlikler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ BORCU ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN TESPİTİ

4.1. Literatür Taraması

İktisat teorisinde dış borçlanma ile farklı makroiktisadi değişkenlerin ilişkileri dönemler itibariyle ele alınmıştır. Dış borçlarla ilgili; borçlanmanın belirleyicileri, dış borç- ekonomik büyüme ilişkisi, dış borç- makroekonomik değişkenlerin ilişkisi gibi farklı birçok ampirik analiz yapılmaktadır. Dış borçlanmaya ilişkin ampirik çalışmalar yaygındır, burada Türkiye ekonomisi üzerine yapılmış, dış borcun belirleyicilerini araştıran çalışmaları toplu halde verilmeye çalışılacaktır. Böylece konu ile ilgili yapılan çalışmaların hangi değişken ve yöntemleri kullandıkları ve hangi sonuçlara ulaştıkları birlikte görülebilecektir.

Aysu(2010), dış borçlanma ile ekonomik büyüme ilişkisini ele alarak analiz etmiştir. Harrod ve Domar, Birim Kök Testlerini uygulayarak dış borçlanmanın büyüme üzerine ilişkisine ışık tutmuş ve uygulamaların sonucunda Türkiye’de dış borçların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Kat(2008), çalışmasında dış borç ile ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmiştir. Dickey Fuller ve Augmented Dickey Fuller Testi, Phiilps-Pernen Testi, Kwiatkowsky-Philips-Schmidt-Shin Testi) ve Eşbütünleme analizleri uygulanmış ve 1988–2005 yılları arasındaki iktisadi büyüme ile dış borçlanma ilişkisi çeyreklik veriler kullanılmak sureti ile incelenmiştir. Uygulanan analizler sonucunda, dış borç servisi ile iktisadi büyüme arasındaki eksi yönlü bağlantı ortaya çıkmıştır.

Çöğürçü ve Çoban (2011), çalışmalarında yazarlar, dış borç ile ekonomik büyüme ilişkisini ele almışlar, ilişkinin temel kapsamı ise, zamanlar arası borçlanma paradigması, borç-büyüme prototipi, borç fazlası modeli, borç- laffer eğrisi ve sürdürülebilir yaklaşımlardır. Birim Kök Testleri, Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Testi uygulanmıştır. Zamanlararası Borçlanma Modeli, Borçla Büyüme (Growth-Cum-Debt) Modeli, Borç Fazlası (Debt Overhang) Teorisi geniş bir şekilde ele alınmıştır. Türkiye ekonomisine ait 1980-2009 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak yapılan En Küçük Kareler yöntemiyle regresyon analizindeki sonuca

göre, Türkiye'deki dış borçlar ve nüfus artış hızı ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Onur (2010), makalesinde dış borç ile iktisadi büyüme bağlantısını çözümlenmiştir. Türkiye'deki 1980-2006 arasındaki dönemlerde yıllık GSMH ve Toplam Dış Borç Stoku verileriyle matematiksel testler yapılmıştır. ADF Birim Kök Testi, Phillips-Perron Birim Kök Testi, KPSS Birim Kök Testi, Perron Birim Kök Testi Engle ve Granger İki Aşamalı Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi modelleri kullanılmış, testlerin sonucunda, dış borçlanma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki dış borç artış oranından ekonomik büyümeye doğrudur.

Önel (2004), çalışmasında dış borcun sürdürülebilirliğini analiz etmiştir. Çalışmada kullanılan veriler 1970-2002 dönemini kapsayan yıllık verilerdir. Hakkio ve Rush (1991a) Yöntemi ve Eşbütünleşme Analizi Birim Kök Testleri, Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi, Phillips-Perron Birim Kök Testi, Zivot-Andrews Birim Kök Testi, Eşbütünleşme ve Hata Düzeltme Modelleri, Engle ve Granger'ın iki Aşamalı Modelleme Yöntemi, Engle ve Yoo'nun Üç Aşamalı Modelleme Yöntemi, Johansen Maksimum Olabilirlik, Vektör Otoregresif (VAR) Yöntemi, Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi, Stock-Watson Yöntemi uygulanmıştır. Uygulamalar sonucunda yazarların vardığı sonuç şu şekilde olmuştur: Türkiye'de dış borçlar sürdürülebilirdir. Ampirik bulgular, dış borçların sürdürülebilmesi için gerekli koşulun sağlandığını fakat yeterli koşulun sağlanamadığını göstermektedir.

Makalesinde, Kozalı(2007), dış borç ile kamu ve özel yatırımları ve büyüme ilişkisini inceleyerek analiz etmiştir. Çalışmada ele alınan 1970- 2005 dönemi, 24 Ocak kararlarının ve krizlerin etkili olduğu başka bir deyişle şokların dikkate alınması gereken bir dönemdir. Birim Kök Testleri, Dickey Fuller ve Genişletilmiş Dickey-Fuller, Phillips – Perron Testi, Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) Birim Kök Testi, Perron Testi, Eşbütünleşme ve Hata Düzeltme Mekanizması, Engle-Granger İki Aşamalı Modelleme Yöntemi, Zayıf Dışşallık Testi, Phillips-Hansen Tamamen Düzeltmiş EKK, Öngörümleme Yöntemi, Johansen Maksimum Olabilirlik (ML) Vektör Otoregresiv Yaklaşımı, Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi uygulanmıştır. Uygulamalar ışığında, dış borç stokunun

ve dış borç servisinin, kamu ve özel yatırımlarının büyümeye pozitif yönde tesir ettiği bulunmuştur. Genel olarak dış borç servisi, yatırımları ve anapara birikimini kısıtlar ve haliyle büyümeye de olumsuz etki yapar.

Yazar Bölükbaş (2012) tarafından, dışa açıklık ve dış borç ilişkisi analiz edilmiştir. Makalede yazar, Ön Testler ve Analiz (ADF Birim Kök Testi), Eş-Bütünleşme Sınaması (Uzun Dönem Analizi), Hata Düzeltme Modeli (Kısa Dönem Analizi) kullanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 1998 Q1-2011 Q4 dönemi yıllık verileridir. Türkiye için 1998 birinci çeyreği -2011 dördüncü çeyreği dönemindeki eş-bütünleşme regresyon denkleminde göre, Türkiye'deki dışalım ve dışsatım değerleri toplamının millî gelire oranı ile dış borçlanma arasında kuvvetli bir bağlantı vardır.

Yücesan'ın (2011), Türkiye'deki 1980-2010 yılları arasındaki dış borç ve iktisadi büyüme ilişkisi üzerine yaptığı bu çalışma da Türkiye ekonomisi üzerinde yıllık veriler ile dış borç, iç borç ve ihracatın toplam yatırımlar üzerindeki etkisi dolayısı ile toplam yatırımlar yolu ile de ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. En Küçük Kareler Yöntemi (OLS), Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM), Serilerin Durağanlığı (Birim Kök Testi), Belirlilik ve Belirsizlik Katsayıları, Regresyon Katsayılarının Anlamlılığı (T testi), Durbin-Watson Testi, Jargue-Bera Normal Dağılım Testi, White Testi, Breusch-Godfrey Testleri uygulanmıştır. Testlerin sonucuna göre de, ülkeler dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratacağını öngörmüşler ve dış borçlanmaya başvurmuşlardır.

Çukurçayır (2001), 1980'den günümüze kadar olan iç ve dış borç toplamının ve dış borç servisinin ekonomideki tesirini değerlendirmiştir ve Türkiye'de 1980-2010 yılları arasında Türkiye'de dış borçların sürdürülebilirliği uygulamasında zaman serileri analizindeki birim kök testleri ve eşbütünleşme metodları derinlenmesine incelenmiş ve çözümleme sonucunda da Türkiye'de 1980-2010 dönemleri arasında dış borç rambursman koşulu sağlanmıştır. Yani, belirtilen dönemler itibarıyla Türkiye'de dış borçların sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çelik ve Direkci (2013) tarafından, dış borçlanma ile iktisadi büyüme ilişkisi çözümlenmiş ve Türkiye ekonomisine ait 1991-2010 yıllarındaki iktisadi datalar

kullanılmıştır. Çözümlemede kullanılan zaman serilerinin ADF testi ile stabilliği ele alınmıştır. Johansen'ın geliştirdiği eşbütünleşme (koentegrasyon) testi uygulanmış, En Küçük Kareler yöntemiyle bir regresyon analizi ve parametrelerin birbirini karşılıklı olarak etkilemesinin yönü için Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Çözümleme sonucuna göre, Türkiye'deki dış borçlar iktisadi büyüme üzerinde eksi yönlü bir etkiye sahiptir. Yurt içi kaynaklardan yatırım yaparak, yurt içi tasarruflar artırılarak, dış fon gereksinimi azaltılarak iktisadi büyüme sağlanmalıdır.

Aysu (2007)'na ait çalışmada, basit doğrusal regresyon analizi ile dış borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisi ortaya konulmuştur. Kullanılan regresyon analizinde, Türkiye için 1968-2005 dönemine ait yıllık veriler ele alınmış ve analiz sonucunda Türkiye'deki dış borçların iktisadi büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur. İktisadi büyümeye ivme kazandırmak için ülkenin dış borçları azaltılmalıdır. Uygulamaların sonucunda Türkiye'de dış borçların iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Alarслан (2012) çalışmasında, 2001 yılı sonrası dış borçlanmada ortaya çıkan yeni yapının incelenmesi ve bu yapının makroekonomik verilerle ilişkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda, 1998 ilk çeyreği – 2011 son çeyreği dönemi için toplam dış borç stoku ve kısa vadeli dış borç stoku iki ayrı bağımlı değişken olarak ele alınmış ve makroekonomik verilerle çoklu regresyon analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analize göre; GSYH artış düzeyi, iç borç stoku, kamu harcamalarının toplamı, tasarrufların toplamı ve ticari açıklık seviyesi dış borç stokunun toplamı üzerinde etkili iken, kısa vadeli dış borç stoku ile GSYH artış düzeyi, toplam kamu harcamaları ve toplam tasarruflar arasında bağlantılı bir ilişki bulunmaktadır. 1998 birinci çeyreği- 2011 dördüncü çeyreği verileri esas alınmıştır. Bu değişkenlerden GSYH artış oranı ve iç borç stoku ile bağımlı değişken olan toplam dış borç stoku arasındaki korelasyon negatif karakterlidir. Literatür incelendiğinde bu sonuç benzer çalışmalarla uyum göstermektedir. Ticari açıklık oranı ile dış borç arasındaki ilişkiyi literatürde inceleyen bir çalışma ise yer almamaktadır. Kurulan çoklu regresyon modelinde ise bu değişken, dış borç stoku ile pozitif korelasyon göstermektedir.

Dibo (2009), bu doğrultuda çalışmada, kriz yaşayan ülkelerin dış borçla olan ilişkisinin kırılma durumu rakamsal olarak ele alınmıştır. Türkiye’ de yaşanan 1994 ve 2001 krizlerinin dış borçla olan ilişkisini ortaya koymak amacıyla değişkenler ile kriz arasındaki nedenselliğin açıklanması için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçlarına göre Dış Borç Stoku/GSYH, Dış Borç Stoku/İhracat ve MB Rezervleri/Dış Borç Stoku göstergelerinin 1994 ile 2001 krizlerinin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Türkiye’ de dış borç stoku-finansal kriz ilişkisinin analizi için logit regresyon modeli kullanılmış ve sonuçta Dış Borç Stoku/GSYH değişkeninin 1994 ve 2001 krizlerini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çiçek vd. (2010) çalışmalarındaki, dış borçlanma ile iktisadi büyümenin ilişkisinin analizi, Türkiye ekonomisi açısından Birim kök testi, Yapısal kırılma testi ve Regresyon analizleriyle, 1990 ilk çeyreği –2009 dördüncü çeyreği için 3’er ayı içeren periyodik veriler kullanılmış ve GSYİH, dış borç ve iç borç arasında regresyon analizi yapılmıştır. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi, Phillips-Perron Birim Kök Testi, Zivot Andrews (Za) Yapısal Kırılma Testi, dış borç stokundaki bir birimlik artış ekonomik büyümeyi azaltmıştır. Ekonomi üzerinde dış borç stokunun artması olumsuz etki yaratır. Bu sonuçlara göre iç borç stokundaki değişimler iktisadi büyüme için tarafsız bir değişkendir. Ayrıca ülkenin herhangi bir dönemindeki iç ve dış borçlarının toplam miktarındaki artışı ekonomik büyüme için olumsuz etkilidir. Regresyon analizi sonucunda, ekonomik büyümenin azalmasına dış borç stokunun artması sebep olarak gösterilmektedir.

4.2. Metodoloji

4.2.1. Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller (1981, ADF) Birim Kök Testi

Makroekonomik değişkenler zamanla iktisadi krizlerin ve şokların etkisinde kalabilmektedir. İktisadi krizlerin etkisinin tespit edilmesi ve etkisinin kaldırılması ekonometrik açıdan önem arz etmektedir. Bu nedenle ekonometri teorisinde birim kök testleri yapılmaktadır. Ekonometri teorisinde birçok birim kök testi olmakla birlikte, Dickey-Fuller (1981)’un geliştirdiği yapısal kırılmaları göz ardı eden doğrusal birim kök testi en çok kullanılan birim kök testidir. Bu testte otoregresif süreç birinci dereceden ortaya konulmaktadır. Modelde optimal gecikme uzunluğu p

ile gösterilmek üzere auto regressive [AR(p)] süreci için boş hipotez ARIMA(p,1,0) olarak ele alınmaktadır. Diğer hipotezde ise iktisadi şok taşımayan ARIMA(p+1,0,0) süreci test edilmektedir. (Cheung, Lai, 1995: 277). Modellerden elde edilen hata terimlerinin bağımsız ve özdeş dağıldığı varsayılırsa [$\varepsilon_t \sim WN(0, \sigma^2)$];

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = c + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = c + \gamma y_{t-1} + \delta_2 t + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Üç tane model ortaya çıkmaktadır. Üç modelde bazı farklılıklar bulunmaktadır. İlk modelde sabit terim ve trend yoktur. İkinci modelde sabit terim bulunmaktadır. Üçüncü modelde ise her iki değişkende bulunmaktadır. Denklemlerin sağ tarafında bağımlı değişkenin gecikmesi (y_{t-1}) bulunmaktadır. Bu değişkenin γ olarak gösterilen parametresi 1'den küçük olup olmadığını hipotezleri oluşturmaktadır. Eğer boş hipotez kabul edilirse değişken iktisadi şokun etkisindedir. Ama boş hipotez reddedilirse y_t değişkenin iktisadi şok taşımadığı sonucuna ulaşılır. Dickey-Fuller (1979)'un geliştirdiği yapısal kırılmaları göz ardı eden birim kök testinden elde edilen tau test istatistikleri MacKinnon (1996) tarafından geliştirilen kritik değerler ile karşılaştırılır. Eğer test istatistikleri MacKinnon (1996)'un geliştirdiği kritik değerlerden küçükse sıfır hipotezi kabul edilir. Tam tersi durumda tau test istatistikleri MacKinnon (1996) tarafından geliştirilen kritik değerlerden büyükse iktisadi şokun olmadığını ifade eden alternatif hipotez kabul edilir.

4.2.2. Bai-Perron (2003) Yapısal Kırılmaları Dikkate Alan Eşbütünleşme Testi

Hem istatistik hem de ekonometri literatürü, yapısal değişim ile ilgili konular üzerinde çok miktarda çalışma içermektedir. Bai ve Perron'un (1998) çalışmasında ilk olarak, kırılma tarihlerinin tahmin edilmesi problemini ele almıştır. Bai ve

Perron'un (1998) tarafından geliştirilen yöntem hem çift hem de kısmi yapısal değişim modellerine uygulanabilmektedir. Modelde özellikle, verilerin ve hataların segmentler dışında farklı dağılımlara sahip olmasına veya ortak bir yapı oluşturmasına izin verilmektedir. Testte hatalarda farklı seri korelasyona izin vermesi, veri için farklı dağılım ve bölümler arası hatalar ya da ortak bir yapı ortaya konulmaktadır. Ayrıca, kırılma sayısını tahmin etme konusunu da ele almışlardır. Bu amaçla, bilgi kriterlerine dayalı yöntemler ve ardışık bir test prosedürüne dayanan bir yöntem tartışılmaktadır. m kırılmalar (m+1 rejimleri) ile çoklu doğrusal regresyon:

$$y_t = x_t' + z_t' \delta_j + u_t \quad (4)$$

Ve

$$t = T_{j-1} + 1, \dots, T_j \quad (5)$$

j ifadesi m+1 kadar yapısal kırılma sayısını göstermektedir. y_t gözlemlenebilen değişkeni, t zamanı, u_t ise hata terimlerini göstermektedir. δ_j ifadesi değişkenlere ait parametreleri ifade etmektedir. Kırılma tarihi T_1, \dots, T_m zamanları arasındadır. Ancak kırılma tarihleri $T_0=0$ ve $T_{m+1}=T$ başlamaktadır. Bai ve Perron (2003) m yapısal kırılmalı eşbütünleşme modelinde hem kırılma tarihleri hem de her bir döneme ait parametreler aynı ayna tahmin edilmektedir. Modele alınan bütün değişkenlerin aynı ayna kırılma tarihlerini hesaplamak amacıyla ardışık hipotez yöntemi kullanılmıştır. Test sürecinde boş hipotez modelde yapısal kırılmanın olmadığı alternative hipotez ise m tane kırılmanın olduğu $\sup F_T(k)$ ve $\sup F_T(1+1/l)$ testi yapılır. Bai-Perron (2003) tarafından geliştirilen m yapısal kırılmalı eşbütünleşme modelinde üç farklı bilgi kriteri kullanılmaktadır. Söz konusu bu bilgi kriterlerinden iki tanesi Yao(1988) ve Liu vd. (1994) tarafından geliştirilen Bayesyen bilgi kriterleri ve Schwarz bilgi kriterleridir. Üçüncüsü ise yine Bai ve Perron tarafından geliştirilen ardışık bilgi kriteridir. Bai ve Perron (2003) tarafından geliştirilen bilgi kriterinin en önemli avantajı değişkenlerde trend olması durumunda dahi asimptotik dağılımları elde edebilmesidir.

$$SEQ(k+1|k) = \max_{l \leq j \leq k+1} \left(\frac{SSR(\hat{T}_1, \dots, \hat{T}_k) - SSR(\hat{T}_1, \dots, \hat{T}_{j-1}, \tau, \hat{T}_j, \dots, \hat{T}_k)}{SSR_{k+1}} \right) \quad (6)$$

Ardışık olan test süreci şu şekilde çalışmaktadır;

Sıfır Hipotezi	Alternatif Hipotez
Yapısal Kırılma Bulunmamaktadır	Tek Kırılma Bulunmaktadır
Tek Kırılma Bulunmaktadır	İki Kırılma Bulunmaktadır
İki Kırılma Bulunmaktadır	Üç Kırılma Bulunmaktadır
Üç Kırılma Bulunmaktadır	Dört Kırılma Bulunmaktadır
Dört Kırılma Bulunmaktadır	Beş Kırılma Bulunmaktadır

Bai-Perron (2003) test sürecinde hesaplanan F test istatistiği yine yazarlar tarafından geliştirilen kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır. Eğer hesaplanan F test istatistiği > kritik değer ise kırılmanın olduğunu öne süren alternatif varsayım kabul edilmektedir.

4.3. Kullanılan Veri

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 1970-2017 dönemi için dış borcun belirleyicileri araştırılmıştır. Bu amaçla dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (DS), bütçe dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (BD), cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (CAB), yatırımların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (INV) ve gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı kullanılmıştır. Veriler yıllıktır. Diğer değişkenler oransal olarak alındığı için yalnızca gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının doğal logaritması alınmıştır. Kullanılan verilere ilişkin detaylı açıklama aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 15. Ampirik Analizlerde Kullanılan Değişkenlere Yönelik Tanımlar

Gösterge	Tanım	Kaynak
Dış Borçlar (% of GDP)	Toplam dış borç stoklarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı. Toplam dış borç, para, mal veya hizmetlerde ödenmeyen yerleşik olmayan borçların toplamıdır. Toplam dış borç, kamu, kamu garantili ve özel teminatsız uzun vadeli borç, IMF kredisi kullanımı ve kısa vadeli borç toplamıdır. Kısa vadeli borçlar, bir yıl veya daha kısa bir vadeye sahip tüm borçları ve uzun vadeli borçlardaki borçları içerir. GSYİH (eskiden GSMH), tüm yerleşik üreticilerin katma değerlerinin toplamı, artı değerlendirme dahil edilmeyen tüm ürün vergileri (daha az sübvansiyonlar) ile yurtdışından gelen birincil gelirlerin (çalışanların ve mülkiyet gelirlerinin tazminatı) net gelirlerinin toplamıdır.	Dünya Bankası, Uluslararası Borç İstatistikleri.
Bütçe Açığı (% of GDP)	Giderler gelirleri aştığında bir bütçe açığı ortaya çıkar ve finansal sağlığın bir göstergesidir. Hükümet genellikle bu terimi iş veya bireylerden ziyade harcamalarına referans olarak kullanır. Tahakkuk eden hükümet açıkları ulusal borcu oluşturur.	Dünya Bankası ulusal hesap verileri ve OECD Ulusal Hesapları veri dosyaları.
Cari İşlemler Dengesi (% of GDP)	Cari işlemler dengesi, net mal ve hizmet ihracatı, net faiz dışı gelir ve net ikincil gelir toplamıdır.	Uluslararası Para Fonu, Ödemeler Dengesi İstatistikleri Yıllığı ve veri dosyaları ile Dünya Bankası ve OECD GSYİH tahminleri.
Yatırım Harcamaları (% of GDP)	Brüt yatırımlar gayri safi yurtiçi hasılaya daha az toplam tüketim ve net transferler olarak hesaplanmaktadır.	Dünya Bankası ulusal hesap verileri ve OECD Ulusal Hesaplar veri dosyaları.
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (US\$)	GSYİH'nın alıcı fiyatlarında, tüm yerleşik üreticilerin ekonomideki artı ürün vergileri ve ürünlerin değerine dahil olmayan sübvansiyonların eklediği gayri safi katma değer toplamıdır. Üretilen varlıkların amortismanı veya doğal kaynakların tükenmesi ve bozulması için kesintiler yapılmaksızın hesaplanır. Veriler ABD doları cinsindedir. GSYH'ya yönelik dolar rakamları, tek yıla ait resmi döviz kurları kullanılarak yurtiçi para birimlerinden dönüştürülür. Resmi döviz kurunun fiili döviz işlemlerine uygulanan oranı yansıttığı birkaç ülke için alternatif bir dönüşüm faktörü kullanılmaktadır.	Dünya Bankası ulusal hesap verileri ve OECD Ulusal Hesaplar veri dosyaları.

Ampirik Analiz Sonuçları

Analiz içeriğinde ilk önce parametreler arasındaki korelasyon ilişkisi ele alınmıştır. Türkiye ekonomisinde analiz edilen dönemde bir çok ekonomik kriz yaşanmıştır. Söz konusu bu ekonomik krizlerin makro ekonomik değişkenler üzerinde etkisi bulunmaktadır. Ekonometri teorisinde bu durum birim kök olarak adlandırılmaktadır. Ampirik analizlerde öncelikle değişkenlerin iktisadi şoklara maruz kalıp kalmadığı tespit edilecektir. Bu nedenle değişkenlere Dickey-Fuller

(1981) tarafından geliştirilen birim kök testi yapılmıştır. Akabinde Bai-Perron (2003) tarafından geliştirilen yapısal kırılmaları dikkate alan eşbütünleşme testi yapılmıştır.

Tablo 16. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	DS	BD	CAB	GDP	INV
DS	1				
BD	-0.355	1			
CAB	0.225	-0.460	1		
GDP	0.637	0.052	-0.388	1	
INV	-0.390	0.105	0.0003	-0.407	1

Dış borç stoku ile bütçe açığı arasında negatif zayıf korelasyon (-0.355) ve Dış borç stoku ile yatırımlar arasında negatif zayıf korelasyon (-0.390) bulunmaktadır. Buna göre bütçe açığı ve yatırım oranı arttığı (azaldığı) zaman dış borç stoku azalır (artar). Ancak dikkat edilirse söz konusu korelasyon zayıf bir şekilde oluşmaktadır. Dış borç stoku ile cari işlemler dengesi arasında pozitif ve zayıf korelasyon (0.225) ve Dış borç stoku ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasında pozitif ve güçlü korelasyon (0.637) bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre cari işlemler dengesi ve gayri safi yurtiçi hasıla arttığı (azaldığı) zaman dış borç stoku da artmakta (azalmakta)dır.

Tablo 17. ADF(1981)) Birim Kök testi Sonuçları

		<i>Değişkenler</i>			<i>Değişkenler</i>	
			ADF			ADF
<i>Düzey</i>	<i>Sabit</i>	DS	-1.825 (0) [0.363]	<i>Birinci Farklar</i>	DS	-6.413 (0) [0.00]***
		BD	-3.047 (0) [0.037]**		BD	-6.469 (1) [0.00]***
		CAB	-1.503 (2) [0.522]		CAB	-8.704 (1) [0.00]***
		GDP	-1.365 (0) [0.590]		GDP	-6.784 (0) [0.00]***
		INV	-4.499 (0) [0.00]***		INV	-5.971 (3) [0.00]***
	<i>Sabit+Trend</i>	DS	-2.257 (0) [0.447]		DS	-5.589 (3) [0.00]***
		BD	-3.018 (0) [0.138]		BD	-6.438 (1) [0.00]***
		CAB	-3.915 (0) [0.019]**		CAB	-8.622 (1) [0.00]***
		GDP	-2.578 (0) [0.291]		GDP	-6.904 (0) [0.00]***
		INV	-5.110 (0) [0.00]***		INV	-5.893 (3) [0.00]***

Not: ***,** ve * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir. Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir. ADF testi için: Mac Kinnon (1996) kritik değerleri sabitte 1 %, 5 % ve 10 % değerleri için sırasıyla 3.485, -2.885, -2.579 ve sabit + trend için 1 %, 5 % ve 10 % olasılık değerleri için sırasıyla -3.483, -2.884, -2.579.

Dickey-Fuller (1981)'un geliştirdiği birim kök testinde sıfır hipotezi parametrelerin iktisadi şoklara maruz kaldığını (birim kök taşıdığını) öne sürmektedir. Alternatif hipotez ise değişkenlerin iktisadi şoka maruz kalmadıklarını (birim kök taşımadığını) öne sürmektedir. Karar aşamasında ise Dickey-Fuller (1981) test istatistikleri ile Mac Kinnon (1996) tarafından geliştirilen kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır. Ancak uygulamada kolaylık sağladığı için olasılık değerleri daha sık kullanılmaktadır. Eğer köşeli parantez şeklinde verilen olasılık değerleri %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinden küçük ise değişkenlerin iktisadi şoka maruz kaldıklarını öne süren sıfır hipotezi reddedilmekte ve değişkenlerin iktisadi şoka maruz kalmadıklarını öne süren alternatif hipotez kabul edilmektedir. Tam tersi durumda söz konusu olabilmektedir. Eğer köşeli parantez şeklinde verilen olasılık değerleri %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinden büyük ise değişkenlerin iktisadi şoka maruz kaldıklarını öne süren sıfır hipotezi kabul edilmekte ve değişkenlerin iktisadi şoka maruz kalmadıklarını öne süren alternatif hipotez red edilmektedir.

Bu açıklamalara göre dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri kesinlikle düzey değerlerinde birim kök taşımaktadır. Buna göre dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri birinci farkları alındığında durağan olmakta ve iktisadi krizlerin etkisinden kurtulmaktadır. Düzey değerinde bütçe açığının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı değişkeni sabitli modelde %5 anlam seviyesinde birim kök taşımamaktadır. Benzer bir durum cari işlemler dengesi/ gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni içinde geçerli görünmektedir. Cari işlemler dengesinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı düzey değerinde sabit terimin ve trend değişkeninin yer aldığı modelde %5 anlam seviyesinde iktisadi şokları etkisini yaşamadığını ortaya koymaktadır. Ancak bu değişkenlerin iktisadi krizlerin etkisinden geniş bir zaman diliminde kurtulacakları dolayısıyla uzun hafıza yaşayabilecekleri için birinci farkları alındığında durağan olmaktadır. Yatırımların gayri safi yurtiçi hasılaya oranı değişkeni ise düzey değerinde hem yalnızca durağan terimin ele alındığı modelde hem de durağan terim ve yönelimli parametrenin birlikte ele alındığı modelde iktisadi şokların etkisinde kalmadığı görülmektedir. Buna göre yatırımların gayri safi yurtiçi hasılaya oranı değişkeni düzey değerinde durağan olduğu görülmektedir.

İktisadi şokların etkisini gösteren birim kök test sonuçları bir bütün olarak düşünüldüğünde dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri düzey değerinde birim kök taşımakta ve birinci farkları alınması gerekmektedir. Bütçe açığı/ gayri safi yurtiçi hasıla ve cari işlemler dengesi/ gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri uzun hafıza yaşadıkları düşünüldüğü için birinci farkları alınmaktadır. Yatırımların gayri safi yurtiçi hasılaya oranı değişkeni ise açık bir şekilde düzey değerinde durağan olmaktadır.

Ampirik analizlerde kullanılan değişkenlerde iktisadi şokların etkisinin ortaya çıkması uzun dönemli ilişki tahmini için yapısal kırılmaların dikkate alınması gerektirmektedir. Bu nedenle Bai-Perron (2003)'un geliştirdiği yapısal kırılmaları göz önünde bulunduran eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. Bai-Perron (2003) yapısal kırılmaları hesaba katan eşbütünleşme testinde önce kırılma tarihi belirlenmekte ve daha sonra kırılma sayısına göre analiz periyodu bölümlere ayrılarak parametre tahmini yapılmaktadır.

Tablo 18. Eşbütünleşme İlişkisinin Belirlenmesine Yönelik Test Sonuçları

Hipotez	Scaled F İstatistiği	%5 Kritik Değer	Kırılma Tarihi
H₀: Kırılma Yok H₁: Bir Kırılma Var	38.672	16.14	1982
H₀: Bir Kırılma Var H₁: İki Kırılma Var	17.228	18.14	-

Not: Trim değeri 0.15 alınmış ve max kırılma sayısı beş olarak düşünülmüştür. %5 anlam seviyesinde kritik değerler Bai-Perron (2003) de yer almaktadır.

Bai-Perron (2003) tarafından geliştirilen bu test maksimum beş kırılma bulmaktadır. Test prosedürü ardışık olarak çalışmaktadır. İlk olarak sıfır hipotezi yapısal kırılmanın olmadığını alternatif hipotez ise bir adet yapısal kırılmanın olduğunu test eder. İkinci aşamada sıfır hipotezi bir kırılmayı ve alternatif hipotez ise iki yapısal kırılmanın olduğunu test eder. Üçüncü aşamada sıfır hipotezi iki kırılmayı ve alternatif hipotez ise üç yapısal kırılmanın olduğunu test eder. Dördüncü aşamada sıfır hipotezi üç kırılmayı ve alternatif hipotez ise dört yapısal kırılmanın olduğunu test eder. Son aşamada ise sıfır hipotezi dört kırılmayı ve alternatif hipotez ise beş yapısal kırılmanın olduğunu test eder. Bai-Perron (2003) test sürecinde hesaplanan F test istatistiği yine yazarlar tarafından geliştirilen kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır. Eğer hesaplanan F test istatistiği > kritik değer ise kırılmanın olduğunu gösteren alternatif varsayım kabul edilmektedir. Tabloda verilen hesaplanan F test istatistiği ile kritik değerler karşılaştırıldığında tek kırılmanın olduğu görülmektedir. Buna göre yapısal kırılma tarihi 1982 yılıdır.

Tablo 19. Kırılma Tarihleri Doğrultusunda Elde Edilen Eşbütünleşme İlişkileri

	Değişkenler	Katsayılar	t istatistiği (olasılık değeri)
1970-1981 Dönemi	BD	-0.381	-2.887 (0.00)***
	CAB	0.205	0.166 (0.869)
	GDP	1.508	2.346 (0.03)**
	INV	0.373	2.779 (0.00)***
	C	-13.803	-1.727 (0.092)***
1982-2017 Dönemi	BD	-0.055	-2.873 (0.00)***
	CAB	1.594	3.380 (0.00)***
	GDP	2.358	2.358 (0.023)**
	INV	-0.544	-1.486 (0.145)
	C	-27.054	-0.711 (0.481)

Not: ***,** ve * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını göstermektedir.

Ampirik analiz periyodu 1970-2017 dönemidir. Bai-Perron (2003) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinde tek yapısal kırılma tarihi 1982 olarak tespit edilmiştir. Buna göre 1970-1981 dönemi ve 1982-2017 dönemi olarak ikiye ayrılmıştır. İki döneme ilişkin katsayılar tabloda yer almaktadır. 1970-1981 tarihleri arasında;

- Bütçe açıklarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %0.381 azalır.
- Gayrisafi yurt içi hasıla %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1.508 artar.
- Yatırımların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %0.373 artar.

İlk dönemde dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranını en çok etkileyen makro ekonomik değişken gayrisafi yurt içi hasıla değişkenidir. En az etkileyen makroekonomik değişken ise yatırımların gayrisafi yurt içi hasılaya oranıdır. Bu dönemde otonom dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı %13.8'dir. Cari işlemler dengesinin gayrisafi yurt içi hasılaya oranı değişkeninin dış borç üzerindeki etkisi ilk dönem için istatistiksel olarak anlamsız çıkmaktadır. 1982-2017 döneminde ise;

- Bütçe açıklarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %0.055 azalır.
- Cari işlemler dengesinin gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1.594 artar.
- Gayrisafi yurt içi hasıla %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %2.353 artar.

İkinci dönemde dış borç stokunun gayrisafi yurt içi hasılaya oranını en çok etkileyen makro ekonomik değişken ilk dönemde olduğu gibi yine gayrisafi yurt içi hasıladır. En az etkileyen değişken ise bütçe açıklarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranı değişkenidir. İkinci dönemde otonom dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı %27.054'dür. Ancak bu sabit terimle birlikte yatırımların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı değişkeni istatistiksel olarak anlamsız çıktığı için yorum yapılamamaktadır.

İki dönem karşılaştırıldığında bütçe açıklarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranı ikinci dönemde dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranını daha fazla etkilemektedir. İlk dönem istatistiksel olarak anlamsız çıkan cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ikinci dönem anlamlı çıkmıştır. Ülkede cari açığın büyük oranda dış borç ile finanse edildiği söylenebilir. 1980 sonrası dönemi kapsayan ikinci dönemde gayrisafi yurtiçi hasılanın dış borç üzerindeki etkisi daha da artmıştır. Bu durum ülke ekonomisinde meydana gelen yapısal değişimin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Gayrisafi yurtiçi hasıla artıp, insanlar daha zengin hale gelince harcamaları artmakta, bu durum ise ülke dış borcunu 1980 öncesi döneme göre daha çok artırmaktadır. Cari işlemler açığının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı %1 artarsa, dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı %1.5 artmaktadır. İkinci dönemin ilk dönemden en önemli farkı bu değişimdir. 1982 sonrası dönemde bütçe açıklarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasıla üzerindeki etkisi azalmıştır. Yine ekonomik büyümenin sağladığı gelir artışı ile birlikte dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasıla üzerindeki etkisi ikinci dönemde yükselmiştir. İki dönem bir bütün halinde düşünüldüğünde dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı üzerinde en fazla etkiye sahip olan makro ekonomik değişken gayrisafi yurtiçi hasılaya oranıdır.

1980 öncesi döneme göre 1980'den itibaren dış borç yapısında da değişimler yaşanmış ve serbestleşme döneminden itibaren hükümet kredileri ve uluslararası kuruluşlardan alınan kredilerden ziyade ticari banka kredileri ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemde dünya ekonomisi ile birlikte Türkiye ekonomisinde önemli değişimler yaşamıştır. Phillips eğrisi analizine uygun olarak işsizlik oranını düşürmeye çalışan gelişmekte olan ülkeler yüksek enflasyona maruz kalmışlardır. Yüksek enflasyonun yarattığı birçok negatif etki merkez bankalarını para politikası değişmelerine yöneltmiştir.

Sonuç olarak 1980-1990 arası dönemde Türkiye ekonomisinde ihracat teşvikleri ile birlikte uluslararası piyasalara entegrasyon amacıyla önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde dış borç stokunda ve ithalatta önemli artışlar ortaya çıkmıştır. İhracat yapabilmek için ara ve yatırım malları, enerji gibi birçok kalemden ithalata gidilmiştir. Dış ticaret açıklarını kapatabilmek amacıyla dış borçlanmaya başvurulmuştur, özel sektör borcu ve kamu sektörü borcu uygulanan iktisadi politikaların da etkisiyle hızla artmıştır. 24 Ocak Kararlarından önce kamunun finansmanı iç borçlanmayla finanse edilmekteydi. Ancak kararlardan sonra kamunun finansmanı için dış borçlanma yoluna gidilmiştir.

İktisat teorisinde yapılan birçok çalışmada dış borcun determinantlarının belirlenmesinde önemli bir fikir birliği bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda dış borcun en önemli belirleyicisi olarak tasarruf oranı yetersizliği, ödemeler bilançosu açıkları, kamu bütçe dengesinde oluşan açıklar ve ekonomik büyümenin yarattığı zenginleşme gösterilmiştir. Bu çalışmada da Türkiye ekonomisinde dış borcun en önemli belirleyicisinin gayrisafi yurtiçi hasıla olduğu tespit edilmiştir. Ancak her ne kadar ekonomik büyümeden kaynaklanan bir dış borç artışı görülse de 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde Körfez savaşı, 1999 Marmara depremi, 2008 küresel kriz gibi öngörülemez durumlarda ortaya çıkmıştır. 2008'de Amerika'da yaşanan ve tüm dünyaya yayılan küresel mali kriz döviz kurlarında hareketlilik yaşanmasına sebep olmuş, bu yıllarda Türkiye'de yurt içi tasarruflar da azalmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkeler borçlanmayı makroekonomik hedeflere ulaşmada en önemli finansman kaynaklarından biri olarak görmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği için tasarruf yetersizliğinden dolayı dış borçlanmaya gidilmektedir. Dış borçlanmadan sağlanan finansman ile ülkedeki tasarruflara ek olarak milli servette artmaktadır. Bu nedenle alınan bu dış borçlar yatırım amaçlı kullanıldığında geliri arttırıcı etki yapmaktadır. Ekonomi üzerinde farklı parametrelerde birçok etkisi bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dış borç ve ekonomik etkilerini incelemektir.

Modern devlet anlayışı içinde kamusal ihtiyaçlar sürekli artar ve artan ihtiyaçların nasıl ve ne şekilde finanse edileceği gündeme gelir. Maliye teorisinde, genellikle olağan kamu giderlerinin vergi ve benzeri normal kamu gelirleri ile karşılanması esastır. Fakat devletin artan olağan giderleri ve beklenmedik olağanüstü giderleri gerçekleştiğinde normal kamu gelirleri bunların finansmanı için yeterli olmamaktadır ve borçlanmaya başvurulmaktadır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal problemlerden dolayı iç borçlanma olanağı kısıtlı olduğundan artan kamu harcamalarını dış borçlanmayla finanse dilmektedir. Ülkeler dış borçlanmaya bütçe açıkları, kalkınma, ithalatın finanse edilmesi, büyük yenilik ve yatırımların finansmanında başvurur. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanma ihtiyacını artıran nedenler arasında; düşük tasarruf eğilimi, lüks tüketim, ülke içinden sermaye kaçışları da vardır.

Çalışmada, Türkiye ekonomisine ait 1970-2017 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak dış borçların ekonomik etkileri analiz edilmiştir bu amaçla makroekonomik değişkenlerin iktisadi yapılarını tespit etmek için Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller (1981, Adf) Birim Kök Testi ve daha sonra değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek için Bai-Perron (2003) Yapısal Kırılmaları Dikkate Alan Eşbütünleşme Testi uygulanmıştır. Yapısal Kırılmaları Dikkate Alan Eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre incelenen zaman aralığı iki alt periyoda ayrılarak analiz gerçekleştirilmiştir. 1980 öncesi döneme göre, 1980'den itibaren dış borç yapısında da değişimler yaşanmış ve serbestleşme döneminden sonra hükümet kredileri ve uluslararası kuruluşlardan alınan kredilerden daha çok ticari banka kredileri ön plana çıkmaya başlamıştır.

1970-1981 döneminde, dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranını en çok etkileyen makroekonomik değişken gayrisafi yurt içi hâsıla değişkenidir, 1982-2017 döneminde ise, dış borç stokunun gayrisafi yurt içi hasılaya oranını en çok etkileyen makroekonomik değişken ilk dönemde olduğu gibi yine gayrisafi yurt içi hâsıladır.

1970-1981 tarihleri arasında;

- Bütçe açıklarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %0.381 azalır.
- Gayrisafi yurt içi hasıla %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1.508 artar.
- Yatırımların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %0.373 artar.

1982-2017 döneminde ise;

- Bütçe açıklarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %0.055 azalır.
- Cari işlemler dengesinin gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %1.594 artar.
- Gayrisafi yurt içi hasıla %1 artarsa dış borçların gayrisafi yurt içi hasılaya oranı %2.353 artar.

Türkiye ekonomisinde dış borcun en önemli belirleyicisinin gayrisafi yurtiçi hâsıla olduğu saptanmıştır. Uygulama sonuçlarında, dış borç stoku ile bütçe açığı arasında negatif zayıf korelasyon ve dış borç stoku ile yatırımlar arasında negatif zayıf korelasyon bulunmaktadır. Buna göre bütçe açığı ve yatırım oranı arttığı (azaldığı) zaman dış borç stoku azalır (artar). Ancak dikkat edilirse söz konusu korelasyon zayıf bir şekilde oluşmaktadır. Dış borç stoku ile cari işlemler dengesi arasında pozitif ve zayıf korelasyon ve Dış borç stoku ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasında pozitif ve güçlü korelasyon bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre cari işlemler dengesi ve gayri safi yurtiçi hasıla arttığı (azaldığı) zaman dış borç stoku da artmakta (azalmakta)dır. Cari işlemler dengesinin gayrisafi yurt içi hasılaya oranı değişkeninin dış borç üzerindeki etkisi ilk dönem için istatistiksel olarak anlamsız çıkmaktadır.

İkinci dönemde ise yatırımların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı değişkeni istatistiksel olarak anlamsız çıktığı için yorum yapılamamaktadır. Anlamsız çıkırsa da yatırımların artması dış borçların artmasına neden olmaktadır. İki dönem karşılaştırıldığında bütçe açıklarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranı ikinci dönemde dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranını daha fazla etkilemektedir. İlk dönem istatistiksel olarak anlamsız çıkan cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ikinci dönem anlamlı çıkmıştır. Ülkede cari açığın artması dış borcu büyük oranda arttırmaktadır. Gayri safi yurtiçi hasılanın artmasıyla, gelir artmakta, buna bağlı olarak tüketim artmakta, tüketim artınca ithalat artmakta ve bunların sonucunda da ikinci dönemdeki dış borç ilk döneme göre daha fazla artmaktadır.

Yaptığımız ampirik analizin sonuçlarına göre ülkede dış borun sürdürülebilirliği ile ilgili aşağıdaki politika önerileri ileri sürülebilir:

- Dış borç yönetimi, Türkiye gibi yüksek borç stoklarına sahip ve borçlanma şartlarının ağır olduğu ülkelerde oldukça önemli bir konuma sahip olmalıdır. Dış borç yönetiminin etkinliği ile dış borçlanma yapısı geliştirilebilir, dış borç servis yükü azaltılabilir, dış borç göstergeleri dikkate alınarak risklilik düzeyi düşürülebilir ve ekonomik kalkınmanın finansmanı sağlanabilir.
- Özellikle ekonominin dışa açıldığı ve bizim analizimizde ikinci döneme karşılık gelen 1980 sonrası periyotta, cari açık dış borcun önemli bir belirleyicisi haline gelmiştir. Kuşkusuz bu durum farklı sebepler ile açıklanabilir. Geliri artan hanehalkının tüketiminin artması ve bundan dolayı tüketim malları ithalatının artması, ihraç mallarında yüksek oranda ithal aramalı bağımlılığı, enerjide dışa bağımlılık bu sebepler arasında sayılabilir. Dış borcun sürdürülebilirliği için cari açığın kontrol altına alınması ve olabildiğince azaltılması gerekmektedir. Bu amaçla özellikle lüks tüketimin üzerine konacak vergiler gibi palyatif tedbirlerden, katma değeri yüksek mal ihracını sağlayacak kalıcı tedbirlere kadar birçok önlemin alınması gerekmektedir.
- Dış borçlanmadan temin edilen gelirlerin ülkemizin kalkınmasında gerekli ve verimli kullanılması gibi koşullar sağlanabilir.
- Son yıllarda Türkiye’de özel sektörün dış borçlarındaki artış göze çarpmaktadır. Özel sektörün dış borçlanması ile ilişkili yasal düzenlemeler ve

denetimler yapılabilir. Özel sektörün kullandığı dış kaynakların ihracat potansiyeli yüksek, verimli yatırımlara kanalize edilmesi ekonomik büyüme bakımından önemlidir. Bu yüzden devlet özel sektörde kullanılan bu kaynakların yönlendirilmesi için teşvik politikaları uygulayabilir. Özel sektör borçlanması ile ilgili önemli bir husus da bu borçlanmaya bir sınır getirilmesi konusudur. Özel sektörde gelirleri döviz ile olmayan firma ve kuruluşların yabancı para ile borçlanması sorunlara neden olacağı için, bu konuda kısıtlayıcı düzenlemeler yapılmalıdır.

- Analiz sonucumuza göre yatırımların artması, dış borçları da artırmaktadır. Türkiye'nin dış borç sorununun temelinde yurtiçi tasarrufların yetersizliği olmasından dolayı, dış borç ihtiyacının azaltılması için yurtiçi tasarrufları artırıcı yönde politikalar uygulanması gerekmektedir.
- Kamu kesiminin tasarruf açığını kapatabilmesi için; etkin bir vergi sisteminin uygulamaya geçirilmesi, kayıt dışı ekonominin ve vergi kaçakçılığının minimum seviyeye indirilmesi ve kamu harcamalarının azaltılması, üretken yatırımlara ayrılan fonların artırılması gerekmektedir.

Ülkemizde ihracatı artırmak için gerekli önlemler alınırken, bir yandan da bilinçli bir borçlanma politikası izlenmelidir. Dış borçlardan üretim kapasitesini genişletici, üretim faktörlerinin sektörler arası akıcılığını artırıcı yönde fayda sağlanmalıdır.

Ülkemizde son dönemde kamu ve özel sektör dış borç stoku hızla artmıştır. Bu durum ülkemizin küresel piyasalardaki likidite daralmasından ve diğer olumsuz koşullardan büyük oranda etkilenmesine neden olmuştur. Dış borcun sürdürülebilirliği açısından, dış borcun belirleyicilerinin tespiti ve bu nedenlere paralel olarak alınacak tedbirler önem kazanmaktadır. Çalışmamızda elde edilen sonuçlara göre ileri sürdüğümüz politika önerilerinin bu konuda çalışan araştırmacılara faydalı olacağını ve yol göstereceğini umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Acar, Fatih (2013). "Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013)", *Çalışma Dünyası Dergisi*, Sayfa: 15-32.
- Adıyaman, Ahmet Turan (2006). "Dış Borçlarımız Ve Ekonomik Etkileri", *Sayıştay Dergisi* Sayı, 2006, Sayfa: 62
- Akan Yusuf, Karaca Osman Cem (2015). "Türkiye'de Dış Borçlanma, Büyüme Ve Enflasyon İlişkisi: Var Yaklaşımı (1980-2013)", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 33, Sayı 3, Sayfa: 1-22
- Akkaya, Ahmet Turgut (2010). *Uluslararası Borç Krizi ve Türkiye Borçlarının Sürdürülebilirliği*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Alarслан, Kerem (2012). *2001 Krizi Sonrası Türkiye'nin Dış Borç Yapısı Ve Makroekonomik Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Altun, Murat (2008). *1980 Sonrası Türk Dış Borçları Ve Dış Borçlanmada Risk Yönetimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi
- Aysu, Ahmet (2007). *Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi, 2007
- Aysu, Yasemin (2011). *1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Bai Jushan and Perron Pierre (2003). Computation and analysis of multiple structural change models. *Journal of applied econometrics*, 18(1), 1-22.

- Bal, Harun (1999). *Uluslar Arası Finansman Dış Borç Yönetimi ve Türkiye*, Çukurova Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2014). *Kamu Borç Yönetimi Raporu 2014*, <https://m.hazine.gov.tr>
- Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2017). *Kamu Borç Yönetimi Raporu 2017*, <https://m.hazine.gov.tr>
- Bayata, Hüseyin Gökhan (2008). *Dış Borçların Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Berkay Ferhan, Ağcakaya Serpil (2017). “Türkiye’de Kamusal Açıkların Finansmanında İç Ve Dış Borç Tercihi: 1990-2015 Dönemi” *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt: XIX, Sayı: 1, Sayfalar: 1-20, Haziran, 2017
- Boratav, Korkut (2015). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav Korkut (2011). *Bir Krizin Kısa Hikayesi*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Bölükbaş, Mehmet (2012). *Türkiye’de Dışa Açılmanın Dış Borçlanma Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü*, <http://www.bumko.gov.tr>
- Cangöz, Mehmet Çoşkun (1994). *Türkiye’de Dış Borç Sorunu: Borçlanma Stratejileri ve Borç Yönetimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Ceyhan, Ahmet Cemil (2010). *Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.

- Cheung YW, Lai K (1995). Lag Order And Critical Values of the Augmented Dickey-Fuller Test. *Journal of Business and Economics Statistics* 13(3), 277-281
- Çelik Süleyman, Direkci Baskonuş Tuba (2013). “Türkiye’de 2001 Krizi Öncesi Ve Sonrasi Dönemler İçin Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi (1991–2010)”, *Gaziantep Üniversitesi İIBF Dergisi*.
- Çelik, Süleyman (2013). *Türkiye’de 2001 Krizi Öncesi Ve Sonrası Dönemler İçin Dış Borç - Ekonomik Büyüme İlişkisi (1991–2010)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Çevik Kırcı Nükhet, Cural Mehmet (2013). “İç Borçlanma, Dış Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği”, *Bülent Ecevit Üniversitesi, Maliye Dergisi*, Sayı: 165.
- Çiçek, Hüseyin Güçlü (2005). *Türkiye’de 1994-2004 Döneminde Dış Borçların Gelişimi ve Sürdürülebilirliği Sorunu*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Çisil, Erkan, Tutar Erdiñç, Tutar Filiz, Eren Vahit Mehmet, (2012). Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi (1980–2012), *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı*, Alma-Ata, Kazakistan.
- Çögürcü, İclal (2011). *Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme (1980-2009)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çölaşan, Emin (1984). *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları.
- Çukurçayır, Sinan (2011). *Dış Borçların Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği (1980-2010)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.

- Demiray Ece (2007). *Türkiye'nin Dış Borç Analizi (1980-2006) ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Dibo, Mete (2009). *Dış Borçlanma ve Finansal Kriz İlişkisi Bağlamında Türkiye'deki Krizlerin Analizi (1994-2001)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Maliye Programı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Dickey, DA, and Fuller, WA. (1981). "Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root", *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- Dönek, Ekrem "Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*
- Egeli, Hüseyin Avni (1992). "Türkiye'nin Dış Borç Yapısının Analizi (1980-1990)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 47/3-4 Sayfa: 123-138
- Eğilmez, Mahfi (2012). *Türkiye'de Makroekonomik Denge*, <http://www.mahfiegilmez.com>
- Eğilmez, Mahfi (2016). *Türkiye'nin Dış Borçları*, <http://www.mahfiegilmez.com>
- Esener, Çağrı (2012). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Ve Türkiye'de İktisadi Ve Mali Yapı Üzerindeki Etkileri Çerçevesinde Dış Borçlanmanın Belirleyicilerinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi: 1980-2010*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Ekonomisi (Maliye) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Gündüz, Özlem (2008). *Dış Borç Stok ve Servisinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Gürdal, Temel (2015). Yavuz Hakan, "Türkiye'de Dış Borçlanma-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2013 Dönemi", *Sakarya Üniversitesi SBF, Maliye Dergisi*, Sayı: 168

- Işın, İtör (2007). *Türkiye’de Dış Borç Dinamiği ve Dış Borçların Sürdürülebilirliği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Kadioğlu, Yasemin (2007). *Türkiye Ekonomisi’nde Dış Borç Sorunu Ve Dış Borçların Sürdürülebilirliği*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Kara, Mehmet (2001). “Türkiye’nin Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 1, Sayfa: 95-110.
- Karagöl, Erdal Tanas (2010). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Dış Borçlar*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı: 26
- Karagöl Tanas Erdal, Özcan Burcu, (2014). “Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarruf”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (Seta)*, Sayı: 92
- Karagöz, Kadir (2007). ”Türkiye’de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sayıştay Dergisi*, Sayı: 66-67
- Karagöz, Mustafa (1992). *Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunu ve Türkiye’nin Dış Borçları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesi Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Kargı, Bilal (2012). “İnsan Düşüncesinde İktisadi Alanın (Yeniden) Yapılanması Üzerine Spekülasyonlar”, *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı: 6
- Kat, Ali (2008). *1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Dış Borçlar ve Büyüme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Ulusal Tez Merkezi,
- Kocaoğlu, Feyza (2005). *1990 Sonrası Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borç Yönetimi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.

- Koyuncu Turan Fatma, Tekeli Seda (2010). “1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Dış Borç Stoku Üzerinde Etkili Olan Ekonomik Faktörlerin Analizi”, *Ekonomi Dergisi*, Sayı: 1
- Kozalı, Jale (2007). *Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Genel İktisat Programı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- MacKinnon, JG. (1996). Numerical distribution functions for unit root and cointegration tests. *Journal of applied econometrics*, 601-618.
- Maliye Bakanlığı (2012). *Yıllık Ekonomik Rapor 2012*, www.gep.gov.tr
- Mercan Nedim, Ergen Eren (2018). “*Ekonomik Büyüme ve Dış Borçlanma Arasındaki İlişki: Türkiye Açısından Ekonometrik Bir Analiz*”, Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies, Cilt: 5, Sayı: 2, Sayfalar: 13-30.
- Olcar, Ayten (2013). *Türkiye'nin Dış Borç Sorunu Ve Kriz Etkileri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Onur, Ceyhun (2010). *Türkiye’de Dış Borçların Ekonomik Büyümeye Etkilerinin Analizi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Genel İktisat Programı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Önel, Gülcan (2004). *Türkiye’de Dış Borçların Sürdürülebilirliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Özbek, Önder (2007). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu ve Türkiye İncelemesi”
- Özer, Songül (2014). *Türkiye’de Dış Borç Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980 - 2010 Dönemi Üzerine Bir Araştırma*, Giresun Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.

- Özkan, Hatice (2006). *Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Türkiye Örneği*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Özuzma, Mehmet (2010). *Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu Ve Ekonomik Etkileri: 1980-2010*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Sargent, TJ and Wallace N. (1981). Rational expectations and the theory of economic policy. *Rational Expectations and Econometric Practice, 1*, 199-214.
- Sarı, Müslim (2004). *Dış Borç Yönetimi Ve Türkiye Uygulamaları*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Uzman Yeterlilik Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Selvi, Belma (2014). *Dünya’da ve Türkiye’de Dış Borçlanma ve Dış Borçlanmanın Kontrolü*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Söyler, İlhami (2001). “Türkiye’nin Dış Borçlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 137, Sayfa: 16-23.
- Susam Nazan, Bakkal Ufuk (2008). “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 155.
- Suvay, İskender (2011). *Dünya’da ve Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Dış Borcun Sürdürülebilirliği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Finansman Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.
- Şahin, Erdil Begüm (2011). “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu”, *Ekonomi Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, No: 2
- Şahin, Erdil Begüm (2012). ” Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Avrupa Borç Krizi’nin Etkileri”, *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt : 4, No: 1
- Şanlı Bahar, Aksöz Hande (2014). “1980 Sonrası Türkiye’de Dış Borçlanma Üzerinde Yurtiçi Tasarrufların Etkisinin Analizi”, İstanbul Üniversitesi

İktisat Fakültesi, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 11, Ss. 83-98

Şeker, Murat (2006). “Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri”, *Sosyoekonomi Dergipark*.

Taşar, Okan (2010). “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Sayfa: 76-97

Temel Adil, Boyar Ercan Saygılı Şeref, (2014). “Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim”, *Planlama Dergisi*, Sayı: 54

Uygur, Ercan (2001). *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*, Türkiye Ekonomi Kurumu.

Uysal Doğan, Özer Hüseyin, Mucuk Mehmet, (2009). “Dış Borçlanma Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 23(4), Sayfa: 161-178

Ülgen Gülden, “Türkiye’de Dış Borcun Sürdürülebilirliği”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2005, Cilt XX, Sayı: 1

Yavuz, Ali (2009). “Başlangıcından Bugüne Türkiye’nin Dış Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, Sayfa: 35-36.

Yavuz Ali, Çiçek Hüseyin (2006). “Türkiye’nin 1994-2005 Yılları Arası Dış Borçların Dış Rasyo Analizi İle Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, Sayfa: 97-120.

Yücesan, Mesut (2011). *Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Teorisi Programı Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.

Zerenler, Muammer (2003). “Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 5, Sayfa: 1-13.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Benazir Dursun

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 01.09.1989 - Kayseri

e- posta: benazirdursun@gmail.com

EĞİTİM

Lisans	Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. - İktisat	2012
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi - İktisat	2019

İŞ TECRÜBESİ: Üniversite hazırlık sınıfında aldığım eğitimden dolayı 3 ay ücretli İngilizce öğretmenliği yaptım. 2015 yılında başlamış olduğum Kayseri Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü'nde Dış Ticaret İstihbarat Uzmanlığı görevini yürütmekteyim. Almış olduğum eğitimleri de aşağıda sıraladım.

- Çalışanların Motivasyonu
- Muhasebe ve Mali Analiz
- İnsan Kaynakları Yönetimi
- Temel Dış Ticaret
- Kamu Destekleri
- Satın Alma ve Tedarik Zinciri
- İş Sağlığı Güvenliği Mevzuatı
- E-Ticaret uygulamaları
- Enerji Verimliliği, Verimlilik Artırıcı Projeler (VAP), KOSGEB Destekleri ve ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemleri
- Pazarlardaki Yatırım Fırsatları ve Destekleri
- Yeni Nesil Dış Ticaret İstihbaratı
- UR-GE Faaliyetleri - Dış Ticarete Projelendirme ve İhracat Finansman Yöntemleri
- Dış Ticaret Mevzuatı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce YDS (50) YÖK DİL (59)